

О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАПИТАННЯХ І ВІДПОВІДЯХ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2011

УДК 336.64(075.8)

ББК 65.290-93я73

Р 68

Гриф надано

*Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/22-Г-1983.1 від 30.07.2008 р.)*

Рецензенти:

Опарін В. М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Румянцев А. П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД ПВНЗ «Київський економічний інститут менеджменту»;

Шабліста Л. М. – доктор економічних наук, провідний науковий співробітник відділу фінансово-монетарного регулювання ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України».

Данілов О. Д., Пасєнко Т. В.

Р 68 Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.

ISBN 978-611-01-0238-4

У навчальному посібнику висвітлюється сутність, основи та завдання організації фінансів підприємств. Розглянуто базисні теоретичні поняття фінансів підприємств та розкрито практичні аспекти здійснення фінансової роботи. Докладно висвітлено сутність і структуру необоротного та оборотного капіталу підприємства, окремі аспекти його формування та показники, які характеризують ефективність його використання. Приділено увагу оцінці фінансового стану та визначення фінансової стійкості підприємства. Висвітлено основні аспекти оподаткування діяльності підприємств в Україні.

Для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також тих, хто досліджує проблеми організації і функціонування фінансів підприємств.

УДК 336.64(075.8)

ББК 65.290-93я73

ISBN 978-611-01-0238-4

© Данілов О. Д., Пасєнко Т. В., 2011.
© Центр учбової літератури, 2011.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСНОВИ ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ

Тема 1

СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЗМІСТ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ

У чому полягає сутність фінансів підприємств?

Фінанси підприємств — це сукупність економічних відносин, які пов'язані з рухом грошових коштів, а саме їх формуванням, розподілом і використанням у процесі господарської діяльності підприємств. Фінанси — це не самі гроші, а грошові відносини, за допомогою яких відбувається перерозподіл створеної вартості. Групи відносин, у яких може брати участь підприємство, відображені на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Групи фінансових відносин

Які ознаки притаманні фінансам підприємств?

Фінансам підприємств притаманний ряд ознак, які можна поділити на загальні і специфічні (рис. 1.2).

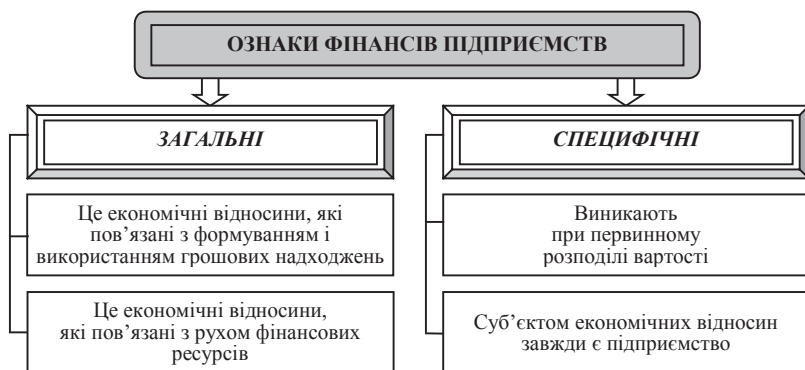

Рис. 1.2. Ознаки, притаманні фінансам підприємств

Що таке фінансові ресурси і за рахунок яких джерел вони формуються?

Фінансові ресурси підприємств — це грошові надходження, які перебувають у розпорядженні підприємства і призначені для виконання зобов'язань перед всіма суб'єктами господарювання. Формування фінансових ресурсів відбувається за рахунок власних, залучених і позичених коштів.

Формування фінансових ресурсів розпочинається з моменту заснування підприємства, коли утворюється статутний капітал, який формується за рахунок коштів засновників. Надалі джерелами власних фінансових ресурсів виступають прибуток та амортизаційні відрахування.

Позикові фінансові ресурси формуються за рахунок кредитів та інших позик. У процесі своєї діяльності підприємство може залучати кошти на фондовому ринку за рахунок випуску цінних паперів, окрім того підприємства можуть залучати кошти інвесторів та отримувати фінансування з бюджету.

Формування фінансових ресурсів за рахунок різних джерел дає можливість підприємству адекватно реагувати на зміну потреб ринку, розширювати асортимент продукції, нарощувати масштаби виробництва. Однак у процесі формування фінансових ресурсів важливо дотримуватись оптимального співвідношення між джерелами їх формування з метою забезпечення нормальної фінансової стійкості підприємства.

Які функції виконують фінанси підприємств?

Сутність фінансів підприємств проявляється через їх функції: *акумулюючу, розподільчу, контрольну*. Акумулююча функція полягає у мобілізації та накопиченні фінансових ресурсів у процесі виробничо-фінансової діяльності. Розподільча — у розподілі та використанні фінансових ресурсів для забезпечення виробничої, інвестиційної діяльності та соціально-економічного розвитку підприємства. Контрольна функція проявляється у здійсненні постійного моніторингу за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Що собою являє фінансовий механізм підприємства?

Фінансовий механізм підприємства можна розглядати як систему управління фінансовими відносинами за допомогою фінансових важелів і фінансових інструментів, які дають змогу досягти головної мети будь-якого підприємства — отримання максимального прибутку. Елементами фінансового механізму підприємства є фінансові інструменти, фінансові важелі та фінансові методи.

Фінансові інструменти — згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку це будь-які контракти, з яких виникають фінансові активи для одного підприємства чи фінансові зобов'язання або інструмент для іншого (дебіторська і кредиторська заборгованість і похідні фінансові інструменти). Фінансовий актив може бути у вигляді коштів, конкретного права на одержання коштів або фінансового активу від іншого підприємства, обміну на фінансовий інструмент цього підприємства.

Фінансові важелі — це набір показників, через які керуюча система може впливати на виробничо-господарську діяльність підприємства.

Фінансові методи — це фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансове планування, фінансове регулювання і фінансовий контроль.

На яких принципах ґрунтується організація та функціонування фінансів підприємств?

Організація та функціонування фінансів підприємств ґрунтується на принципах:

- **економічна ефективність** — створення та функціонування будь-якого підприємства неминуче призводить до затрат, тому функціонування такого підприємства повинно бути економічно доцільним у тому плані, щоб прямі витрати були компенсовані прямими і непрямими доходами;

- **фінансова відповідальність** — при настанні банкрутства підприємства держава не несе відповідальності за його зобов'язаннями;

- **господарська і фінансова незалежність** — у Господарському кодексі України, Законі України «Про власність» держава гарантує підприємцям, незалежно від форм підприємницької діяльності однакові права і створює однакові можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

У чому полягає організація фінансової роботи на підприємстві?

Ефективність роботи підприємства залежить від раціональної організації його фінансової роботи. Організація фінансової роботи залежить від масштабів і фінансових можливостей підприємства.

Будь-яке підприємство має вибір: організувати ведення фінансової роботи власними силами або звернутися до спеціалізованих організацій (консалтингових, аудиторських фірм). У випадку самостійної організації фінансової роботи у залежності від масштабів діяльності підприємства можливими є наступні варіанти:

1. Створення окремого структурного підрозділу (фінансова служба, фінансовий відділ, планово-фінансовий відділ). Як правило, такий варіант є доцільним для крупних підприємств.

2. Покладання функцій організації і ведення фінансової роботи на бухгалтерію підприємства або на окремого працівника (фінансиста, фінансового менеджера), що є доцільним для середніх підприємств.

3. Делегування функцій з організації і ведення фінансової роботи головному бухгалтеру або організація фінансової роботи директором підприємства. Найчастіше цей варіант застосовується на малих підприємствах.

Що таке фінансування підприємства?

Фінансування — це залучення необхідних коштів для покриття потреби підприємства в основному і оборотному капіталі. Відповідно до джерел коштів фінансування поділяється на внутрішнє і зовнішнє. Основними завданнями фінансування є забезпечення належної ліквідності активів та своєчасність розрахунків із партнерами.

Внутрішнє фінансування — здійснюється за рахунок коштів, одержаних від діяльності самого підприємства: прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від продажу майна, виручка від здійснення окремих операцій.

Зовнішнє фінансування — використовує кошти, які не пов'язані з результатами діяльності підприємства: внески власників у статутний капітал, кредит, кредиторська заборгованість, державні субсидії та ін.

Розрізняють також фінансування за рахунок **власних, позичених і залучених** коштів. До **позичених** коштів належать всі види позик (банківські, емісія боргових цінних паперів, комерційні позички та ін.), до **залучених** — кошти від емісії не боргових цінних паперів, зовнішні інвестиції. Решта коштів виступає як власний капітал.

У чому полягає зміст та завдання управління фінансами підприємств?

Управління фінансами можна визначити як специфічну галузь управлінської діяльності, пов'язану із цілеспрямованою організацією грошових потоків підприємства, формуванням капіталу, грошових доходів і фондів, необхідних для досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства. Об'єктом управління є фінансові відносини, фінансові ресурси та джерела їх формування.

Основними завдання управління фінансами підприємства можна вважати:

- забезпечення збалансованості руху матеріальних і грошових потоків;
- досягнення фінансової стійкості та фінансової незалежності;
- забезпечення джерелами фінансування — пошук внутрішніх і зовнішніх коротко- і довгострокових його джерел, оптимального поєднання останніх, що мінімізує фінансові витрати та збільшує рентабельність власного капіталу;
- ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства;
- ефективний розподіл прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства.

За якими напрямками здійснюється управління фінансами підприємств?

Управління фінансами підприємств направлене, у першу чергу, на забезпечення діяльності підприємства необхідними фінансовими ресурсами і здійснюється за рядом напрямів (рис. 1.3).

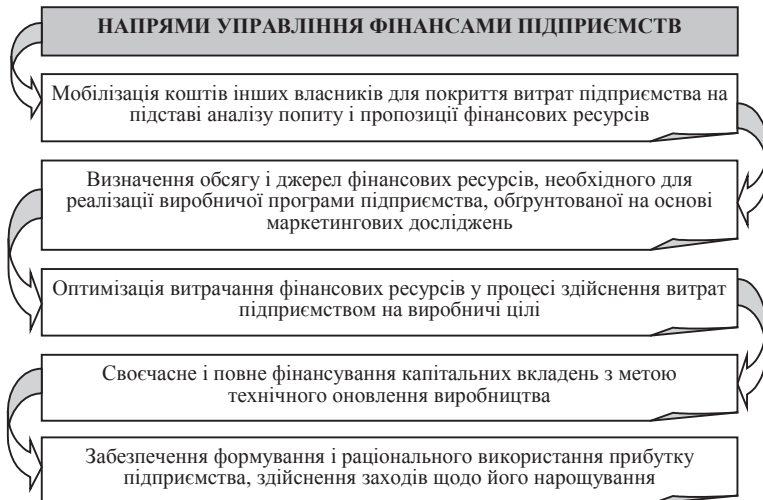

Рис. 1.3. Напрями управління фінансами підприємств

У чому полягає сутність фінансового менеджменту?

Фінансовий менеджмент — система відносин, що виникають на підприємстві з приводу залучення і використання фінансових ресурсів. У рамках фінансового менеджменту вирішуються питання про величину і склад активів підприємства, про структуру джерел фінансування діяльності підприємства, про організацію поточного і перспективного управління фінансовою діяльністю.

Які функції виконує фінансовий менеджмент?

Функції фінансового менеджменту можна систематизувати наступним чином (рис. 1.4).

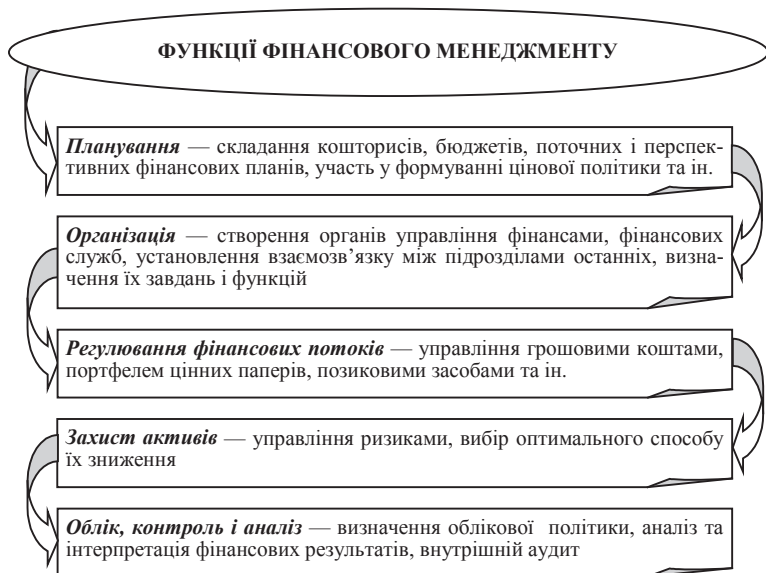

Рис. 1.4. Функції фінансового менеджменту

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗРАХУНКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Що таке грошові розрахунки та які принципи їх організації?

Грошові розрахунки — платежі підприємств, підприємців і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Організація грошових розрахунків ґрунтується на наступних принципах:

- обов'язкове зберігання грошових коштів на рахунках в банку;
- вільний вибір установи банку для відкриття поточних рахунків;
- вільний вибір способів розрахунків і платежу;
- списання коштів за дорученням власника рахунку;
- здійснення платежів у межах наявних на рахунку коштів;
- дотримання установлених законодавством правил.

У чому сутність безготівкових розрахунків і яким чином вони пов'язані з готівковими?

Безготівкові розрахунки — перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою до каси банку на рахунки одержувачів коштів. У безготівковому порядку здійснюються розрахунки:

- ◆ з постачальниками і підрядчиками;
- ◆ з орендодавцями і орендарями;
- ◆ з покупцями і замовниками;
- ◆ з фінансово-кредитними установами;
- ◆ з державними установами та організаціями;
- ◆ з державними цільовими фондами;
- ◆ з бюджетом.

Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує тісний зв'язок. Одержуючи виручку за реалізовану продукцію у безготівковій формі, підприємство має отримати в установленому порядку у банків-

ській установі готівку на покриття поточних витрат — виплату заробітної плати, господарські потреби, виплату авансів на відрядження. Підприємства торгівлі та сфери обслуговування населення, реалізуючи товари (роботи, послуги), отримують плату за це переважно готівкою.

Що таке грошовий оборот?

Сукупність різноманітних розрахунків і платежів утворює грошовий оборот, який охоплює процеси розподілу і обміну. За своєю суттю це рух грошей у формі грошей. Розрахунки, які формують грошовий оборот, відображені на рис. 2.1.

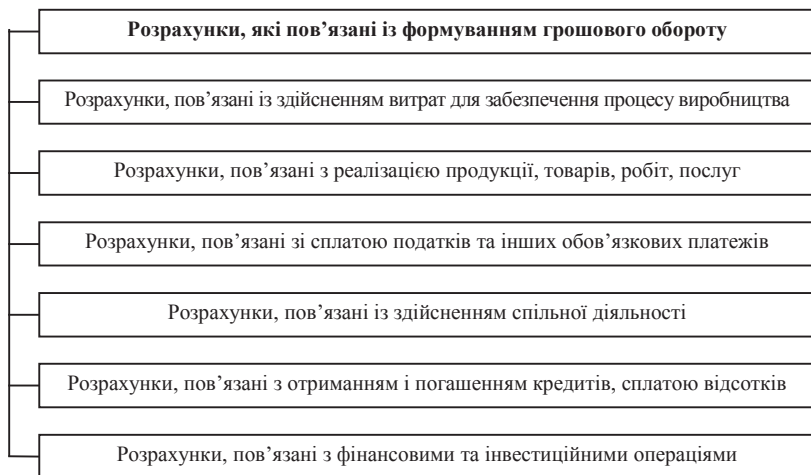

Рис. 2.1. Грошовий оборот підприємства

Як можна класифікувати безготівкові розрахунки підприємства?

Безготівкові розрахунки підприємства можна класифікувати у залежності від призначення платежу, місця проведення безготівко-

вих розрахунків, способу реалізації та способу отримання платежу (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Класифікація безготівкових розрахунків

Які рахунки і з якою метою можуть відкривати підприємства в установах банків?

Підприємства можуть відкривати рахунки у національній та іноземній валюті. У національній валюті підприємства можуть відкривати такі рахунки:

1. **Поточні** — для зберігання коштів та здійснення поточних розрахункових операцій.

2. **Бюджетні** — для обліку коштів, отриманих з бюджету.

3. **Кредитні** — для обліку виданих банком кредитів.

4. **Депозитні** — для зберігання грошових вкладів.

Підприємства можуть відкривати такі рахунки в іноземній валюті:

1. **Поточні** — для зберігання коштів і здійснення операцій.

2. *Розподільчі* — для попереднього зарахування коштів в іноземній валюті.
3. *Кредитні* — для обліку виданих банком кредитів.
4. *Депозитні* — для обліку розміщених грошових вкладів.

Які документи необхідно подати у банківську установу для відкриття поточного рахунку?

Для відкриття поточного рахунку у національній валюті у банк подаються такі документи:

1. Заява.
2. Копія статуту підприємства, засвідчена в установленому порядку.
3. Копія свідоцтва про державну реєстрацію підприємства, засвідчена в установленому порядку.
4. Копія довідки про внесення підприємства в єдиний державний реєстр підприємств, організацій, установ (ЄДРПОУ).
5. Копія довідки про взяття підприємства на облік як платника податків.
6. Копії повідомлень про реєстрацію підприємства в органах Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
7. Картка із зразками підписів осіб, яким належить право першого і другого підписів, та відбитком печатки.

Чинним законодавством можуть бути внесені зміни до обов'язкового переліку документів, які подаються підприємствами у банк для відкриття поточного рахунку.

За якими формами розрахункових документів можуть здійснюватись безготівкові розрахунки?

Безготівкові розрахунки здійснюються за такими формами розрахункових документів (рис. 2.3).

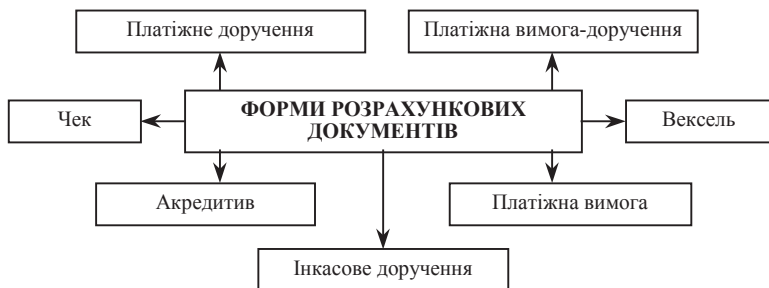

Рис. 2.3. Форми розрахункових документів, які використовуються при проведенні безготівкових розрахунків

Що таке платіжне доручення?

Платіжне доручення — документ, який є письмовим дорученням клієнта банку на перерахування певної суми коштів зі свого рахунку на рахунок одержувача коштів.

Доручення приймається банком до виконання у межах наявних на рахунку підприємства коштів, дійсне платіжне доручення протягом десяти календарних днів з моменту оформлення. Платіжне доручення подається клієнтом у банк у двох примірниках. Перший примірник виконує функцію меморіального документу і розміщується в документах для банку платника, другий примірник повертається платнику з відмітками банку про отримання та виконання доручення.

Платіжні доручення найчастіше використовуються при місцевих розрахунках товарного і нетоварного характеру, а саме:

- за відвантаженої продукцію, товари (виконані роботи, надані послуги);
- здійснення попередньої оплати;
- сплата податків і зборів;
- сплата відсотків за користування кредитом та погашення тіла кредиту;
- перерахування сум, які належать фізичним особам;
- оплата послуг державних установ;
- інші розрахунки, відповідно до укладених угод та чинного законодавства.

Які найбільш поширені причини повернення платіжних доручень без виконання?

Платіжне доручення повертається без виконання, якщо:

- відсутній хоча б один з реквізитів платіжного доручення (крім дати валютування);
- в один день подано два платіжних доручення з однаковим порядковим номером;
- на рахунку недостатньо коштів для виконання операції і підприємство не може скористатися послугою «овердрафт»;
- сума прописом не відповідає сумі цифрами.

У якому випадку до платіжного доручення необхідно додавати ще якісь документи?

Загалом виконання платіжного доручення не вимагає надання додаткових документів. Однак, відповідно до законодавства, Банк зобов'язаний здійснювати фінансовий моніторинг платежів, сума яких дорівнює або перевищує 80 000 грн. Для здійснення фінансового моніторингу в банк необхідно подати копію договору, за яким здійснено такий платіж.

Як змінити призначення платежу після відправки платіжного доручення?

Для того, щоб змінити призначення платежу у вже відправленому переказі, необхідно письмово звернутися до начальника відділення банку, у якому відкрито рахунок підприємства. Лист (у довільній формі, з обов'язковим зазначенням найменування підприємства, номеру рахунку, коду ЄДРПОУ, контактного телефону та усіх реквізитів платіжного доручення) із зазначенням інформації про сплату за відповідну послугу необхідно подати до канцелярії відділення банку. У тексті листа слід зазначити, яке нове призначення платежу вважати правильним.

Які будуть наслідки, якщо у платіжному дорученні вказано помилкові реквізити отримувача?

Якщо вказано неможливі реквізити (МФО, рахунок), то платіж буде відбраковано на рівні банку підприємства-платника. При підклю-

ченні до системи Клієнт-банк це буде видно одразу. Якщо підприємство не користується системою Клієнт-банк, то платіжне доручення повернуть наступного дня із зазначенням причини повернення.

Якщо банк отримувача виявить невідповідність коду та номеру рахунку отримувача, то він зобов'язаний направити до банку платника запит на уточнення платежу. У випадку, якщо протягом 3-х днів з дати перерахування коштів підприємство-платник не виправить реквізит, то кошти буде повернено на його рахунок.

Що таке платіжна вимога-доручення?

Платіжна вимога-доручення — комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої — вимога постачальника (одержувача коштів) безпосередньо до покупця (платника) сплатити вартість поставленої йому продукції (виконаних робіт, наданих послуг) згідно з угодою; нижньої — доручення платника своєму банку перерахувати з його рахунку суму, зазначену в рядку «сума до сплати прописом».

У випадку згоди сплатити вимогу-доручення платник заповнює нижню частину цього документа та здає в банк, що його обслуговує. У разі відмови платника оплатити вимогу-доручення він сповіщає про мотиви відмови безпосередньо одержувача коштів у порядку та у терміни, вказані у договорі.

Що таке розрахунковий чек?

Розрахунковий чек — документ, який містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) установі банку (банкові-емітенту), який веде його рахунок, сплатити чекодержателю вказану у чеку суму коштів.

Чекодавець — це юридична або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його. **Чекодержатель** — підприємство, яке є одержувачем коштів за чеком. Банк-емітент — банк, який видає чекову книжку юридичній або фізичній особі.

Перевага чекової форми розрахунків порівняно з іншими полягає у тому, що за рахунок відносної швидкості розрахунків зменшується дебіторська заборгованість. Недоліком є недостатня гарантія платежу.

У чому полягає сутність акредитиву та який порядок розрахунку ним?

Акредитив — це форма розрахунків, за якої банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитиву) повинен:

- виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги;
- надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Заявником акредитива виступає платник, який звернувся до обслуговуючого банку для відкриття акредитива.

Банк-емітент — це банк платника, який відкриває акредитив своєму клієнтові.

Бенефіціар — юридична особа, на користь якої виставлено акредитив (продавець, виконавець робіт).

Виконуючий банк — банк бенефіціара або інший банк, який за дорученням банку-емітента виконує акредитив.

Умови та порядок здійснення акредитивної форми розрахунків передбачаються договором між бенефіціаром та заявником акредитива.

Для відкриття акредитива платник подає в банк заяву встановленого зразка з необхідними реквізитами:

- номером договору на відкриття акредитиву;
- терміном чинності акредитива;
- рахунком платника і банку;
- документами, згідно з якими здійснюється виплати за акредитивами;
- строком подання документів;
- видом акредитива та його сумою.

Які види акредитивів може відкривати банк?

Банк може відкривати такі види акредитивів:

1. **Покритий** — акредитив для здійснення платежів, за якого коштів платника у повній сумі депонуються на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку.

2. **Непокритий** — акредитив, оплата за яким у випадку тимчасової відсутності коштів на рахунку платника гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту.

3. **Відкличний** — це акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього узгодження з бенефіціаром (наприклад, у випадку недодержання умов, передбачених договором, дострокової відмови банку-емітента від гарантованих платежів за акредитивами).

Як закривається акредитив?

Акредитив закривається у день отримання повідомлення від банку-емітента. Невикористана сума коштів з акредитивного рахунку повертається банку платника для зарахування на рахунок, з якого депонувалися кошти.

Закриття акредитиву в банку постачальника здійснюється:

- за заявою постачальника щодо відмови від подальшого використання акредитива до закінчення терміну його дії;
- після закінчення терміну дії акредитива;
- за заявою покупця про повне або часткове відкликання акредитива.

Як виконується акредитив за дорученням банку-емітента?

За дорученням банку-емітента акредитив може виконуватись шляхом депонування або гарантування. Депонування передбачає списування коштів із рахунку «Акредитиви», відкритого у виконуючому банку. У випадку гарантування виконуючому банку надається право списання коштів з кореспондентського рахунка банку-емітента, відкритого при встановленні кореспондентських відносин між банками.

Як здійснюється оплата на умовах акредитива?

Акредитив призначається для розрахунків тільки з одним бенефіціаром і не може бути переадресований. Умови акредитива мають бути складені так, щоб вони давали можливість банкам їх проконтролювати і забезпечували б інтереси сторін акредитиву. Акредитив повинен місти-

ти тільки такі умови, які можуть бути перевірені банками документально. До оплати згідно з акредитивом не приймаються не оформлені належним чином документи, що підтверджують фактичну відправку товарів, виконання робіт, надання послуг. Після перевірки виконання усіх умов акредитива банк-емітент відшкодовує виконуючому банку витрати, пов'язані з виконанням акредитива, на умовах, передбачених міжбанківською угодою.

Банки мають здійснювати контроль за терміном дії акредитивів. Усі претензії до бенефіціара, крім тих, що виникли з вини банку, розглядаються сторонами без участі банку.

Термін дії акредитива у банку-емітенті встановлюється покупцем від дня відкриття, не враховуючи нормативного строку проходження документів спецв'язком між банками. Керівник установи банку-емітента має право за поданням заявника акредитива у випадку необхідності продовжити термін дії акредитива, якщо це викликало зміну умов поставки та відвантаження продукції. Банк-емітент, у свою чергу, повідомляє про це виконуючому банку, а останній — бенефіціару.

Яким чином здійснюється залік взаємної заборгованості?

На практиці досить часто підприємства-партнери надають послуги, відвантажують продукцію один одному, внаслідок чого у них утворюється заборгованість один перед одним. Якщо коштів на поточних рахунках підприємств недостатньо, можна провести заліки взаємної заборгованості, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів щодо один одного погашаються, а платіж реальними грошима на загальних підставах здійснюється тільки із суми залишку.

Що таке вексель і які є його види?

Вексель — письмове зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику на відстрочку платежу. Векселі бувають комерційні (прості і переказні) та казначейські.

Простий комерційний вексель виписується і підписується боржником, він являє собою зобов'язання боржника щодо сплати обумовленої суми у визначеному місці та у визначений термін.

Переказний вексель (тратта) виписується і підписується кредитором (трасантом) і являє собою наказ боржнику (трасату) сплатити в установленний термін визначену у векселі суму третій особі (ремітенту) або пред'явнику тратти. Переказний вексель обов'язково засвідчується і боржником.

За комерційними векселями банк може надавати гарантію оплати, за що отримує винагороду. Гарантійний напис банку на векселі називається аваль.

Казначейські векселі функціонують для покриття видатків державного бюджету. Найчастіше їх використовують для здійснення розрахунків, зарахування сплати податків до державного бюджету, як заставу для забезпечення інших платежів і кредитів.

Що таке податковий вексель?

Відповідно до п. 1.16 ст. 6 Закону України «Про податок на додану вартість» **податковий вексель** — це письмове безумовне грошове зобов'язання платника податку сплатити в бюджет відповідну суму грошових коштів у порядку і строки, передбачені цим Законом, підтверджене комерційними банками шляхом авалю, котрий видається платником на відстрочку сплати податку на додану вартість, який стягується при імпорті товарів на митну територію України.

У яких випадках рух безготівкових грошових коштів можна вважати помилковим та як здійснюється повернення помилково перерахованих коштів?

Рух грошових коштів вважається помилковим, якщо:

- з рахунку підприємства було здійснене помилкове перерахування коштів;
- на рахунок підприємства помилково надійшли чужі грошові кошти;
- на рахунок підприємства не надійшли належні йому грошові кошти.

Відповідно до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні (п. 2.35) грошові кошти, які помилково зараховані на рахунок неналежного одержу-

вача, повинні бути повернені у терміни, встановлені законодавством України, за порушення яких неналежний одержувач несе відповідальність відповідно до законодавства України. Такий термін складає п'ять днів.

Пунктом 6 Указу Президента України від 16.03.1995 р. № 227/95 «Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України» передбачена відповідальність за порушення термінів повернення помилково зарахованих грошових коштів, а саме стягнення в бюджет з керівника і головного бухгалтера штрафу у розмірі двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

НБУ у своєму листі від 23.04.2002 р. № 25-113/635 вказує, що неналежний одержувач згідно ст. 1212 Цивільного кодексу України повинен повернути грошові кошти з моменту, коли він дізнався про безпідставність одержання коштів. Інакше до нього можуть бути застосовані заходи, передбачені ст. 625 Цивільного кодексу України: повернення грошових коштів з урахуванням встановленого індексу інфляції і трьох процентів річних за кожен день прострочення. Якщо неналежний одержувач не повертає грошові кошти добровільно, стягнення відбувається у судовому порядку.

Що таке готівкові розрахунки і які особливості їх організації?

Чинний порядок організації готівкових розрахунків передбачає, що розрахунки готівкою підприємств між собою та з підприємцями і фізичними особами проводяться як за рахунок коштів, одержаних з кас банків, так і за рахунок готівкової виручки, здійснюються через касу підприємств із веденням касової книги встановленої форми. Розрахунки готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб можуть здійснюватися також через установи банків способом переказу готівки на користь підприємств (підприємців) та фізичних осіб для сплати будь-яких платежів. Розрахунки за готівку підприємств сфери торгівлі, громадського харчування та послуг здійснюються з застосуванням РРО згідно з Законом України № 1776 від 01.06.2000 р., «Про внесення змін до Закону України «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг».

Сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) через їхні каси, каси банків, інших фінансових установ, які надають послуги з переказу грошей, та

підприємств поштового зв'язку не має перевищувати 10,0 тис. грн., протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами. Платежі понад установлену граничну суму проводяться виключно в безготівковому порядку. Кількість підприємств (підприємців), з якими проводяться розрахунки, протягом дня не лімітується. Обмеження щодо суми розрахунків стосуються також розрахунків готівкою підприємств в оплату за товари, що придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок коштів, одержаних за корпоративними картками.

На які операції не поширюються обмеження щодо готівкових розрахунків?

- Обмеження щодо обсягу готівкових розрахунків не поширюються на:
- а) розрахунки підприємств (підприємців) із фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами, малими й середніми підприємствами в разі використання готівкових коштів, одержаних ними за рахунок кредитної лінії Європейського банку реконструкції та розвитку для розвитку малих і середніх підприємств;
 - б) добровільні пожертвування, благодійну допомогу, вилучену органами державної податкової служби готівку, на розрахунки за спожити електроенергію, а також у разі використання коштів, виданих на відрядження;
 - в) розрахунки підприємств (підприємців) між собою під час закупівлі сільськогосподарської продукції;
 - г) розрахунки готівкою за спожиту підприємствами електроенергію способом внесення готівки в каси енергопостачальників.

Яка відповідальність передбачена за порушення у сфері готівкового обігу?

У разі здійснення підприємствами готівкових розрахунків з іншими підприємствами (підприємцями) понад установлену граничну суму кошти в розмірі перевищення встановленої граничної суми додаються до фактичних залишків готівки в касі на кінець дня платника готівки одноразово в день здійснення цієї операції з подальшим порівнянням одержаної розрахункової суми із затвердженим лімітом каси.

З метою визначення граничного обсягу зберігання готівки в касі підприємств на кінець робочого дня встановлюється її ліміт, який розраховується як різниця між середньоденними надходженнями до каси підприємства (за винятком сум, що надходять до банку) та середньоденною видачею готівки, без урахування сум, що спрямовуються на оплату праці. Даний ліміт встановлюється підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють операції з готівкою. При відкритті поточного рахунка (у період укладення договору на розрахунково-касове обслуговування) новостворене підприємство подає установі банку заявку-розрахунок для встановлення загального ліміту каси, порядку та строків здавання готівкової виручки. Діючі підприємства, які мають поточні рахунки в різних установах банків, подають зазначену заявку-розрахунок на власний розсуд до будь-якої установи банку, у котрому відкрито його поточні рахунки, а іншим установам банків — копії заявки-розрахунку з установленим лімітом каси. Заявка-розрахунок подається і в разі перегляду з ініціативи підприємства або банку раніше встановленого ліміту каси. Юридичні особи, які здійснюють страхову діяльність, діяльність із випуску й проведення лотерей, закупівлю сільськогосподарської продукції, встановлюють строки здавання готівкової виручки до своїх кас, банків та підприємств поштового зв'язку для страхових агентів, заготівельників сільськогосподарської продукції, розповсюджувачів лотерей, які діють на підставі укладених договорів, з урахуванням специфіки їх функціонування, режиму роботи у вечірні години, вихідні та святкові дні, обсягів здаваної виручки, але не рідше одного разу на п'ять робочих днів.

Підприємства зобов'язані здавати готівкову виручку понад установлений ліміт каси в порядку та строки, визначені установою банку для зарахування на їх поточні рахунки. Якщо ліміт каси підприємству взагалі не встановлено, то вся наявна готівка в його касі на кінець дня має здаватися до банку (незалежно від причин, унаслідок яких ліміт каси не встановлено).

Як отримати чекову книжку і зняти готівку із поточного рахунку підприємства в банку?

Для отримання грошової чекової книжки підприємству необхідно подати в банк заяву встановленого зразка і повідомити про сплату відповідної послуги. Бланк заяви можна отримати безпосередньо у відділенні банку або роздрукувати з офіційного сайту банку. Здати заповне-

ну заяву і отримати грошову чекову книжку можна тільки у тому відділенні, де відкрито рахунок. Грошова чекова книжка призначена для зняття готівки з поточного рахунку підприємства на виплату заробітної плати, соціальної допомоги, господарські потреби, виплату авансів на відрядження тощо.

Зняття готівки по чеку з поточного рахунку підприємства здійснюється не пізніше кінця операційного часу у відділенні банку, за попереднім замовленням, яке необхідно здійснити напередодні в обумовлений з банком час. Замовлення можна зробити, зателефонувавши до відділення або особисто в банку. У разі зняття готівки без попереднього замовлення банк може стягнути додаткову комісію.

Яка відповідальність передбачена за перевищення ліміту готівкових розрахунків з одним підприємством за один день?

При здійсненні підприємством готівкових розрахунків з іншими підприємствами (підприємцями) понад встановленої граничної суми коштами в розмірі перевищення вказаної суми розрахунку додаються до фактичних залишків готівки у касі на кінець дня для платника готівки одноразово в день здійснення такої операції, з подальшим порівнянням отриманої розрахункової суми із затвердженим лімітом каси.

Як встановлюється ліміт каси?

Виходячи з потреби прискорення обігу готівкових коштів та їх своєчасного надходження до кас банків для підприємств, що здійснюють операції з готівкою в національній валюті, встановлюється ліміт каси і строки здавання готівки. Ліміт каси встановлюється, виходячи з таких параметрів:

- для підприємств, що мають строк здавання готівки (готівкової виручки) до банку щодня (у день її надходження до каси), — у розмірах, необхідних для забезпечення їх роботи на початку робочого дня, але не більше розміру середньоденного надходження готівки до каси (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);
- для підприємств, розташованих у населених пунктах, де немає банків чи операторів поштового зв'язку, строки здавання готівки (готівкової виручки) для яких встановлені не рідше, ніж один раз на п'ять

днів, — у розмірах, що залежать від визначених строків здавання готівки (готівкової виручки) та її суми, але не більше п'ятикратного розміру середньоденних надходжень готівки (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);

- для підприємств, ліміт каси яких встановлюється згідно з фактичними витратами готівки (крім виплат, пов'язаних з оплатою праці, стипендій, пенсій, дивідендів), — не більше розміру середньоденної видачі готівки (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);

Встановлення ліміту каси проводиться підприємствами самостійно на підставі розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі, який підписується головним бухгалтером і керівником підприємства. Установлений ліміт каси затверджується внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства. Підприємства, які розпочинають свою діяльність, на перші три місяці роботи ліміт каси встановлюють відповідно до прогнозних розрахунків. Ліміт, встановлений на підставі прогнозних розрахунків, переглядається за фактичними показниками діяльності підприємства.

Які наслідки не встановлення ліміту каси або встановлення завищеного ліміту каси?

Якщо у підприємства ліміт каси не встановлено (незалежно від причин невстановленості) то ліміт такої каси вважається нульовим. У цьому випадку вся готівка, яка перебуває у касі підприємства на кінець дня і не здана відповідно до вимог Положення № 637, вважається понадлімітною.

Якщо ліміт каси встановлено із перевищенням граничних розмірів, передбачених п. 5.4. Положення № 637, то він вважається встановленим на рівні вказаних граничних розмірів. Сума зазначеного перевищення вважається понадлімітною.

Яку готівку підприємства можуть зберігати в касі понад встановлений ліміт?

Підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, отриману в установі банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а та-

кож пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси протягом трьох робочих днів, включаючи день отримання готівки в банку. А для здійснення вказаних виплат працівникам віддалених підрозділів підприємств залізничного транспорту і морських портів — протягом п'яти робочих днів, включаючи день отримання готівки в банку. Готівка, одержана в банку на інші виплати, повинна видаватись підприємством своїм працівникам у той самий день. Суми готівки, отримані в банку і не використані протягом визначених строків, повертаються підприємством до банку не пізніше наступного робочого дня банку або можуть залишатися в його касі (у межах встановленого ліміту).

Який порядок здачі готівкової виручки до каси банку?

Для того, щоб здати готівкову виручку в банк, підприємство може скористатись послугами інкасації або здійснити це самостійно (самосомом). Якщо підприємство бажає здавати виручку в банк самостійно, то воно може це зробити протягом робочого дня банку.

Якщо виручка здається протягом операційного дня, то кошти зараховуються на рахунок підприємства того ж операційного дня. Якщо кошти вносяться у вечірню касу, то вони зараховуються на рахунок підприємства не раніше наступного робочого дня. Якщо виникає необхідність здавати виручку у вихідний день, можна звернутись до найближчого відділення відповідного банку, яке працює у цей день. Кошти будуть зараховані на рахунок наступного робочого дня.

Як бути, якщо підприємство бажає отримувати готівкові кошти від своїх клієнтів через касу банку?

Якщо діяльність підприємства пов'язана з необхідністю приймати готівкові кошти від фізичних осіб — клієнтів підприємства, то можна укласти угоду з банком про прийняття готівкових коштів від фізичних осіб на користь юридичних осіб у системі UniPay. У випадку використання такої послуги підприємство звільняється від обов'язку викорис-

товувати РРО, оскільки готівкові кошти від фізичних осіб одразу потрапляють на поточний рахунок підприємства в банку.

Як можна виплачувати готівку на користь фізичних осіб, не відвідуючи банк?

Виплачувати заробітну плату своїм співробітникам можна через пластикові картки. Для виплати заробітної плати на платіжні картки необхідно укласти генеральну угоду та надати заяву на випуск карток для співробітників. Зарахування заробітної плати здійснюється безпосередньо в офісі підприємства через систему Інтернет-Клієнт-Банк.

Якщо необхідно виплачувати разові або нерегулярні грошові перекази на користь фізичних осіб — можна укласти угоду на використання системи QuickSoft.

Що таке касові операції і як відбувається їх оформлення?

Розрахунки готівкою підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами проводяться з застосуванням прибуткових та видаткових касових ордерів, касових і товарних чеків, розрахункових квитанцій, проїзних документів тощо, які підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) коштів, а також рахунків-фактур, договорів, угод, контрактів, актів закупівлі товарів тощо.

Касові операції — операції підприємств між собою та з підприємцями й фізичними особами, що пов'язані з прийманням та видачею готівкових коштів під час проведення розрахунків через касу підприємства з відображенням цих операцій у касовій книзі, книзі обліку розрахункових операцій. Оформлення касових операцій здійснюється з використанням документів, наведених на рис. 2.4.

Відповідальність за організацію касової дисципліни і здійснення касових операцій на підприємстві покладена на керівника підприємства. Керівник зобов'язаний визначити особу (касира), яка буде займатися здійсненням касових операцій. Якщо підприємство невелике, то обов'язки касира виконувати головний бухгалтер або сам

директор. На великих і середніх підприємствах, як правило, у штаті є посада касира.

Рис. 2.4. Документальне оформлення касових операцій

За якими напрямками і з якою метою здійснюється контроль за дотриманням касової дисципліни?

Контроль за дотриманням касової дисципліни необхідний для підвищення ефективності використання готівкових коштів та для уникнення необґрунтованих витрат, пов'язаних із сплатою штрафних санкцій за порушення касової дисципліни.

Контроль за дотриманням касової дисципліни повинен здійснюється як самим підприємством, так і контролюючими органами, визначеними чинним законодавством України.

На самому підприємстві об'єктом контролю виступає готівка в касі підприємства, здійснює контроль спеціально створена комісія із працівників підприємства. Найпоширенішою формою контролю є раптова інвентаризація залишків готівки у касі.

Контролюючі органи, визначені законодавством України, здійснюють контроль за готівкою в касі та документальним оформленням її руху. Зовнішній контроль здійснюється за такими напрямками:

- своєчасність та повнота оприбуткування готівкових надходжень;
- дотримання встановлених лімітів залишку готівки у касі підприємства;

- цільове використання готівки;
- виплата з каси значних сум;
- витрачання готівки з виручки;
- порядок видачі готівки під звіт та її використання;
- граничні обмеження здійснення готівкових розрахунків;
- ведення касової документації.

Чи можуть бути застосовані штрафні санкції до підприємця за перевищення нормативу готівкових розрахунків з одним підприємством (підприємцем) в один день?

Ні, оскільки сума перевищення додається до залишку готівки в касі і порівнюється із встановленим лімітом каси, а для підприємців ліміт каси не встановлюється.

Яким чином підприємство може скористатися послугою «Інтернет-Клієнт-Банк»?

Система «Інтернет-Клієнт-Банк» — послуга дистанційного керування рахунками. Для того, щоб нею скористатись, необхідно пройти попередню реєстрацію. Попередня реєстрація здійснюється за письмовою заявою платника безпосередньо у відділенні банку. Деякі банки надають можливість пройти попередню реєстрацію на сайті банку.

Якщо підприємство не має постійного підключення до Інтернету, то можна скористатися модулем «РС-Банкінг», у такому випадку зв'язок з банком буде здійснюватись через модем.

При роботі із системою «Інтернет-Клієнт-Банк» клієнту гарантована цілкова безпека, яка забезпечується завдяки:

- шифруванню даних — для забезпечення конфіденційності інформації, що передається;
- застосування електронного цифрового підпису (ЕЦП) під електронними документами — для забезпечення цілісності і автентичності (доказ авторства) операції;
- ефективному механізму суворої криптографічної аутентифікації сторін при захищеній взаємодії Клієнт і Банк.

На які основні модулі поділяється система «Інтернет-Клієнт-Банк»?

Система «Інтернет-Клієнт-Банк» поділяється на такі основні модулі: «Інтернет-Банкінг» та «РС-Банкінг», які абсолютно однакові з точки зору функціональності, та спеціалізовані модулі «Мультиклієнт» та «Автоклієнт».

Особливості модуля «Інтернет-Банкінг»:

- можливість працювати з будь-якого комп'ютера, який підключений до мережі Інтернет;
- відображення стану рахунку в режимі реального часу;
- зв'язок здійснюється через високошвидкісний Інтернет з постійним підключенням — чим вища швидкість з'єднання, тим комфортніше працювати із системою;
- автоматичне оновлення системи.

Особливості модуля «РС-Банкінг»:

- ◆ зв'язок може здійснюватись через звичайну телефонну мережу або Інтернет;
 - ◆ просте встановлення (зазвичай, встановлюється силами клієнта);
 - ◆ відображення стану рахунку на момент останнього зв'язку з банком;
 - ◆ перегляд, набір документів здійснюється без підключення до банку.
- Зв'язок встановлюється тільки для відправки та оновлення інформації.

Модулі «Інтернет-Банкінг» та «РС-Банкінг» дозволяють виконувати такі операції:

- створювати нові документи (в тому числі на основі копіювання існуючих), підписувати та відправляти в банк гривневі платіжні доручення, валютні платіжні доручення з підтримкою довідника SWIFT-кодів, платіжні вимоги, замовлення на купівлю/продаж іноземної валюти, зарплатні відомості (для зарплатних проектів);
- відправляти та отримувати з банку листи та інформаційні повідомлення з прикріпленими файлами;
- отримувати з банку виписку чи оборотно-сальдову відомість по рахунку за будь-який період з моменту відкриття рахунку, платіжні вимоги, курси валют НБУ і обслуговуючого банку;
- обмінюватись документами і бухгалтерськими програмами;
- створювати власні довідники контрагентів та бенефіціарів.

Особливості модуля «Мультиклієнт»:

Модуль створений для підтримки складних схем обслуговування великих організацій з територіально віддаленими підрозділами, філі-

ями і дочірніми структурами. Модуль дозволяє виконувати такі операції:

- управляти рахунками територіально віддалених філій і дочірніх організацій;
- управляти рахунками організацій із складною ієрархічною структурою;
- одному виконавцю чи одній бухгалтерській команді управляти рахунками декількох організацій;
- працювати одночасно з документами та довідниками декількох організацій;
- відсутність необхідності в «переходах» між організаціями і в зміні дискет з ключами ЕЦП;
- ставити вибірковий підпис (візування) документів декількох організацій;
- виконувати моніторинг рахунків і документів дочірніх організацій;
- отримувати консолідовану звітність по рахунках декількох організацій.

Особливості модуля «Автоклієнт»:

Модуль створений для обслуговування великих корпоративних організацій з дуже великим документообігом (декілька тисяч і більше документів за день). Цей модуль забезпечує взаємодію з бухгалтерськими програмами корпоративних клієнтів безпосередньо з банківським сервером. Модуль дозволяє виконувати такі операції:

- автоматично підписувати і доставляти документи в банк без участі співробітника організації чи давати згоду на підпис кожного документу індивідуально;
- працювати з документами та рахунками декількох організацій;
- імпортувати фінансові документи із бухгалтерської програми організації, підписувати документи, передавати в банк, отримувати із банку виписки і завантажувати їх в бухгалтерську програму;
- документ, доставлений в банк, буде доступний у всіх інших модулях системи — «Інтернет-Банкінг», «РС-Банкінг», «Мультиклієнт».

Які допоміжні модулі має система «Інтернет-Клієнт-Банк»?

Модуль «Зарплатний проект» — призначений для формування та передачі в банк відомостей про нарахування заробітної плати на пластикові картки співробітників.

Підключившись до модулю «Зарплатний проект», підприємство отримує ряд переваг:

- прискорення обробки зарахування коштів на картрахунки працівників;
- можливість автоматичного формування платіжних доручень на загальну суму відомості і суму комісії;
- контролювати час виконання зарахування на карткові рахунки співробітників.

Модуль «Еквайринг» — призначений для надання клієнтам докладної інформації про торговельні операції з використанням терміналу.

Підключившись до модулю «Еквайринг», підприємство отримує ряд переваг:

- можливість формування виписок і перегляду даних по операціях еквайрингу в системі «Інтернет-Клієнт-Банк»;
- можливість отримання інформації в будь-який слушний час, у віддаленому режимі, без зв'язку з менеджером або відвідуванням відділення банку;
- можливість фільтрування, гнучкі настройки вибірки необхідних даних і настройка періодів вибірки.

Модуль «Моніторинг» — призначений для оперативного інформування про події або стан системи, рахунків за допомогою SMS-повідомлень або листів по електронній пошті.

Підключившись до модулю «Моніторинг», підприємство отримує ряд переваг:

- можливість дізнатися про стан своїх рахунків;
- можливість отримати інформацію про події, які відбулись у системі, без входу в «Інтернет-Клієнт-Банк»;
- можливість зміни налаштування повідомлень самостійно, у довільному порядку, без участі адміністратора банку, що суттєво прискорює роботу з модулем.

ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Яке визначення грошовим коштам дає чинне законодавство України?

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів», терміни вживаються в такому значенні:

- грошові кошти — готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання;
- еквіваленти грошових коштів — короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються в певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни їхньої вартості;
- не грошові операції — операції, що не потребують використання грошових коштів та їхніх еквівалентів;
- рух грошових коштів — надходження і вибуття грошових коштів та їхніх еквівалентів.

За рахунок яких видів діяльності можуть формуватись грошові кошти підприємства?

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» грошові кошти підприємства можуть формуватись за рахунок різних видів діяльності (рис. 3.1).

Звичайна діяльність — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що забезпечують її або виникають унаслідок її проведення.

Надзвичайна подія (діяльність) — подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства та стосовно якої не очікується періодичне повторення або повторення в кожному наступному

звітному періоді (пожежа, стихійне лихо). Відшкодування збитків унаслідок таких подій здійснюється за рахунок страхового відшкодування та з інших джерел.

Рис. 3.1. Види діяльності підприємства

Операційна діяльність — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, крім інвестиційної чи фінансової, тобто діяльність, яка забезпечує основну частку доходу та пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції й іншими взаємовідносинами, що виникають у процесі її здійснення.

Фінансова діяльність — діяльність, яка призводить до змін розміру й складу власного та позикового капіталу підприємства.

Інвестиційна діяльність — придбання та реалізація тих необоротних активів та фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, тобто діяльність, пов'язана з придбанням та продажем довгострокових (необоротних) активів і короткострокових (поточних) фінансових інвестицій.

У чому полягає сутність валютних коштів та валютного самофінансування?

Валютні кошти — грошові кошти в іноземній валюті. **Валютне самофінансування** означає, що підприємство за рахунок прибутку у валюті від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) за валюту і валютних доходів від інших операцій, покриває поточні та інвестиційні витрати у валюті. Сутність валютної самоокупності полягає у покритті за рахунок власних валютних коштів всіх виробничих витрат у валюті.

Що таке грошові надходження і як вони формуються?

Грошові надходження підприємства перевищують його фактичні доходи, оскільки не всі грошові надходження визнаються доходами. Окрім того доходи по-різному визнаються у бухгалтерському і податковому обліку.

У бухгалтерському обліку найбільш загальними показниками грошових надходжень і доходів є дохід (виручка), чистий дохід (виручка), інші операційні доходи, валовий прибуток (збиток).

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відображає загальний дохід без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів і непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору тощо). Підприємства, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами, у цій статті відображають вартість, за якою реалізовано цінні папери, та суму винагороди за виконання інших операцій, пов'язаних з розміщенням, купівлею та продажем цінних паперів.

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається вирахуванням з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відповідних податків, зборів, знижок тощо.

Інші операційні доходи включають доходи від операційної діяльності підприємства у звітному періоді, крім доходу (виручки) від реалізації продукції, й до яких належать: дохід від реалізації іноземної валюти, операційної оренди, операційної курсової різниці за операціями в іноземній валюті, одержані штрафи пені, неустойки тощо.

Валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Загалом у бухгалтерському обліку доходи визнаються за умови збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

У податковому обліку відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 283/97-ВР від 22 травня 1997 р. під валовим доходом розуміють загальну суму доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами.

Сума грошових надходжень підприємства залежить від наступних факторів:

1. Ціна реалізації продукції, товарів, робіт, послуг. Визначаючи ціну реалізації, підприємство може використовувати такі підходи: виживання на ринку, максимізація прибутку, лідерство на ринку, лідерство щодо якості товарів.

2. Кількість реалізованої продукції. У свою чергу кількість реалізованої продукції залежить від обсягів виробництва, якості продукції, збутової політики, асортименту та ін.

3. Зміна дебіторської заборгованості, яка залежить від умов розрахунків.

У чому полягає сутність штрафних санкцій і які їх види?

Штрафні санкції — господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських правовідносин зобов'язаний заплатити у випадку порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання.

Штраф — санкція, яка може бути застосована за будь-яке порушення зобов'язання (не тільки невиконання, але й неналежне виконання зобов'язань). Розраховується штраф виключно у відсотках і тільки від суми порушеного зобов'язання, а нараховується один раз.

Пеня — також нараховується у відсотках, але у випадку несвоєчасного виконання зобов'язання. Застосовується пеня тільки відносно до грошового зобов'язання, а нараховується нарастаючим підсумком за кожен день прострочення.

Неустойка — штрафна санкція у вигляді грошової суми, умови застосування якої відрізняються від штрафу і пені. Неустойка є заходом відповідальності, тому обов'язковою умовою її застосування є наявність провини особи, яка порушила зобов'язання.

Що таке грошові потоки і які їх види?

У найбільш широкому розумінні ***грошові потоки*** — це суми, які виникають у певній хронологічній послідовності. У Положенні (стандарті)

бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів» грошові потоки визначені як надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів.

Загалом можна виділити три підходи до визначення сутності грошових потоків [3, с. 168]. Згідно з першим підходом, грошовий потік — це форма руху фінансових ресурсів, що відображає обмін товарами і послугами. Однак рух фінансових ресурсів відображає лише ту частину грошового потоку, яка має властивість створення доданої вартості. Оскільки властивість генерування доданої вартості має не весь грошовий потік підприємства, виділяти його як загальну характеристику недоцільно. Через грошовий потік може опосередковуватись рух активів і капіталу підприємства, який є відповідним обміном товарів, послуг та боргових вимог. Таким чином, грошовий потік отримує значення індикатора руху відповідних активів та капіталу підприємства.

Згідно з другим підходом, грошові потоки визначаються як результуюча сума грошових коштів, яка надходить чи виходить з підприємства протягом певного періоду. У даному випадку враховується лише потік грошових коштів, який впливає на зміну залишку грошових активів, але поза увагою залишаються вхідні та вихідні грошові потоки, які мають велике значення як оперативні індикатори та чинники ефективної діяльності підприємства.

Згідно з третім підходом, грошові потоки визначаються лише як надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів. Основні сутнісні характеристики грошових потоків зображені на рис. 3.2.

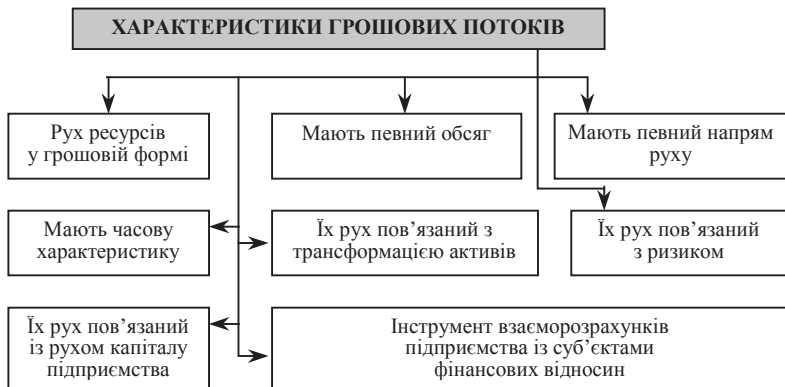

Рис. 3.2. Сутнісні характеристики грошових потоків

Отже, грошовий потік підприємства — це один з головних об'єктів фінансового менеджменту, представлений у грошовій формі і безпосередньо пов'язаний з функціонуванням грошей і грошової системи країни. Виконуючи функцію інструменту взаєморозрахунків із суб'єктами фінансових відносин всіх видів його діяльності, грошовий потік впливає на рух активів та капіталу підприємства, характеризується відповідним розміром, напрямом і часом.

Грошові потоки поділяються на вхідні і вихідні, а також, в залежності від виду діяльності підприємства, на грошові потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

Які фактори впливають на формування грошових потоків на підприємстві?

Формування грошових потоків на підприємстві залежить від багатьох факторів (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Фактори, які впливають на формування грошових потоків на підприємстві

Як формуються грошові потоки від фінансової діяльності підприємства?

Схема формування грошових потоків від фінансової діяльності підприємства зображена на рис. 3.4.

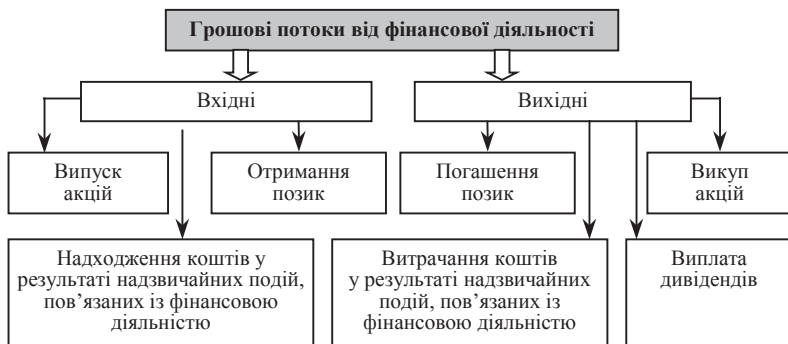

Рис. 3.4. Формування грошових потоків від фінансової діяльності

Що таке інвестиції?

Інвестиції — вкладення фінансових ресурсів у фінансово-господарську діяльність з метою отримання прибутку або корисного соціального ефекту. Інвестиції поділяються на капітальні (реальні) і фінансові.

До капітальних інвестицій належать:

- ✓ капітальне будівництво;
- ✓ капітальне поліпшення земель;
- ✓ придбання основних засобів;
- ✓ придбання інших необоротних матеріальних активів;
- ✓ придбання нематеріальних активів.

До фінансових інвестицій належать:

- вкладення капіталу у дохідні види фондових інструментів;
- вкладення капіталу у статутний капітал спільних підприємств;
- вкладення капіталу у дохідні види грошових інструментів тощо.

Також інвестиції класифікують за строковістю: довгострокові, середньострокові та короткострокові.

Як формуються грошові потоки від інвестиційної діяльності?

Схема формування грошових потоків від інвестиційної діяльності зображена на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Формування грошових потоків від інвестиційної діяльності

У чому полягає сутність показника Cash-flow?

Cash-flow характеризує величину чистих грошових потоків, що утворюються у результаті операційної, фінансової, інвестиційної діяльності. За класичного способу операційний Cash-flow розраховується способом додавання до чистого прибутку амортизаційних відрахувань

і резервів для забезпечення майбутніх витрат. На практиці поширені два методи розрахунку Cash-flow від операційної діяльності — прямий та непрямий. За прямого методу Cash-flow визначається як різниця між вхідними та вихідними грошовими потоками, які мають безпосереднє відношення до операційної діяльності. Непрямий метод розрахунку є зворотним від попереднього й полягає у коригуванні операційного прибутку на статті доходів та витрат, які не впливають на обсяг грошових засобів і зміну в оборотних активах і поточних зобов'язаннях. Показник Cash-flow характеризується більшою об'єктивністю порівняно з чистим прибутком чи показниками рентабельності внаслідок відображення реального стану вільних ресурсів підприємства. Даний показник можна розглядати в трьох напрямках: як індикатор ліквідності й платоспроможності; як показник результативності фінансово-господарської діяльності; як індикатор спроможності до самофінансування.

Які існують методи планування виручки?

Виручка є основною частиною грошових надходжень підприємства. Планування виручки відбувається різними методами (рис. 3.6).

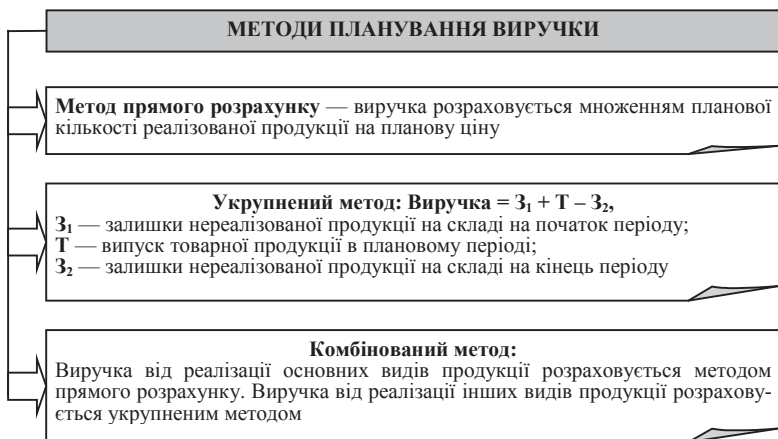

Рис. 3.6. Методи планування виручки

Які грошові потоки формуються від операційної діяльності?

Грошові потоки, які формуються від операційної діяльності, зображені на рис. 3.7.

Рис. 3.7. Формування грошових потоків від операційної діяльності

Як здійснюється часова оцінка грошових потоків?

Процедура проведення часової оцінки ґрунтується на таких припущеннях [64]:

- ✓ грошовий потік — це грошові суми, які виникають у певній хронологічній послідовності;
- ✓ грошовий потік, у якому суми розрізняються за величиною, називають звичайним грошовим потоком;
- ✓ грошовий потік, у якому всі суми рівновеликі та виникають через однакові проміжки часу, називають аннуїтетом;
- ✓ грошовий потік може виникати наприкінці, на початку та в середині періоду;
- ✓ дохід, одержуваний на інвестований капітал, з господарського обороту не вилучається, а приєднується до основного капіталу;
- ✓ часова оцінка грошових потоків враховує ризики, пов'язані з інвестуванням;
- ✓ ризик — це вірогідність отримання у майбутньому доходу, що не співпадає з прогновною величиною;
- ✓ ставка доходу на інвестиції — це процентне співвідношення між чистим доходом і вкладеним капіталом.

Що таке функції складного процента?

Часова оцінка грошових потоків передбачає використання шести стандартних функцій складного процента або шести функцій грошової одиниці [43, 67]:

1. *Майбутня вартість грошової одиниці* (складний процент):

$$FV = PV(1 + r)^n, \quad (3.1)$$

де FV — майбутня вартість;

PV — поточна вартість (первинний внесок);

r — процентна ставка (ставка дисконту);

n — число періодів нарахування процентів.

2. *Поточна вартість грошової одиниці* (дисконтування):

$$PV = \frac{FV}{(1 + r)^n}. \quad (3.2)$$

3. *Поточна вартість аннуїтету*:

$$PVA = A \times \frac{1 - (1 + r)^{-n}}{r}, \quad (3.3)$$

де A — платіж n -го періоду.

4. *Періодичний внесок на погашення позики* (внесок на амортизацію одиниці):

$$A = PVA / \left[\frac{1 - (1 + r)^{-(n-1)}}{r} \right] \quad (3.4)$$

5. *Майбутня вартість аннуїтету*:

$$FVA = A \times \left[\frac{(1 + r)^n - 1}{r} \right] \quad (3.5)$$

6. *Періодичний внесок до фонду нагромадження* (фактор фонду відшкодування):

$$A = \frac{FVA \times r}{(1 + r)^n - 1} \quad (3.6)$$

Що являє собою ставка дисконту?

Ставка дисконту — це необхідна інвесторам ставка доходу на вкладений капітал у порівнянні за рівнем ризику об'єкта. Вона має враховувати вплив трьох факторів: наявності у багатьох підприємств різних джерел залучення капіталу; необхідності урахування вартості грошей у часі; фактора ризику або ступеня імовірності одержання очікуваних у майбутньому доходів.

РОЗДІЛ 2

КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 4

НЕОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА

Що таке активи підприємства?

Активи — це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких призведе до отримання економічних вигод у майбутньому (рис. 4.1) [111, с. 22]. Економічна вигода передбачає можливість отримання підприємством коштів від використання активів. Чисті активи — активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань.

Рис. 4.1. Класифікація активів підприємства

Кожне підприємство одержує активи з відповідних джерел. За видами джерела утворення активів підприємства можуть існувати у різних формах. Загалом джерела утворення активів підприємства можна поділити на два види: власні (вклади засновників, прибуток, резерви, безповоротна фінансова допомога) та зобов'язання (кредиторська заборгованість) (рис. 4.2) [111, с. 24—25].

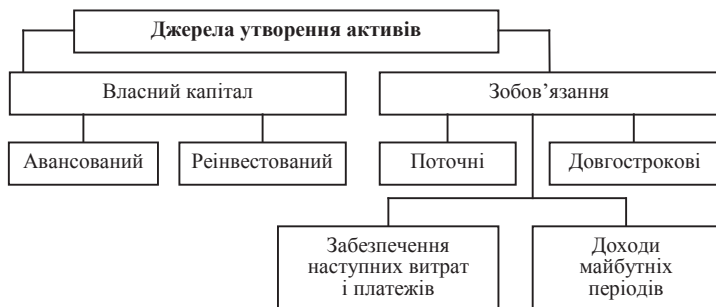

Рис. 4.2. Форми існування джерел утворення активів підприємства

Що таке ідентифіковані активи підприємства?

Ідентифіковані активи і зобов'язання — придбані активи і зобов'язання, які на дату придбання відповідають критеріям визнання статей балансу, встановлених Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 2.

Що собою являє капітал підприємства?

Капітал — сума коштів, яка необхідна для започаткування та здійснення діяльності. **Авансований капітал** — це грошова сума, яка вкладається власником у певне підприємство з метою одержання прибутку. Він витрачається на придбання засобів виробництва і наймання робочої сили. Ці дві різноспрямовані частини авансованих грошових коштів називають відповідно постійним і змінним капіталом. У свою чергу постійний капітал поділяється на основний і оборотний.

Основний капітал — це частина постійного капіталу, яка складається з вартості засобів праці та обертається протягом кількох періодів виробництва.

Оборотний капітал — це та частина постійного капіталу, яка витрачається на придбання на ринку предметів праці й оплату праці робочої сили.

Як утворюється власний капітал підприємства?

Власний капітал утворюється двома шляхами:

1. Внесенням власниками підприємства грошей та інших активів.
2. Накопичення суми доходу, що залишається на підприємстві.

Власний капітал — це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві із чистого прибутку. Тому за формами власний капітал поділяється на інвестований (вкладений або сплачений капітал) і нерозподілений прибуток.

Інвестований капітал — це сума акцій за їх номінальною вартістю, а також додатково вкладений капітал, який також може бути поділений за джерелами утворення.

Нерозподілений прибуток — це частина чистого прибутку, що не була розподілена між акціонерами.

Яка структура власного капіталу підприємства?

Капітал у загальному вигляді можна розглядати як вартість, яка здатна створювати нову вартість. Структура власного капіталу відображена в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Елементи власного капіталу	Характеристика елементів
Статутний капітал	Зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Підприємства, для яких не передбачено фіксовану суму статутного капіталу, визначають його суму на свій розсуд
Пайовий капітал	Сукупність коштів фізичних і юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві для здійснення його господарсько-фінансової діяльності.
Додатковий вкладений капітал	Сума перевищення: вартості реалізації випущених акцій над їх номінальною вартістю (для акціонерного товариства); капіталу, вкладеного засновниками, над сумою статутного капіталу без зміни його розміру (для інших підприємств).

Закінчення табл. 4.1

Елементи власного капіталу	Характеристика елементів
Інший додатковий капітал	Суми дооцінки необоротних активів, вартість активів, безоплатно одержаних підприємством від юридичних або фізичних осіб тощо. Крім того, до іншого додаткового капіталу включають інші види додаткового капіталу. Наприклад, курсові різниці щодо фінансових інвестицій в господарські одиниці за межами України
Резервний капітал	Резервний капітал створюється за рахунок прибутку підприємства відповідно до законодавства та установчих документів. Формування резервного капіталу означає лише перекласифікацію нерозподіленого прибутку і не впливає на активи підприємства
Нерозподілений прибуток	Зароблений підприємством капітал, що складається з чистого прибутку поточного року та нерозподіленого прибутку минулих років
Непокритий збиток	Сума непокритого збитку, яка зменшує власний капітал
Неоплачений капітал	Сума заборгованості: — акціонерів з оплати акцій, які вони передплатили; — учасників за внесками до статутного капіталу, розмір яких визначено установчими документами.
Вилучений капітал	Фактична собівартість викуплених товариством у учасників акцій власної емісії або часток у статутному капіталі.

Що таке малоцінні та швидкозношувані предмети і малоцінні необоротні активи?

Малоцінні та швидкозношувані предмети (МШП) — засоби праці, які підприємство очікує використовувати менше одного року. До МШП також належать ті засоби праці, які, як очікують, використовуватимуть менше одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік. Операційний цикл — проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отримання коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг.

Назва МШП перейшла до нового бухгалтерського обліку із старого, однак у старому бухгалтерському обліку існував ще один критерій МШП — критерій вартості. Нині, незважаючи на назву, класифікація засобів праці (тобто розмежування основних засобів і МШП) не залежить від їх вартості.

Малоцінні необоротні активи (МНМА) — одна з груп основних засобів, тобто матеріальних активів, очікуваний строк корисного викорис-

тання (експлуатації) яких більше одного року. Вартість МНМА не підлягає спеціальному обліку приросту (убутку) балансової вартості запасів. Йому підлягають лише ті засоби праці, які не відповідають податковому поняттю «основні фонди», тобто призначені для використання протягом періоду, що не перевищує 365 днів з моменту введення в експлуатацію.

Які функції виконує власний капітал підприємства?

Власний капітал є основою для початку і продовження господарської діяльності, він є одним з найважливіших показників ефективності господарської діяльності підприємства і виконує ряд функцій (рис. 4.3).

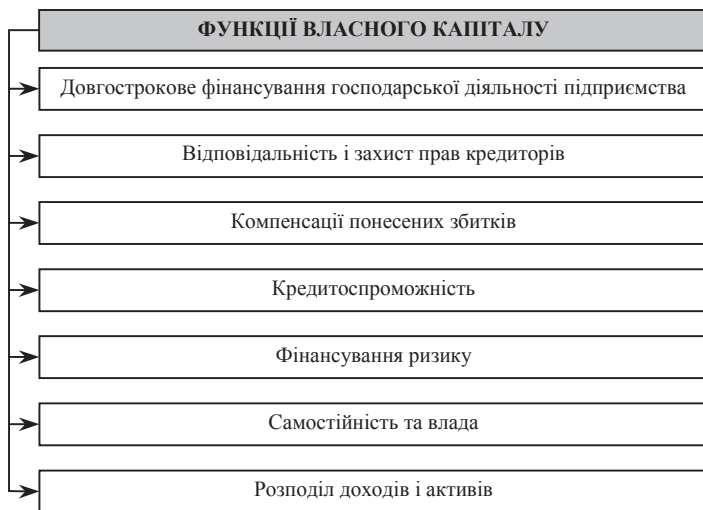

Рис. 4.3. Функції власного капіталу

Що собою являють основні фонди і як їх класифікують?

Основні фонди — це засоби праці, які мають вартість і функціонують у виробництві тривалий час у своїй незмінній споживчій формі,

а їх вартість переноситься конкретною працею на вартість продукції, що виробляється частинами в міру спрацювання.

Згідно Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» під терміном **«основні фонди»** слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються для використання у господарській діяльності підприємства протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів із дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких поступово зменшується у зв'язку із фізичним або моральним зносом.

Згідно П(С)БО 7 **основні засоби** — це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання у процесі виробництва та постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Основні фонди поділяються на основні виробничі і основні невикоробничі фонди. **Основні виробничі фонди** — це засоби праці, які беруть участь у процесі виробництва протягом тривалого періоду, при цьому не змінюють своєї натурально-речової форми і поступово частинами переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції. **Основні невикоробничі фонди** не беруть безпосередньої участі у процесі виробництва (житлово-комунальне господарство, інші об'єкти соціальної інфраструктури).

Відповідно до вимог податкового обліку з метою нарахування амортизації основні фонди поділяють на чотири групи (табл. 4.2). Для цілей бухгалтерського обліку використовується інша класифікація (рис. 4.4).

Що таке знос основних фондів?

Знос — поступова втрата основними фондами своїх первісних якостей. Фізичний знос основних фондів виникає внаслідок втрачання ними своїх первісних техніко-експлуатаційних характеристик, що призводить до економічного спрацювання, тобто поступового зменшення їхньої реальної вартості, що зумовлено не тільки функціонуванням основних фондів, але і їх бездіяльністю.

Розрізняють фізичний частковий та фізичний повний знос основних фондів. Частковий знос можна усунути. Це означає, що споживчі

властивості основних фондів відновлюються за рахунок ремонту. Повний знос усунути не можна, він зумовлює необхідність ліквідації зношених основних фондів та заміни їх новими.

Моральний знос (техніко-економічне старіння) — це процес їхнього знецінення до настання повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу. Воно характеризується поступовою втратою засобами праці своєї вартості внаслідок удосконалення наявних та створення нових засобів виробництва, запровадження нової прогресивної технології. Таким чином, моральний знос виявляється у двох формах:

1. Знецінення старих засобів у результаті зниження вартості їх відновлення, зростання продуктивності праці у галузях, які виготовляють ці засоби.

2. Знецінення старих основних фондів через створення нових, ефективніших моделей.

Рис. 4.4. Класифікація основних засобів

Як здійснюється оцінка основних фондів?

Оцінка основних фондів — грошове вираження їхньої вартості. Вона необхідна для правильного визначення загального обсягу основних фондів, їх динаміки, структури, розрахунку амортизації та показників ефективного використання. На практиці визначають первісну, справедливу (реальну), відновлену, залишкову, ліквідаційну та балансову вартість основних фондів.

Первісна вартість — це історична (фактична) собівартість основних фондів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих) витрачених для придбання (створення) основних фондів.

Первісна вартість основних фондів складається з ряду витрат (рис. 4.5).

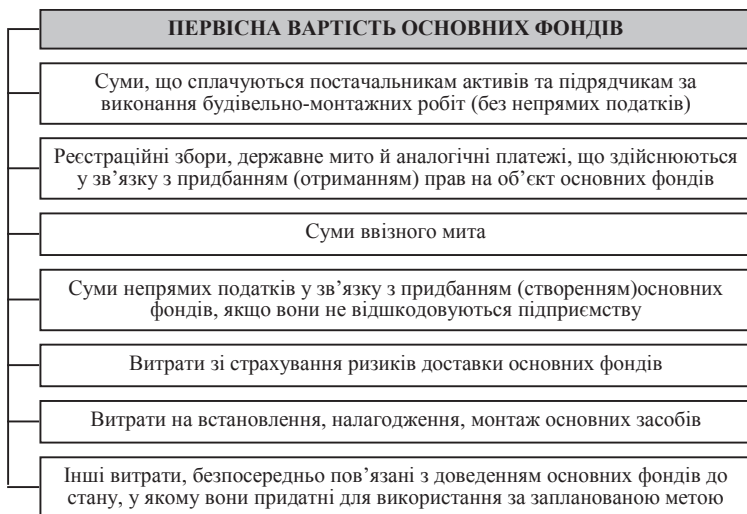

Рис. 4.5. Витрати, які формують первісну вартість основних фондів

Первісна вартість безоплатно отриманих та придбаних в обмін основних фондів дорівнює їхній справедливій вартості.

Справедлива (реальна) вартість основних фондів дорівнює сумі, за якою може бути здійснений обмін цього об'єкта в результаті операції між компетентними, обізнаними, зацікавленими та незалежними

сторонами. Справедлива вартість основних фондів також визначається при їхній переоцінці.

Відновлена вартість основних фондів — це вартість їхнього відтворення за сучасних умов виробництва. Вона враховує ті самі витрати, що й первісна вартість, але за нинішніми цінами. Тобто сума коштів (їхніх еквівалентів) або інших форм компенсації, яку необхідно було б витратити на придбання (або створення) такого самого засобу праці на дату складання звітності.

Залишкова вартість основних фондів характеризує їхню реальну вартість і визначається як різниця між вартістю, за якою об'єкт основних фондів був занесений на баланс підприємства, та сумою зносу, тобто тієї частини вартості основних фондів, яку вони в процесі виробництва перенесли на вартість готової продукції (виконаних робіт, наданих послуг). Залишкова вартість основних фондів на час їхнього вибуття з експлуатації (зумовленого спрацюванням) називається ліквідаційною вартістю.

Ліквідаційна вартість — це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство має отримати від реалізації (ліквідації) основних фондів після закінчення терміну їхнього корисного використання (експлуатації) за вирахуванням витрат, пов'язаних із реалізацією (ліквідацією).

Балансова вартість — це сума, за якою об'єкт основних фондів включається до балансу після вирахування суми накопиченої амортизації. Балансова вартість при їхньому введенні в експлуатацію тотожна первісній вартості. У міру зношення основних засобів їхня балансова вартість (залишкова вартість) визначається як різниця між первісною вартістю і сумою зносу.

Для визначення суми амортизаційних відрахувань згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» балансова вартість групи основних фондів на початок розрахункового кварталу визначається за формулою (3.1):

$$B_{(a)} = B_{(a-1)} + \Pi_{(a-1)} - B_{(a-1)} - A_{(a-1)}, \quad (3.1)$$

де $B_{(a)}$ — балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів 1 групи) на початок розрахункового періоду;

$B_{(a-1)}$ — балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів 1 групи) на початок кварталу, що передував розрахунковому;

$\Pi_{(a-1)}$ — сума витрат, понесених на придбання основних фондів, здійснення капітального ремонту, реконструкції, модернізації та інших поліпшень основних фондів, що підлягають амортизації, протягом кварталу, що передував розрахунковому;

$V_{(a-1)}$ — сума виведених з експлуатації основних фондів (окремого об'єкта основних фондів 1 групи) протягом кварталу, що передував розрахунковому;

$A_{(a-1)}$ — сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у кварталі, що передував розрахунковому.

У чому полягає сутність амортизації?

За своїм економічним змістом амортизацію можна розглядати як поступове зниження вартості основних фондів внаслідок їх зносу, перенесення вартості машин, будівель тощо на вироблювану продукцію або поступову сплату боргу фізичною або юридичною особою шляхом періодичних грошових внесків або викупу зобов'язань.

У бухгалтерському обліку поняття «амортизація» пов'язано не тільки з основними засобами і нематеріальними активами. Згідно Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 4 «Облік амортизації» **амортизація** — це розподіл суми активу, що амортизується, протягом очікуваного строку його корисної експлуатації. До амортизованих належать активи, які:

- за очікуванням використовуватимуться більше одного звітного періоду;
- мають обмежений строк корисного використання;
- утримуються підприємством для використання у виробництві або для постачання товарів чи послуг, для здачі в оренду іншим особам або для адміністративних цілей.

Що собою являє амортизація основних фондів у податковому обліку і як її нараховують?

Відповідно до чинного законодавства України під терміном амортизація основних фондів і нематеріальних активів слід розуміти поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань.

Амортизація основних фондів нараховується у бухгалтерському і податковому обліку. У податковому обліку нарахування амортизації здійс-

нюються згідно ст. 8 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Згідно названого Закону амортизації підлягають витрати на придбання, самостійне виготовлення, проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших поліпшень основних фондів і нематеріальних активів, а також витрати на капітальні поліпшення землі.

Об'єктом нарахування амортизації є балансова вартість кожного об'єкта групи і всієї групи загалом; кожного окремого нематеріального активу, груп 2, 3, 4. Сума амортизаційних відрахувань обчислюється за кожний окремий квартал, що відповідає календарному кварталу.

Сума амортизаційних відрахувань за розрахунковий квартал визначається шляхом застосування норм амортизації до балансової вартості груп основних фондів на початок цього розрахункового кварталу. Норми амортизації (у процентах) встановлено для кожної групи основних фондів (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

НОРМИ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Номер групи	Склад групи	Період придбання	Норма амортизації
1	Будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі житлові будинки та їх частини (квартири і місця загального користування), вартість капітального поліпшення землі, витрати на придбання і виготовлення яких було здійснено:	до 01.01.2004 р.	1,25 %
1		Після 01.01.2004 р.	2,00 %
2	Автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них, витрати на придбання і виготовлення яких було здійснено:	до 01.01.2004 р.	6,25 %
2		після 01.01.2004 р.	10 %
3	Будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1, 2, і 4, витрати на придбання і виготовлення яких було здійснено:	до 01.01.2004 р.	3,75 %
3		після 01.01.2004 р.	6 %
4	Електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, витрати на придбання і виготовлення яких було здійснено:	до 01.01.2004 р.	6,25 %
4		Після 01.01.2004 р.	15 %

Амортизація окремих об'єктів основних фондів групи 1 припиняється, якщо балансова вартість об'єкта зменшилась до суми, що дорівнює ста неоподатковуваним мінімумам доходів громадян або якщо об'єкт виводиться з експлуатації. Амортизація основних фондів груп 2, 3, 4 здійснюється до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення.

Що таке амортизація основних фондів у бухгалтерському обліку і як її нараховують?

Бухгалтерське визначення терміна «амортизація» наведене у п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 7: **амортизація** — систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Об'єктом амортизації є вартість, яка амортизується. Виняток становлять такі об'єкти обліку як земля та незавершені капітальні інвестиції, вартість яких не підлягає амортизації.

Вартість, що амортизується — це первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості. Ліквідаційна вартість може дорівнювати нулю.

Амортизація нараховується щомісяця протягом усього строку корисного використання об'єкта. Строк корисного використання об'єкта встановлюється підприємством під час зарахування об'єкта на баланс і за необхідності може бути переглянутий.

Нарахування амортизації вартості основних засобів і нематеріальних активів починається з місяця, що настає за місяцем, в якому об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання (введений в експлуатацію). Нарахування амортизації вартості основних засобів припиняється на період реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації. Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів або нематеріальних активів.

Які методи нарахування амортизації використовують у бухгалтерському обліку?

Згідно положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 7 у бухгалтерському обліку амортизація основних фондів може нараховуватись такими методами:

- прямолінійним;
- методом зменшення залишкової вартості;
- методом прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивним методом;
- виробничим методом.

Прямолінійний метод: річна сума амортизації визначається шляхом ділення вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта. Місячна сума амортизації визначається шляхом ділення річної суми на 12.

$$\sum A = \frac{B_{\text{п}} - B_{\text{л}}}{T}, \quad (4.2)$$

де $B_{\text{п}}$ — первісна вартість основних фондів;

$B_{\text{л}}$ — ліквідаційна вартість основних фондів;

T — строк корисного використання основних фондів.

Метод зменшення залишкової вартості: річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної суми амортизації.

Річна сума амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня у ступені кількості років корисного використання об'єкта з результату ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість. Місячна сума амортизації визначається шляхом ділення суми амортизації за повний рік корисного використання на 12.

$$\sum A = B_{\text{з}}(B_{\text{п}}) \cdot Na, \quad (4.3)$$

де $B_{\text{з}}$ — залишкова вартість;

Na — норма амортизації.

$$Na = 1 - \sqrt[n]{\frac{B_{\text{л}}}{B_{\text{п}}}}, \quad (4.4)$$

де $B_{\text{л}}$ — вартість ліквідаційна.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості: річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи із строку корисного використання об'єкта, і подвоюється. Мі-

сячна сума амортизації визначається шляхом ділення суми амортизації за повний рік корисного використання на 12.

$$\sum A = B_3(B_n) \cdot 2Na \quad (4.5)$$

Кумулятивний метод: річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується шляхом ділення кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта, на суму числа років його корисного використання. Місячна сума амортизації визначається шляхом ділення суми амортизації за повний рік корисного використання на 12.

Виробничий метод: місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється шляхом ділення вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта.

$$C = \frac{B_n - B_l}{Q_3}, \quad (4.6)$$

де C — ставка амортизації;

Q_3 — загальний обсяг продукції, який планується випустити на даному об'єкті основних засобів.

$$\sum A_m = Q_m \cdot C, \quad (4.7)$$

де $\sum A_m$ — сума амортизаційних відрахувань за місяць.

Q_m — обсяг продукції, випущеної за місяць на даному об'єкті основних засобів.

У чому полягає сутність операцій оренди і лізингу основних фондів?

Згідно ст. 292 Господарського кодексу України є два види лізингу — фінансовий і оперативний. У бухгалтерському стандарті 14 використовується тільки поняття оренда — операційна і фінансова. Податкове законодавство використовує обидва поняття і лізинг, і оренда, не відокремлює їх

один від одного, проте виділяє два їх види — фінансовий лізинг (оренда) і оперативний лізинг (оренда). Таким чином, порядок передачі майна в оренду (лізинг) в Україні регламентується Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» та Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 14 «Оренда» (П(С)БО 14).

Згідно п. 1.18 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» лізингова операція — господарська операція, що передбачає надання основних фондів або землі у користування іншим фізичним або юридичним особам (орендарям) за оренду плату та на визначений строк. Згідно П(С)БО 14 оренда — угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом угодженого з орендодавцем строку.

Оренда — явище багатогранне, у межах кожного орендного договору здійснюється декілька різноманітних господарських операцій з:

- передачі і повернення об'єкта оренди;
- нарахування орендної плати і сплати орендних платежів.

Крім того, залежно від умов договору, орендодавець або орендар можуть здійснювати витрати на утримання й експлуатацію об'єкта оренди та його поліпшення.

Яка різниця між операційною і фінансовою орендою (лізингом)?

Операційна оренда визначена в П(С)БО 14 як оренда інша, ніж фінансова. У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» оперативний лізинг (оренда) — господарська операція, що передбачає передавання орендарю майна, придбаного або виготовленого орендодавцем на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом (орендою).

Згідно П(С)БО 14 оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з ознак:

- 1) орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення строку оренди;
- 2) орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчу за його справедливую вартість на дату придбання;
- 3) строк оренди становить більшу частину строку корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;
- 4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує справедливую вартість об'єкта оренди.

Згідно Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» «лізинг (оренда) вважається фінансовою, якщо лізинговий (орендний) договір містить одну з таких умов:

об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менше 75 відсотків його первісної вартості за нормами амортизації, визначеними статтею 8 цього закону, та орендар зобов'язаний придбати об'єкт лізингу у власність протягом строку дії лізингового договору або в момент його закінчення за ціною, визначеною у такому лізинговому договорі;

сума лізингових (орендних) платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує первісну вартість об'єкта лізингу;

якщо у лізинг передається об'єкт, що перебував у складі основних фондів лізингодавця протягом строку перших 50 відсотків амортизації його первісної вартості, загальна сума лізингових платежів має дорівнювати або бути більшою 90 відсотків від звичайної ціни за такий об'єкт лізингу, діючої на початок строку дії лізингового договору, збільшеної на суму процентів, розрахованих виходячи з облікової ставки Національного банку України, визначеної на дату початку дії лізингового договору на весь його строк;

майно, яке передається у фінансовий лізинг, є виготовленим за замовленням лізингоотримувача (орендаря) та після закінчення дії лізингового договору може бути використаним іншими особами, крім лізингоотримувача (орендаря), виходячи з його технологічних та якісних характеристик.

Для цілей цього підпункту під терміном «строк фінансового лізингу» розуміється строк від дати передання майна лізингоотримувачу (орендарю) до дати набуття права власності на таке майно або здійснення останнього лізингового платежу лізингоотримувачем, залежно від того, яка подія станеться раніше» [86].

Таким чином, за своєю економічною сутністю фінансова оренда об'єднує риси двох операцій: купівлі-продажу майна і власне оренди.

Як здійснюється розрахунок мінімальних орендних платежів?

Порядок розрахунку суми мінімальних орендних платежів регламентується П(С)БО 14 (3.8).

$$C_{on} = PV_{on} \left[\left(1 - \frac{1}{(1+r)^t} \right) \right] : r', \quad (4.8)$$

де C_{on} — сума мінімального орендного платежу, що сплачується регулярно (аннуїтет);

PV_{on} — теперішня вартість мінімальних орендних платежів;

r — ставка процента періоду, за який сплачується орендна плата;

t — кількість періодів;

r' — ставка процента періоду, за який сплачується орендна плата.

Якими показниками характеризується ефективність використання основних фондів?

Для оцінки ефективності використання основних фондів використовують ряд показників, які можна поділити на дві групи: загальні і часткові (індивідуальні).

Загальні показники залежать від багатьох інших факторів і виражають кінцевий результат використання основних фондів. Одним з основних загальних показників є **фондовіддача** (вимірюється у гривнях).

Фондовіддача розраховується за прибутком і за випуском продукції. Фондовіддача за прибутком показує, скільки прибутку приносить одна гривня витрат, інвестована у основні фонди, і розраховується як відношення чистого прибутку до середньорічної вартості основних фондів:

$$\Phi_{впр} = \frac{ЧП}{ОФ_{ср}}, \quad (4.9)$$

де ЧП — чистий прибуток;

$ОФ_{ср}$ — середньорічна вартість основних фондів.

Середньорічна вартість основних фондів визначається за формулою:

$$ОФ_{ср} = В_{поф} + В_{офвв} \times \frac{T_{вв}}{12} - В_{офвив} \times \frac{T_{вив}}{12}, \quad (4.10)$$

де $В_{поф}$ — вартість основних фондів на початок року;

$V_{\text{офвв}}$ — вартість введених протягом року основних фондів;
 $V_{\text{офвив}}$ — вартість виведених основних фондів;
 $T_{\text{вв}}$ — кількість місяців до кінця року, протягом яких функціонували введені основні фонди;
 $T_{\text{вив}}$ — кількість місяців до кінця року з моменту виведення з експлуатації основних фондів.

Фондовіддача за продукцією показує вартість продукції, яка виробляється однією гривнею вартості основних фондів, тобто характеризує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі фонди, і визначається відношенням вартості випущеної продукції до середньорічної вартості основних фондів:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{\text{ВП}}{\text{ОФ}_{\text{ср}}}, \quad (4.11)$$

де ВП — вартість випущеної продукції.

Оберненим до фондовіддачі є показник **фондомісткості**, який визначається відношенням середньорічної вартості основних фондів до обсягу виготовленої продукції:

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{\text{ОФ}_{\text{ср}}}{\text{ВП}}. \quad (4.12)$$

Фондомісткість показує вартість основних фондів на одну гривню виробленої продукції і характеризує забезпеченість підприємства основними фондами. За нормальних умов фондовіддача повинна мати тенденцію до збільшення, а фондомісткість — до зменшення.

Фондоозброєність — характеризує озброєність одного працівника основними виробничими фондами, визначається шляхом ділення середньорічної вартості основних фондів на середньооблікову чисельність персоналу.

$$\Phi_{\text{о}} = \frac{\text{ОФ}_{\text{ср}}}{\text{Ч}}, \quad (4.13)$$

де Ч — середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу, чол.

Часткові показники характеризують рівень використання основних фондів залежно від окремих факторів. До них належать показники екстенсивного та інтенсивного використання.

Коефіцієнт екстенсивного завантаження устаткування характеризує рівень його завантаження у часі і визначається як відношення часу фактичної роботи устаткування за рік до часу його можливої експлуатації:

$$K_{\text{екс}} = \frac{T_{\text{ф}}}{T_{\text{н}}}, \quad (4.14)$$

де $T_{\text{ф}}$ — час фактичної роботи устаткування, год.;

$T_{\text{н}}$ — час можливої експлуатації обладнання, год.

Коефіцієнт інтенсивного завантаження устаткування — визначається відношенням фактичної продуктивності устаткування, що використовується на підприємстві, до його нормативної продуктивності:

$$K_{\text{інт}} = \frac{Q_{\text{ф}}}{Q_{\text{н}}}, \quad (4.15)$$

де $Q_{\text{ф}}$ — фактичний випуск продукції устаткуванням за одиницю часу у натуральному виразі, шт.;

$Q_{\text{н}}$ — технічно обґрунтований випуск продукції за одиницю часу (визначається на основі паспортних даних устаткування), шт.

Коефіцієнт інтегрального використання відображає рівень використання устаткування як у часі, так і щодо продуктивності, визначається як добуток коефіцієнтів інтенсивного та екстенсивного завантаження:

$$K_{\text{інт}} = K_{\text{екс}} \times K_{\text{інт}} \quad (4.16)$$

Коефіцієнт змінності роботи устаткування розраховується як відношення загальної суми верстато-змін, відпрацьованих за добу всім устаткуванням, до загальної кількості устаткування.

$$K_{\text{зм}} = \frac{K_{\text{вз}}}{n}, \quad (4.17)$$

де $K_{\text{вз}}$ — кількість відпрацьованих верстатозмін;

n — загальна кількість обладнання.

Коефіцієнт змінності показує, скільки змін фактично працює устаткування. За допомогою коефіцієнта змінності можна визначити завантаження устаткування підприємства або цеху:

$$ЗО = \frac{K_{зм}}{РР} \times 100\%, \quad (4.18)$$

де РР — режим роботи підприємства (цеху), змін.

Для оцінки процесу відтворення основних фондів використовується окрема система взаємопов'язаних показників. Найважливішими серед них є коефіцієнти оновлення і вибуття основних фондів.

Коефіцієнт вибуття визначається як відношення вартості виведених основних фондів до вартості основних фондів на початок року:

$$K_{\text{виб}} = \frac{B_{\text{офвив}}}{B_{\text{поф}}} \quad (4.19)$$

Коефіцієнт оновлення показує ступінь оновлення основних фондів і визначається як відношення вартості введених основних фондів до вартості основних фондів на кінець року:

$$K_{\text{он}} = \frac{B_{\text{офвв}}}{B_{\text{коф}}}, \quad (4.20)$$

де $B_{\text{коф}}$ — вартість основних фондів на кінець року.

Коефіцієнт зносу характеризує частку вартості основних фондів, яку списано на витрати виробництва у попередніх періодах. Коефіцієнт визначається як відношення суми зносу основних фондів до їхньої первісної вартості:

$$K_z = \frac{\sum A}{B_n}, \quad (4.21)$$

де B_n — первісна вартість основних фондів.

Коефіцієнт придатності основних фондів характеризує якісний стан основних фондів і визначається за формулою:

$$K_n = 1 - K_z \quad (4.22)$$

Коефіцієнт придатності показує, яка частина основних фондів придатна для експлуатації у процесі господарської діяльності.

Показники ефективного використання основних фондів розраховуються у динаміці за кілька звітних періодів і порівнюються. На основі отриманих результатів керівництво підприємства повинно приймати рішення щодо поліпшення стану основних фондів та рівня ефективності їх використання.

Що таке нематеріальні активи і як їх класифікують?

Згідно пункту 1.2 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» нематеріальні активи — об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому певним законодавством, об'єктом права власності платника податку.

Згідно п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 8 нематеріальний актив — немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований. Класифікація нематеріальних активів наведена в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Група	Види
Майнові права	
Права користування природними ресурсами	Право користування надрами, право користування іншими ресурсами природного середовища, право користування геологічною та іншою інформацією про природне середовище, інші подібні права
Права користування майном	Право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень, інші подібні права
Права інтелектуальної власності	
Права на комерційні позначення	Права на торгові марки (знаки для товарів і послуг), права на комерційні (фірмові) найменування, інші подібні права.
Права на об'єкти промислової власності	Права на винаходи, права на корисні моделі, права на промислові зразки, права на сорти рослин, права на породи тварин, права на компоновки (топографію) інтегральних мікросхем, права на комерційні тасмниці, у тому числі ноу-хау, права на захист від недобросовісної конкуренції, інші подібні права
Авторське право і суміжні з ним права	Права на літературні, художні, музичні твори, права на комп'ютерні програми, права на програми для електронно-обчислювальних машин, права на копії даних (бази даних), права на виконання, права на фонограми, права на відеограми, інші подібні права
Інші права	
Інші нематеріальні активи	Права на здійснення діяльності, права на використання економічних та інших привілеїв, інші подібні права

Що собою являють немонетарні активи і нематеріальні ресурси?

Немонетарні активи — всі активи, окрім грошових коштів, їх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій чи визначеній сумі грошей.

Нематеріальні ресурси — частина потенціалу підприємства, здатна приносити економічну вигоду протягом тривалого часу, для якої характерні відсутність матеріальної основи та невизначеність розмірів майбутніх прибутків від її використання. Поняття «нематеріальні ресурси» використовують для характеристики сукупності об'єктів інтелектуальної власності, до яких входять об'єкти промислової власності, об'єкти, що охороняються авторським правом і суміжними правами, інші (нетрадиційні) об'єкти інтелектуальної власності.

Що таке винахід, корисна модель та промисловий зразок?

Винахід — це результат творчої діяльності людини у будь-якій сфері технології, вирішення технічного завдання у певній галузі народного господарства, що характеризується істотною новизною та забезпечує позитивний ефект (практичну корисність).

Корисна модель — це результат інтелектуальної діяльності людини, об'єктом якої є нова за виглядом, формою, розміщенням частин або побудовою модель, придатна для промислового виготовлення.

Промислові зразки — нове художнє та художньо-конструкторське поліпшення виробів, коли досягається єдність технічних та естетичних властивостей, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу.

Що таке торговельна марка і комерційне найменування?

Торговельні марки (знаки для товарів і послуг) — будь-яке оригінальне позначення або будь-яка комбінація позначень, за якими товари і послуг одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг

інших осіб. Головне завдання торговельної марки полягає в ідентифікації товару чи послуги та його виробника на ринку. Вона виконує дві функції: рекламує товар чи послугу і гарантує їх якість.

Використанням торговельної марки у сфері господарювання визнається застосування її на товарах та при наданні послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках та ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, пов'язаній з впровадженням зазначених товарів і послуг в господарський оборот.

Комерційне (фірмове) найменування — це стале позначення підприємства та громадянина-підприємця, від імені якого здійснюється виробнича та інша діяльність. Воно використовується для ідентифікації суб'єктів господарювання і виділення їх серед інших, а також для загальної характеристики їхньої репутації на ринку. Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я.

Що собою являє гудвіл?

Гудвіл — перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання.

Негативний гудвіл — перевищення вартості частки покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів і зобов'язань над вартістю придбання на дату придбання.

У чому полягає сутність та які існують методики розрахунку роялті?

Роялті — компенсація, яка виплачується власнику прав на використання власності: патенту, матеріалів, захищених авторським правом, чи інших ресурсів. Також роялті трактують як частину доходу від ренти чи інших сум, отриманих за використання авторських прав в області мистецтва, літератури, наукових праць, а також патентів, промислових зразків, товарних знаків та ін. видів інтелектуальної власності. Методика розрахунку роялті наведена в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ РОЯЛТІ ПРИ РІЗНОМАНІТНИХ ВАРІАНТАХ

Спосіб розрахунку	Формула розрахунку	Характеристика способу
Відсоток від продажної ціни екземпляра твору (похідного продукту)	Роялті дорівнює продажній ціні екземпляра помноженій на ставку відсотків, встановлену договором, і на кількість екземплярів.	Оскільки розмір роялті залежить від продажної ціни екземпляра, то такий спосіб передбачає узгодження продажної ціни з особою, якій будуть виплачуватись роялті.
Відсоток від собівартості виготовленої продукції	Роялті дорівнює собівартості екземпляра, помноженої на ставку відсотка, встановлену договором, і на кількість екземплярів.	Сам факт випуску продукції вважається підставою для нарахування роялті. Сума роялті залежить від обсягу випущеної продукції, а не від фактичних доходів від її реалізації.
Зменшення відсотку із збільшенням обсягу продукції	—	Договором встановлюється так звана «виделка» відсоткових ставок роялті у залежності від обсягу випущеної (чи проданої) продукції.
Відсоток від чистого прибутку, отриманого від використання об'єкта інтелектуальної власності	Роялті дорівнює чистому прибутку від екземпляра, помноженому на ставку відсотків, встановлену договором.	Роялті залежить від результатів використання твору. У той же час наявність фінансових збитків зовсім не означає звільнення від виплати роялті. У такому випадку право власнику має бути нарахована і виплачена справедлива винагорода.
Фіксована ставка роялті	—	Роялті встановлено у фіксованому розмірі. Причому фіксований розмір не завжди означає постійну величину суми роялті, оскільки воно може бути встановлено від змінних показників (наприклад, 10 грн. з кожної 1000 грн. чистого прибутку і т.д.)
Передплачені роялті	-	Роялті розраховано одним із перерахованих в даній таблиці способів, але виходячи із планових показників. Причому його виплата повинна бути здійснена одразу ж після укладення відповідного договору.

Джерело: Виртуальные объекты — реальный учет/ Руководитель авторского коллектива И. Назарбаева. — К.: Блиц-Информ, 2005. — С. 271.

Що таке патент?

Патент — виданий державним органом (патентним відомством) охоронний документ, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності.

Як нараховується амортизація на нематеріальні активи?

Для амортизації нематеріальних активів застосовують лінійний метод, за яким кожний окремий вид нематеріального активу амортизується рівними частками виходячи з його первісної вартості. Строк, протягом якого амортизується кожний окремий нематеріальний актив, платник податку визначає самостійно. Амортизаційні відрахування здійснюються до досягнення залишковою вартістю нематеріального активу нульового значення.

На основі яких договорів може відбуватись розпорядження майновими правами інтелектуальної власності?

Таблиця 4.5.

ВИДИ ДОГОВОРІВ ПРО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Вид договору	Обсяг майнових прав, які передаються на умовах договору
Ліцензія	Право на використання об'єкта інтелектуальної власності у певній обмеженій сфері
Ліцензійний договір	Дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензія) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін
Договір на створення за замовленням	Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений на замовлення, належать автору цього об'єкта і замовнику сумісно, якщо інше не встановлено договором
Договір про передачу виключних майнових прав	Одна сторона (особа, що має виключні майнові права) передає іншій стороні частково або у повному складі ці права у відповідності із законом і на визначених договором умовах
Інший договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності	Зміст таких договорів законом може не регулюватися, однак майнові права на об'єкти інтелектуальної власності не можуть бути предметом договорів купівлі-продажу, дарування, найму.

ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА

Що таке оборотні фонди підприємства і як їх класифікують?

Оборотні фонди — це частина виробничих фондів у вигляді певної сукупності предметів праці, елементи яких цілком споживаються у кожному виробничому циклі, змінюють або повністю втрачають натуральну форму і переносять всю свою вартість на вартість продукції, що виробляється.

У плановій та обліковій політиці підприємства оборотні фонди поділяють на:

1. Виробничі запаси.
2. Незавершене виробництво і напівфабрикати власного виробництва.
3. Витрати майбутніх періодів.

Згідно П(С)БО 9 **запаси** — це активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва, утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, а також управління підприємством.

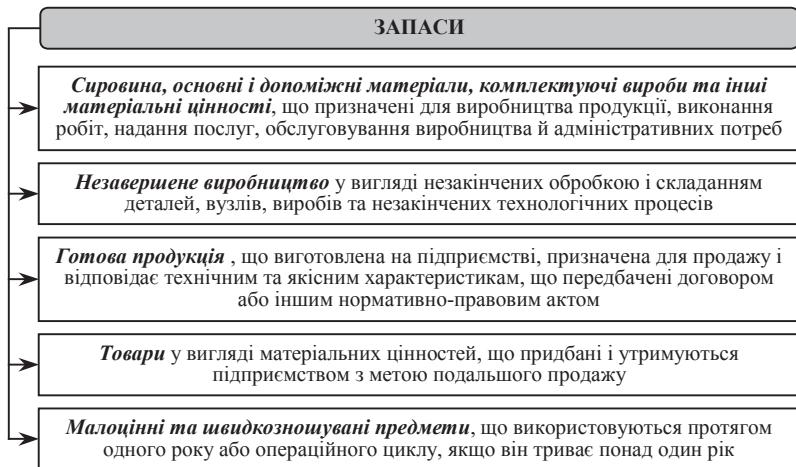

Рис. 5.1. Класифікація запасів

Запаси визнаються активами, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає у майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їхнім використанням, та що їхня вартість може бути достовірно визначена. Класифікація запасів зображена на рис. 5.1.

Що являє собою норма витрат та якими методами здійснюється нормування?

Норма витрат матеріальних ресурсів — гранично допустима величина сировини, матеріалів тощо, що може бути витрачена для виготовлення одиниці продукції (або для виконання певної роботи) визначеної якості за певних організаційно-технічних умов.

У практичній діяльності підприємств використовуються такі методи нормування: аналітично-розрахунковий, дослідно-виробничий (дослідно-лабораторний) та звітно-статистичний.

Аналітично-розрахунковий метод ґрунтується на глибокому знанні й техніко-економічному обґрунтуванні всіх елементів норм з використанням найновіших досягнень техніки і технології виробництва.

Дослідно-виробничий (дослідно-лабораторний) метод базується на встановленні норм за допомогою проведення дослідних випробувань. Цей метод використовується здебільшого для нормування витрат допоміжних матеріалів та інструменту.

Звітно-статистичний метод полягає у розрахунку норм на базі звітних даних про фактичне використання матеріалів, сировини у попередніх звітних періодах із корегуванням їх у бік можливого (очікуваного) зниження. Цей метод застосовується тільки як виняток — для прогнозних розрахунків, а також у процесі нормування витрат малоцінних і рідко використовуваних матеріалів.

Як оцінюється ефективність використання оборотних фондів?

Ефективність використання оборотних фондів оцінюється за допомогою показників, які можна поділити на дві групи: загальні і конкретні. До загальних показників належать матеріаломісткість і матеріаловіддача, які визначаються у вартісних і натурально-вартісних вимірниках.

Матеріаловіддача — у вартісному вираженні визначається як відношення вартості продукції до витрачених на її виробництво матеріа-

льних ресурсів і показує, скільки вироблено продукції у грошовому виразі на одну гривню матеріальних ресурсів:

$$M_v = \frac{BP}{MB}, \quad (5.1)$$

де BP — вартість випущеної продукції;

MB — вартість матеріальних витрат.

Матеріаломісткість — показує величину витрат матеріальних ресурсів на виробництво одиниці продукції (роботи). Визначають загальну і конкретну матеріаломісткість. Загальну матеріаломісткість визначають на рівні галузі або підприємства як відношення витрат матеріальних ресурсів у вартісному виразі до вартості випущеної продукції:

$$M_m = \frac{MB}{BP}, \quad (5.2)$$

Матеріаломісткість визначає фактичний обсяг матеріальних витрат у розрахунку на виробництво одиниці продукції. Вона характеризує один з важливих елементів ефективності виробництва — рівень використання матеріальних ресурсів.

До конкретних показників належать: коефіцієнт використання сировини та матеріалів, витратний коефіцієнт, коефіцієнт виходу продукції.

Коефіцієнт використання характеризує міру використання сировини і матеріалів на виробництво продукції і визначається як відношення корисних витрат сировини та матеріалів до норми їхніх витрат на одиницю продукції.

Витратний коефіцієнт є оберненою величиною до коефіцієнта використання.

Коефіцієнт виходу продукції із сировини визначає скільки одержано чистого продукту і який рівень відходів.

Які існують напрями поліпшення використання оборотних фондів?

Напрями поліпшення використання оборотних фондів зображені на рис. 5.2.

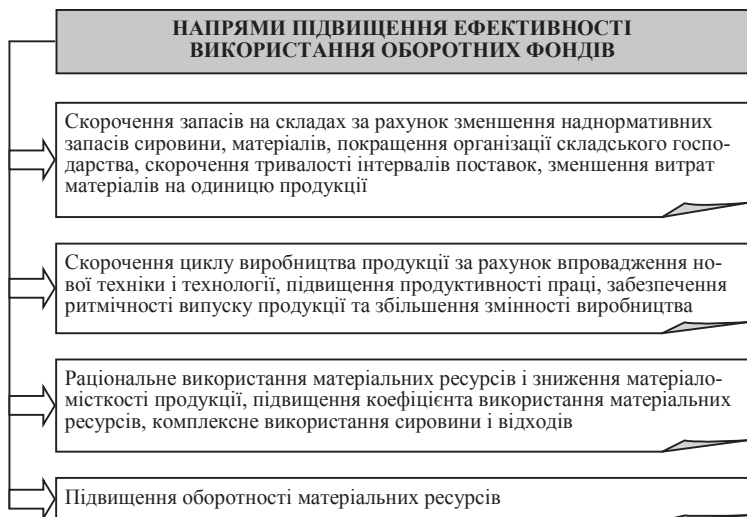

Рис. 5.2. Напрями підвищення ефективності використання оборотних фондів

Що таке оборотні кошти?

Оборотні кошти — кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва і реалізації продукції.

До оборотних виробничих фондів належать: сировина, основні і допоміжні матеріали, напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини для ремонтів, малоцінні й швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів.

Фонди обігу — це залишки готової продукції на складах підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів на поточних рахунках у банках, касі підприємства, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, кошти, вкладені у короткострокові цінні папери.

Структура оборотних коштів — це питома вага вартості окремих видів оборотних виробничих фондів і фондів обігу у загальній сумі оборотних коштів.

Як класифікують оборотні кошти?

Оборотні кошти класифікують за трьома ознаками:

- ✓ залежно від їх участі у кругообігу коштів;
- ✓ за методами планування та способами регулювання;
- ✓ за джерелами формування.

Відповідно до першої ознаки оборотні кошти поділяються на оборотні кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди, та оборотні кошти, авансовані у фонди обігу.

Рис. 5.3. Елементний склад оборотних коштів підприємства

Залежно від методів планування та способів регулювання оборотні кошти поділяються на нормовані та ненормовані. До **нормованих оборотних коштів** належать кошти, щодо яких установлюються нормативи запасів (виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, залишки готової продукції). До **ненормованих оборотних коштів** належать фонди обігу за винятком готової продукції. За джерелами формування оборотні кошти поділяються на власні, залучені, інші.

Елементний склад оборотних коштів зображено на рис. 5.3 [111, с. 182].

Що таке нормування оборотних коштів і які методи його здійснення?

Визначення потреби підприємства у сировині та інших видах матеріальних ресурсів здійснюється за певними нормами їх витрачання. Ці норми розробляються самими підприємствами чи по їх замовленню галузевими науково-дослідними інститутами. У разі заниження норм і нормативів можливі перебої у постачанні і виробничому процесі, зменшення обсягу виробництва, виникнення прострочених платежів, зменшення прибутковості. Надлишок оборотних коштів призводить до нагромадження надмірних запасів сировини, матеріалів, послаблення режиму економії, створення умов для використання оборотних коштів не за призначенням.

Нормування оборотних коштів може здійснюватися трьома методами:

1. Аналітичний (дослідно-статистичний) — передбачає ретельний аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей із подальшим коригуванням фактичних запасів і вилученням із них надлишків.

2. Коефіцієнтний — полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів власних оборотних коштів згідно зі змінами у цьому періоді показників виробництва, що впливають на обсяг цих коштів.

3. Прямого розрахунку — це науково обґрунтований розрахунок нормативів за кожним нормованим елементом оборотних коштів.

У практичній діяльності підприємств основним є метод прямого розрахунку, інші методи використовуються як допоміжні.

Як розраховується норматив на сировину, матеріали і покупні напівфабрикати?

Норматив оборотних коштів у виробничих запасах визначається за формулою:

$$\text{НОК} = C_d \times \text{НЗ}, \quad (5.3)$$

де C_d — середньодобове споживання сировини, матеріалів, напівфабрикатів, грн.

НЗ — норма запасу в днях.

Середньодобове споживання сировини, матеріалів, напівфабрикатів визначається за кошторисом витрат на виробництво і розраховується за формулою:

$$C_d = \frac{\text{ЗРП}}{360}, \quad (5.4)$$

де ЗРП — загальна річна потреба у даному виді ресурсів, грн.

Норма запасу в днях розраховується на підставі транспортного, підготовчого, технологічного, складського та страхового запасів.

Транспортний запас створюється на період часу знаходження матеріалів у дорозі з моменту одержання їх у постачальника (з моменту оплати) до фактичного прибуття вантажу на підприємство. Визначається у днях як різниця між вантажооборотом і документооборотом.

Підготовчий запас створюється на період, необхідний для розвантаження, сортування, складання та прийняття матеріалів на склад підприємства. Норма запасу визначається за фактичним часом розвантаження, сортування, складання та прийняття матеріалів.

Технологічний запас створюється на час підготовки виробничих запасів до використання їх у технологічному процесі, визначається за фактичним часом.

Складський запас створюється для забезпечення безперервного процесу виробництва необхідними матеріальними ресурсами на період часу між окремими поставками виробничих запасів від постачальників. Середній інтервал між поставками визначається шляхом ділення кількості днів у розрахунковому періоді на кількість визначених договором поставок.

Страховий запас — створюється для забезпечення безперервності виробництва при виникненні непередбачених перебоїв із постачанням

підприємства виробничими запасами від постачальників. Страховий запас визначається як половина складського.

На підставі норм, обчислених за всіма видами запасів, визначається норматив оборотних коштів для окремих видів, груп і в цілому на сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати.

Як визначається максимальний, середній та мінімальний виробничий запас?

Максимальний виробничий запас розраховується за формулою:

$$Z_{\max} = C_d \times (T_{\text{тр}} + T_{\text{пост}} + T_{\text{технол}} + T_{\text{стр}}), \quad (5.5)$$

де $T_{\text{тр}}$ — транспортний запас;

$T_{\text{пост}}$ — інтервал поставки в днях;

$T_{\text{технол}}$ — технологічний запас;

$T_{\text{стр}}$ — страховий запас.

Середній запас визначається за формулою:

$$Z_c = C_d \times \left(T_{\text{тр}} + \frac{T_{\text{пост}}}{2} + T_{\text{технол}} + T_{\text{стр}} \right) \quad (5.6)$$

Мінімальний запас визначається за формулою:

$$Z_{\min} = C_d \times (T_{\text{тр}} + T_{\text{технол}} + T_{\text{стр}}) \quad (5.7)$$

Як визначається норматив на запасні частини та інструмент?

Норматив на запасні частини та інструмент для ремонту визначається множенням фактичних витрат певного виду запасних частин або інструменту у базовому періоді на індекс виробничої програми та індекс зниження частки витрат ресурсів у розрахунковому періоді:

$$H_{\text{зчі}} = B_{\text{ф}} \times I_{\text{вп}} \times I_{\text{пр}}, \quad (5.8)$$

де $B_{\text{ф}}$ — фактичні витрати певного виду запасних частин (інструменту);

$I_{\text{вп}}$ — індекс виробничої програми у розрахунковому (плановому) періоді;

$I_{\text{вр}}$ — індекс зниження частки витрат певного ресурсу у розрахунковому (плановому) періоді.

У чому полягає суть загальних принципів нормування оборотних коштів у МШП?

Загальні принципи нормування оборотних коштів у МШП зображені на рис. 5.4.

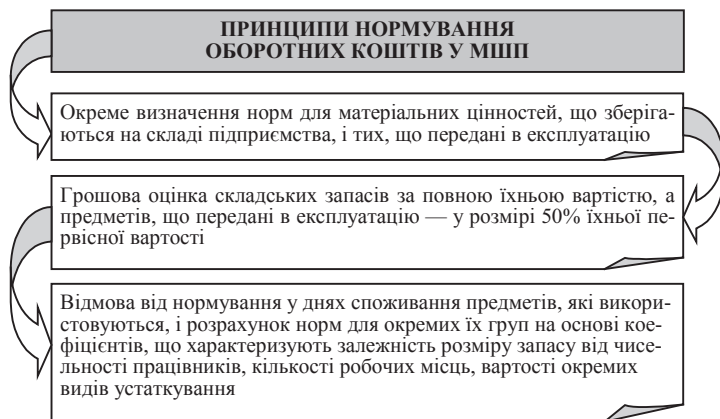

Рис. 5.4. Принципи нормування оборотних коштів у МШП

Як визначається норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві?

Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві визначається за формулою:

$$H_{\text{нзв}} = \frac{BC}{D_{\text{п}}} \times T_{\text{ц}} \times K_{\text{нв}}, \quad (5.9)$$

де ВС — виробнича собівартість продукції, випущеної за певний період, грн;

$T_{ц}$ — тривалість виробничого циклу, днів;

$D_{п}$ — кількість днів у відповідному періоді;

$K_{нв}$ — коефіцієнт наростання витрат;

або

$$H_{нв} = TP_{сд} \times T_{ц} \times K_{нв}, \quad (5.10)$$

де $TP_{сд}$ — середньодобовий випуск товарної продукції за її виробничою собівартістю.

Коефіцієнт наростання витрат визначається за формулою:

$$K_{нв} = \frac{B_{п} + \frac{B_{р}}{2}}{B_{п} + B_{р}} \quad (5.11)$$

або

$$K_{нв} = \frac{B_{п} + 0,5B_{р}}{BC}, \quad (5.12)$$

де $B_{п}$ — первісні витрати (одноразово зроблені на початку виробничого циклу);

$B_{р}$ — решта витрат, що були здійснені до закінчення виробництва продукції.

Первісні витрати та решта витрат, що були здійснені при виготовленні продукції, становлять виробничу собівартість.

Як визначається норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів?

Норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів розраховується виходячи із залишків коштів на початок періоду і суми витрат, які будуть здійснені в плановому періоді за вирахуванням суми майбутнього погашення витрат за рахунок собівартості продукції. Норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів розраховується за формулою:

$$H_{вмп} = B_{поч} + B_{пл} - B_{погпл}, \quad (5.13)$$

де $V_{\text{поч}}$ — залишок витрат на початок планового періоду, грн;

$V_{\text{пл}}$ — витрати, які будуть здійснені у плановому періоді, грн;

$V_{\text{погпл}}$ — витрати, які будуть погашені за рахунок собівартості у плановому періоді, грн.

Як розраховується норматив оборотних коштів у залишках готової продукції?

Норматив оборотних коштів у залишках готової продукції визначається як добуток середньоденного випуску продукції (за виробничою собівартістю) на норму запасу готової продукції на складі в днях:

$$H_{\text{гп}} = P_{\text{сд}} \times HЗ, \quad (5.14)$$

де $P_{\text{сд}}$ — середньоденний випуск продукції, грн.;

$HЗ$ — норма запасу готової продукції на складі, днів.

Що таке оборотність оборотних коштів?

Оборотність характеризує швидкість обороту оборотних коштів і показує ефективність їх використання. Прискорення оборотності оборотних коштів зумовлює збільшення обсягу продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства та вивільнення частини коштів, а значить створенню додаткових резервів для розширення виробництва.

Які показники характеризують ефективність використання оборотних коштів?

Коефіцієнт оборотності (кількість оборотів) — розраховується шляхом ділення вартості реалізованої продукції за діючими цінами за певний період на середній залишок оборотних коштів за той самий період. Коефіцієнт оборотності показує, скільки оборотів здійснили оборотні кошти за певний період, і розраховується за формулою:

$$K_o = \frac{РП}{ОК}, \quad (5.15)$$

де $РП$ — вартість реалізованої продукції;

$ОК$ — середній залишок оборотних коштів.

Середній залишок оборотних коштів розраховується за формулою середньої хронологічної:

$$OK = \frac{\frac{OK_1}{2} + OK_2 + \dots + OK_{n-1} + \frac{OK_n}{2}}{n-1}, \quad (5.16)$$

де $OK_1 \dots n-1$ — обсяг оборотних коштів на початок кожного розрахункового періоду;

OK_n — обсяг оборотних коштів на початок першого місяця наступного періоду;

n — загальна кількість періодів.

Розрахунковим періодом може бути місяць, квартал, рік.

Коефіцієнт завантаження оборотних коштів — показує, скільки оборотних коштів припадає на одну грошову одиницю реалізованої продукції за певний період і розраховується за формулою:

$$K_{\text{зав}} = \frac{OK}{PP}. \quad (5.17)$$

Тривалість одного обороту (швидкість обороту) оборотних коштів визначається як співвідношення кількості днів у розрахунковому періоді і коефіцієнта оборотності за той же період:

$$T_{\text{об}} = \frac{D}{K_0}, \quad (5.18)$$

де D — кількість днів у періоді.

Рентабельність оборотних активів характеризує економічну ефективність використання оборотних коштів:

$$R_{\text{ок}} = \frac{P_{\text{рп}}}{OK} \times 100\%, \quad (5.19)$$

де $P_{\text{рп}}$ — прибуток від реалізації продукції.

Абсолютне вивільнення оборотних коштів відображає пряме зменшення залишків оборотних коштів порівняно з їхнім нормативом або із залишками попереднього періоду.

Відносне вивільнення оборотних коштів відображає стабільність оборотних коштів при зростанні обсягів реалізації продукції або зростання залишків оборотних коштів при випереджаючих темпах зростання обсягів реалізованої продукції.

Тема 6

КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Що таке кредит?

Кредит — позика у грошовій або товарній формі на умовах повернення у визначений термін зі сплатою відсотків. Кредитні відносини не виникають у процесі виробництва, вони тільки опосередковують цей процес. Головна причина виникнення і розвитку кредитних відносин полягає у необхідності забезпечення процесу відтворення (рис. 6.1) [19, с. 81].

Рис. 6.1. Кредитні відносини

Хто виступає суб'єктами кредитних відносин?

Суб'єктами кредитних відносин виступають кредитор і позичальник.

Кредитор — це суб'єкт кредитних відносин, який надає кошти у тимчасове користування. Джерелом коштів для надання позички можуть бути як власні кошти кредитора, так і позикові. Кредиторами можуть бути підприємства, страхові та інвестиційні компанії, пенсійні та інвестиційні фонди, держави, банки, небанківські фінансово-кредитні установи та ін. Метою надання кредиту є одержання прибутку у вигляді позичкового відсотка.

Позичальник — суб'єкт кредитних відносин, який одержує позичку.

У чому полягають принципи кредитування?

Кредитування ґрунтується на таких принципах:

- **терміновість** — кредит надається на певний термін;
- **платність** — за користування кредитом стягується плата у вигляді відсотків;
- **поверненість** — кредит має бути повернений в такій же сумі, у якій був наданий;
- **цільовий характер використання** — кредит може бути використаний тільки з конкретною метою, передбаченою кредитним договором;
- **забезпеченість** — кредитор забезпечує свої інтереси на випадок неповнення кредиту через неплатоспроможність позичальника.

Які функції кредитування?

Кредит виконує наступні функції (рис. 6.2).

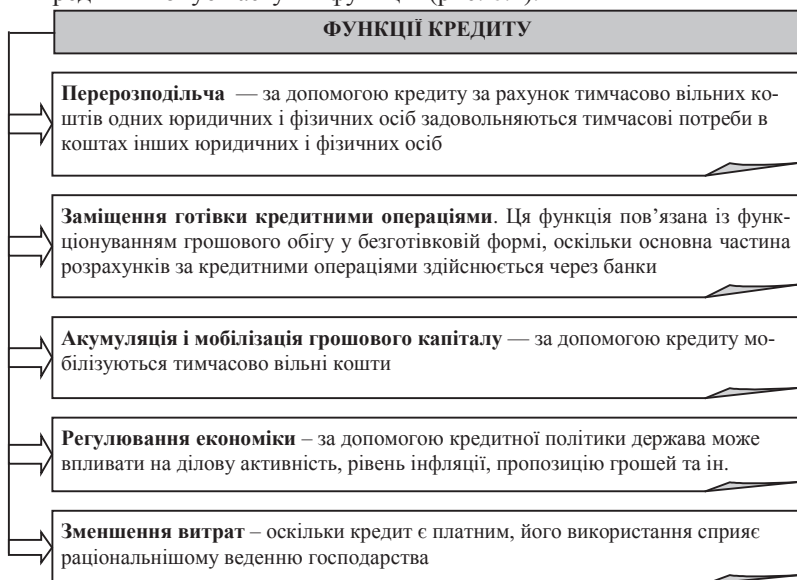

Рис. 6.2. Функції кредиту

Які переваги має банківське кредитування в порівнянні із самофінансуванням і фінансуванням через механізми ринку капіталу?

Самофінансуванню та фінансуванню через механізми ринку капіталу властиві певні недоліки. Першому методу властива обмеженість фінансових ресурсів, які вкладаються у підприємство, другому — складність у реалізації та у виході на ринок капіталу й недоступність для багатьох представників малого і середнього бізнесу. У цьому аспекті банківське кредитування виглядає вельми привабливим. Отримання банківського кредиту, у принципі, не пов'язано з розмірами виробництва позичальника, стабільністю акумуляції прибутку, ступенем авторитету його акцій на ринку капіталу і т.д. Сума капіталу, що залучається, теоретично може бути найрізноманітнішою, оформлення і отримання кредиту може бути зроблене у відносно короткі строки. Головна проблема полягає у тому, як переконати банк надати кредит на прийнятних умовах. Однак банківське кредитування є найдорожчим.

Які існують форми кредитів?

Кредит надається у двох основних формах: банківський (фінансовий) кредит і комерційний (товарний). Порівняльна характеристика названих форм кредиту наведена в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ОСНОВНИХ ФОРМ КРЕДИТУ**

Характеристика	Банківський (фінансовий) кредит	Комерційний (товарний) кредит
Сутність відносин	Надання грошових коштів у тимчасове користування	Надання товарів (робіт, послуг) на умовах відстрочення платежу
Форма, у якій надається кредит	Грошові кошти	Матеріальні цінності, результати робіт, послуг
Особа, яка надає кредит	Банк або небанківська фінансова установа	Будь-який суб'єкт господарської діяльності

Які існують види кредитів?

У залежності від специфіки кредитних відносин розрізняють банківський кредит, державний, комерційний, іпотечний, споживчий, лізинговий.

Банківський кредит надається банками клієнтам у вигляді грошових позичок з метою вирішення таких завдань:

✓ збільшення основного і оборотного капіталу суб'єктів господарювання;

✓ нагромадження сезонних (тимчасових) запасів ТМЦ;

✓ облік (переоблік) векселів;

✓ задоволення споживчих нестатків громадян;

✓ викуп державного майна;

✓ для інших цілей у разі розбіжності надходжень і платежів у процесі кругообігу власного капіталу.

Державний кредит відображає кредитні відносини щодо акумуляції державою коштів на засадах зворотності для фінансування державних витрат. У даному випадку позичальником виступає держава. Ця форма кредиту дає позичальникові змогу мобілізувати додаткові грошові ресурси для покриття бюджетного дефіциту без здійснення для цих цілей паперовогрошової емісії.

Державний кредит — це захід стабілізації грошового обігу. В умовах розвитку інфляційного процесу державні позики у населення тимчасово зменшують платоспроможний попит останнього (з обороту вилучається надлишкова грошова маса). Для кредиторів державний кредит є формою заощадження інвестування коштів у цінні папери та додатковий гарантований дохід.

Залежно від форми і порядку оформлення кредитних відносин розрізняють державні, облігаційні і безоблігаційні позики.

Облігація — це цінний папір, який засвідчує внесення його власником коштів і підтверджує зобов'язання юридичної особи, яка його випустила, відшкодувати номінальну вартість власникові у передбачений термін та сплатити фіксований відсоток. Випускають облігації внутрішніх державних і місцевих позик.

Казначейське зобов'язання — це вид цінних паперів, які засвідчують внесення їхніми власниками коштів у бюджет та дають право на одержання фіксованого доходу протягом терміну володіння ними.

Комерційний кредит — характеризує кредитну угоду між двома підприємствами — продавцем і покупцем. Підприємство-постачальник надає відстрочку платежу на свій товар (послуги), підприємство-

покупець передає кредитору вексель як боргове свідчення й зобов'язання платежу.

Споживчий кредит — відображає відносини між кредитором і позичальником щодо кредитування кінцевого споживання.

Лізинговий кредит — це відносини між юридично самостійними особами з приводу передачі в оренду знарядь та предметів праці, а також фінансування придбання рухомого й нерухомого майна на певний строк. Лізинг — форма товарного кредиту.

Іпотечний кредит — особливий тип економічних відносин з приводу надання позичок під заставу нерухомого майна. Кредиторами за іпотекою можуть бути іпотечні банки і спеціальні іпотечні компанії, а також звичайні комерційні банки. Ресурсами кредитування іпотечних банків є власні нагромадження, іпотечні облігації і кошти, залучені на рахунки клієнтів.

Іпотечні облігації — це довгострокові цінні папери, що випускаються банками під забезпечення нерухомим майном, які приносять твердий дохід.

У чому полягають особливості міжнародного кредиту?

Міжнародний кредит є тимчасовою передачею товарних чи грошових ресурсів одних країн у використання іншими країнами з метою прискорення суспільно-економічного розвитку останніх. Необхідність використання міжнародного кредиту визначається економічними і зовнішньополітичними умовами. Суб'єктами кредитних відносин виступають держави, банки, міжнародні валютно-кредитні організації й окремі юридичні особи.

Для міждержавного кредиту характерне те, що суб'єктами кредитних відносин виступають окремі держави, а об'єктом перерозподілу — їхній національний дохід.

Які особливості притаманні споживчому кредиту?

Споживчий кредит — це кредит, який видається виключно у національній валюті фізичним особам-резидентам України для придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в

розстрочки, якщо інше не передбачене умовами кредитного договору [97]. Споживчому кредиту притаманні специфічні риси (рис. 6.3).

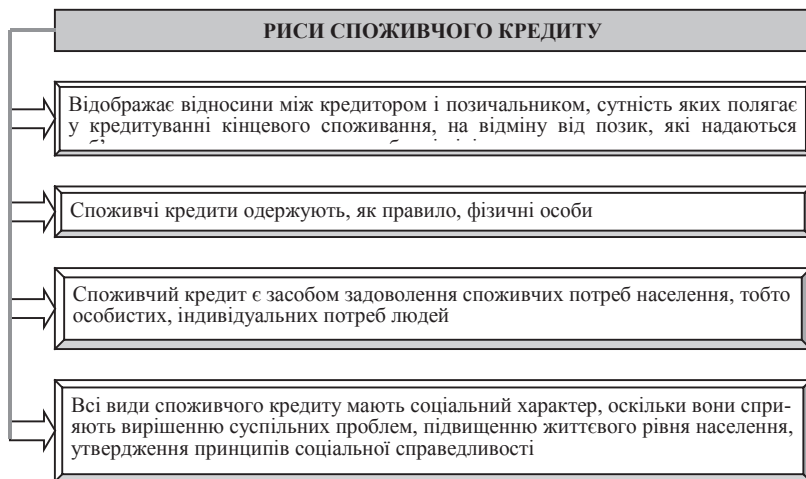

Рис. 6.3. Риси споживчого кредиту

Що таке овердрафт?

Овердрафт — короткостроковий кредит, який надається клієнту шляхом оплати його розрахункових документів з поточного рахунку понад фактичний залишок на ньому, в межах встановленого банком ліміту овердрафту. Ліміт овердрафту встановлюється в залежності від грошових потоків, що проходять через поточні рахунки.

Переваги овердрафту:

- спрощений пакет документів для відкриття ліміту;
- відсутність вимог для цільового використання;
- можливість отримання кредиту без проведення узгоджувальних дій з банком;
- відсутність забезпечення;
- диференційована процентна ставка (чим менший безперервний період овердрафту, тим менша процентна ставка).

Найпоширенішими формами овердрафту серед вітчизняних банків є «експрес» і «класичний». При використанні овердрафту за формою «експрес» клієнт надає в банк спрощений пакет документів, ліміт овердрафту встановлюється у розмірі до 10 % середньомісячних надходжень. Овердрафт відкривається у національній валюті, термін прийняття рішення про відкриття овердрафту не більше 2-х робочих днів після подання пакету документів.

При використанні овердрафту за формою «класичний» клієнт також надає у банк спрощений пакет документів, ліміт овердрафту встановлюється у розмірі до 25 % від середньомісячних надходжень. Можливість збільшення ліміту овердрафту залежить від строків розрахунково-касового обслуговування, термін прийняття рішення про надання овердрафту — не більше 3-х банківських днів після подання пакету документів.

На які програми за технологією видачі поділяються споживчі кредити?

За технологією видачі споживчі кредити поділяються на cash-кредити, експрес-кредити, карткові кредити [42, с. 185—186]. Ці банківські продукти мають основні об'єднуючі умови їх видачі — мінімальну кількість документів, необхідних для отримання кредиту (рис. 6.4).

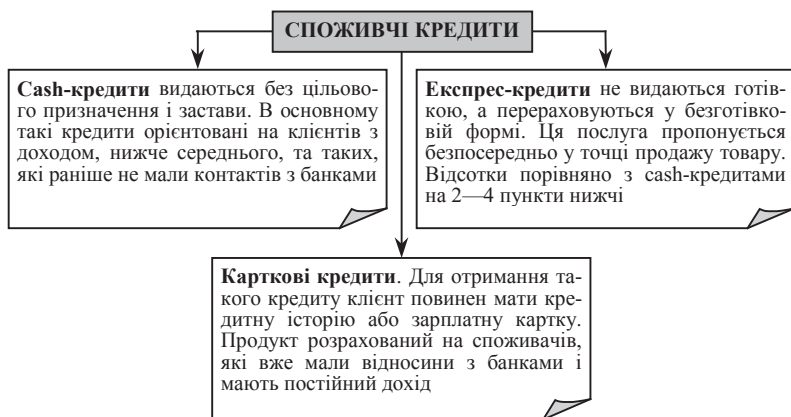

Рис. 6.4. Види споживчого кредитування

У чому полягає сутність контокоренту та контокорентного кредиту?

Контокорент — це поєднання позикового рахунка з поточним, він може мати дебетове та кредитове сальдо.

Контокорентний кредит — це кредит банку, що надається у національній чи іноземній валюті, який відповідно до потреб клієнта може використовуватись у обсязі, що не перевищує розміру кредитної лінії. Контокорентний кредит може надаватись готівкою, переказами, оплатою векселів, купівлею цінних паперів. Як правило, такий кредит надається під забезпечення. Клієнтам із бездоганною репутацією він може видаватись у вигляді бланкового кредиту, але за певних умов. Наприклад, відмова від продажу певного майна, яке може слугувати заставою за кредитом.

Процес кредитування оформляється кредитним договором. За користування кредитом береться плата, яка складається з відсотків, які нараховуються на дебетові залишки контокорентного рахунка, і комісійних платежів. Відсотки за цими кредитами є найвищими, оскільки рівень ризику є найбільшим.

Ким і на яких підставах приймається рішення про надання або ненадання кредиту позичальнику?

Рішення про надання кредиту позичальнику приймається кредитним комітетом, створеним у банку згідно з постановою правління комерційного банку при наявності наступних документів:

1. Заява на отримання кредиту.
2. Бізнес-план або обґрунтування мети одержання кредиту.
3. Свідоцтво про державну реєстрацію підприємницької діяльності (нотаріально посвідчена копія).
4. Статут (нотаріально посвідчена копія).
5. Установчий договір (для підприємств колективної форми власності) (нотаріально посвідчена копія).
6. Довідка з Єдиного державного реєстру підприємств, організацій, установ (ЄДРПОУ) (нотаріально посвідчена копія).
7. Довідки, про отримані і непогашені кредити в інших установах (оригінал).

8. Довідки про рух грошових коштів на поточних рахунках за визначений період (оригінали).

9. Фінансова звітність за останні три роки з відміткою відділу статистики про прийняття.

10. Декларація про податок на прибуток за останні 3 роки з відміткою ДПІ про прийняття.

11. Договір застави.

12. Гарантія — поручительство третьої особи.

13. Договір страхування.

14. Графік повернення кредиту і відсотків.

За якими етапами здійснюється оцінка ефективності способів залучення кредитного капіталу та його структури?

Етапи оцінки відображені в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

ЕТАПИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СПОСОБІВ ЗАЛУЧЕННЯ КРЕДИТНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО СТРУКТУРИ

Етап	Напрямок аналізу	Характеристика етапу
1	Оцінка здатності підприємства виконати в подальшому кредитні зобов'язання	
2	Виявлення потенційних способів залучення кредитного капіталу	
3	Оцінка ефективності способів залучення кредитного капіталу	
3.1	Оцінка вартості кредитного капіталу за можливими варіантами	1. Порівняння відсотків за різними варіантами залучення 2. Аналіз впливу вартості кредитного капіталу на фінансову стійкість підприємства
3.2	Оцінка швидкості залучення капіталу	Аналіз періоду реалізації кредитних відносин та трудомісткості залучення кредиту
3.3	Оцінка ймовірного обсягу кредитних ресурсів	1. Загальна оцінка кредитного ринку 2. Порівняння обсягів кредитних ресурсів, які можуть бути залучені через банки, небанківські фінансово-кредитні установи, механізм облігацій або векселів
3.4	Оцінка податкового навантаження за кредитними операціями	Визначення податкового навантаження за способом залучення кредитних ресурсів і його порівняння за різними варіантами залучення

Закінчення табл. 6.2

Етап	Напрямок аналізу	Характеристика етапу
3.5	Оцінка впливу на фінансово-господарську безпеку реалізації кредитних відносин	Оцінка ступеня впливу кредитора на фінансово-господарську діяльність підприємства за способами залучення капіталу
3.6	Оцінка стабільності умов способів залучення кредитного капіталу	Оцінка умов реалізації кредитних відносин та імовірності їхніх змін
3.7	Оцінка обмежень та інших негативних чинників, що виникають при реалізації кредитних відносин	1. Визначення максимального обсягу капіталу, який може бути залучений. 2. Порівняння обмежень за обсягами залучення. 3. Порівняння обмежень за термінами залучення. 4. Порівняння інших обмежень.
4	Оцінка варіантів диверсифікації залучення кредитного капіталу	
4.1	Оцінка зменшення ризику відсутності кредитних ресурсів	Порівняння загального ступеня ризику з окремими ризиками залежно від способу залучення кредитного капіталу
4.2	Оцінка привабливості структури кредитних ресурсів та порівняння між собою різних комбінацій	
5	Аналіз результатів впровадження стратегії залучення кредитного капіталу	

Що таке кредитоспроможність?

Кредитоспроможність — це такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно його повернути.

У світовій банківській практиці під час вирішення питання про надання кредиту оцінка кредитоспроможності здійснюється за такими найважливішими напрямками (CAMPARI):

С — характер клієнта, особисті якості;

А — здатність до повернення позики;

М — маржа (дохідність);

Р — мета, на яку будуть витрачені гроші;

А — розмір позики;

Р — умови погашення позики;

І — страхування ризику непогашення позики.

Прийняття рішення про кредитування є результатом сприятливої чи несприятливої оцінки кредитоспроможності клієнта. Думка кредитора про ступінь кредитоспроможності позичальника формується під впливом трьох самостійних аналітичних блоків:

- загальне уявлення про клієнта;
- аналіз фінансового стану клієнта;
- аналіз ефективності використання кредитного капіталу.

Як оцінюється кредитоспроможність позичальника?

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішнім положенням щодо проведення активних операцій та методикою проведення оцінювання фінансового стану позичальника з урахуванням вимог Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Оцінку фінансового стану позичальника з урахуванням поточного стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості банк здійснює у кожному випадку укладання договору при здійсненні кредитної операції, а надалі — не рідше одного разу на три місяці, а для банків — не рідше одного разу на місяць.

При оцінці фінансового стану позичальника — юридичної особи, банк обов'язково враховує такі основні показники його діяльності:

- ✓ платоспроможність (коефіцієнти миттєвої, поточної та загальної ліквідності);
- ✓ фінансову стійкість (коефіцієнти маневреності власних коштів, співвідношення власних і залучених коштів);
- ✓ обсяг реалізації;
- ✓ рух грошових коштів на рахунках в банку;
- ✓ наявність простроченої заборгованості;
- ✓ склад і динаміку дебіторської і кредиторської заборгованості (бажано за три останні роки);
- ✓ собівартість продукції (у динаміці);
- ✓ прибутки та збитки (у динаміці);
- ✓ рентабельність (у динаміці);
- ✓ кредитну історію (погашення кредиторської заборгованості у минулому, наявність діючих кредитів).

Як здійснюється класифікація позичальників?

Класифікація позичальників за результатами оцінювання їхнього фінансового стану здійснюється з урахуванням рівня забезпеченості за кредитними операціями:

Клас «А»: фінансова діяльність дуже добра (прибуткова, рівень рентабельності вищий за середній по галузі), що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань за кредитними операціями. Економічні показники в межах установлених значень, вище керівництво має відмінну ділову репутацію, кредитна історія позичальника — бездоганна.

Забезпечення за кредитною операцією має бути першокласне. До першокласного забезпечення належать: застава майнових прав на грошові депозити, безумовні гарантії урядів країн категорії «А», Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, банків із рейтингом не нижче як «інвестиційний клас», забезпечені гарантії банків України, а також інші ліквідне забезпечення, що користується високим попитом на ринку і може бути швидко реалізоване.

Клас «Б»: фінансова діяльність позичальника цієї категорії близька за характеристиками до класу «А», але ймовірність підтримувати її на такому рівні протягом тривалого часу є низькою. Позичальники, віднесені до цього класу, потребують більшої уваги через потенційні вади, що ставлять під загрозу достатність надходжень коштів для обслуговування боргу та стабільність одержання позитивного фінансового результату їх діяльності.

Забезпечення кредитної операції не повинно викликати жодних сумнівів (щодо оцінки його вартості, правильності оформлення угод про забезпечення кредитних операцій тощо).

Клас «В»: фінансова діяльність задовільна (рентабельність нижча за середню по галузі, деякі економічні показники не відповідають мінімально прийнятним значенням) і потребує детальнішого контролю.

Надходження коштів і платоспроможність позичальника свідчать про ймовірність несвоєчасного погашення кредитної заборгованості у повній сумі і в строки, передбачені кредитним договором, якщо вади не будуть усунені. Проблеми можуть стосуватись стану забезпечення за кредитними операціями, необхідної документації, що свідчить про наявність і ліквідність застави. Одночасно спостерігається можливість виправлення ситуації і поліпшення фінансового стану позичальника.

Клас «Г»: фінансова діяльність незадовільна (економічні показники не відповідають установленим значенням) і спостерігається її нестабільність

протягом року, є високий ризик значних збитків, імовірність повного погашення заборгованості за кредитом і відсотками є низькою.

Під час наступної класифікації, якщо немає безсумнівних підтверджень можливості поліпшити протягом одного місяця фінансовий стан позичальника або рівень забезпечення за кредитною операцією, позичальника треба класифікувати на клас нижче (клас «Д»).

Позичальника, якому видано кредит під сумнівне забезпечення або без забезпечення та якого віднесено до цього класу на підставі оцінки його фінансового стану, потрібно класифікувати на клас нижче (клас «Д»).

Клас «Д»: фінансова діяльність незадовільна, є збитки, кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою (або безумовною гарантією), показники не відповідають установленим значенням, імовірність виконання зобов'язань з боку позичальника практично відсутня.

Якщо забезпечення за кредитною операцією є першокласним, то клас позичальника можна підвищити.

У чому полягає сутність скорингу?

Скоринг — це математична модель у вигляді зваженої суми певних характеристик, за допомогою якої на сонові минулого досвіду банк намагається з'ясувати ймовірність того, що конкретний позичальник не поверне вчасно кредит. Основним принципом побудови скорингової моделі є припущення, що майбутні клієнти комерційного банку будуть себе вести так, як існуючі клієнти.

Score — інтегральний показник, який характеризує ступінь кредитоспроможності позичальника. Інтегральний показник кожного клієнта порівнюється з певним критеріальним значенням. Позичальникам з інтегральним показником, вищим за критеріальне значення, видається кредит, а позичальникам із показником, нижчим від критеріального значення, — ні.

Що таке ризик і які ризики є супутніми кредитним відносинам?

Ризик — це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Такі збитки можуть бути

прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність організації досягти своїх бізнес-цілей). Ризики, які супроводжують кредитні відносини, зображені на рис. 6.5.

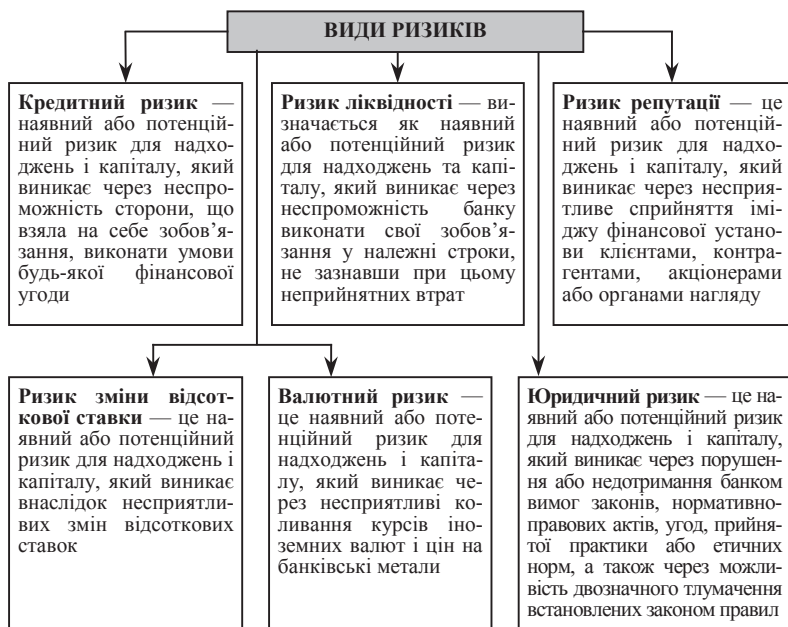

Рис. 6. 5. Ризики, які супроводжують кредитні відносини

Які види скорингу є найбільш розповсюдженими у світі?

Найбільш розповсюдженими є:

- ✓ **фродовий скоринг** — система, спрямована на боротьбу з клієнтами комерційного банку, які не повертають кредит;
- ✓ **експертний скоринг** — система, яка була побудована експертним шляхом для більш якісного оцінювання клієнтів до прийняття рішення;

✓ **поведінковий скоринг** — система, розрахована на оцінювання подальшої поведінки вже існуючих клієнтів;

✓ **аплікаційний скоринг** — система, розрахована на оцінювання клієнтів під час заповнення анкети;

✓ **статистичний скоринг** — скоринг, який можна побудувати лише за умови наявності значного масиву даних, з метою отримання прогнозів на майбутнє.

Що таке гарантія?

Згідно з частиною першою ст. 560 Цивільного кодексу України по гарантії банк, чи інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) своїх зобов'язань. При цьому гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язань боржника. Згідно з частиною першою ст. 200 Господарського кодексу України гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог уповноваженої сторони в розмірі повної грошової суми, вказаної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому визначене зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні.

Що таке застава?

Згідно із ст. 572 Цивільного кодексу України в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у випадку невиконання боржником (заставадавець) зобов'язання, забезпеченого заставою, отримати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законодавством (право застави).

Розрізняють два окремих види застави — іпотека і заклад. Іпотека — це застава нерухомого майна, яке залишається у володінні заставадавця або третьої особи. Закладом є застава рухомого майна, яке пере-

дається у володіння заставодержателю або за його наказом — у володіння третьої особи.

Застава самостійно не існує. Заставою можуть бути забезпечені зобов'язання, котрі витікають з інших договорів (позики, кредиту, купівлі-продажу, оренди, перевезення вантажів і т.д.). Застава оформляється або договором застави, який виступає на додаток до основного договору, або основним договором, в який включено умову про заставу. Договір застави вимагає письмової форми. Застава рухомого майна вимагає нотаріального посвідчення у випадках, встановлених законодавством або за домовленістю сторін. Така застава може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя з внесенням запису в Державний реєстр обтяженого майна.

Яке майно може виступати предметом застави?

Предметом застави може бути будь-яке майно (в тому числі, речі, цінні папери, майнові права), які можуть бути відчужені заставодавцем і на які може бути звернене стягнення. Це означає, що не можна передавати у заставу майно, яке не належить заставодавцю на праві власності (орендовані основні засоби, майно, отримане за договором зберігання і т.д.) Предметом застави може бути майно, яке заставодавець придбає після виникнення застави (майбутній урожай). За згодою заставодержателя предмет застави може бути замінений.

У чому полягає сутність поручительства?

Поручительство є одним із широко розповсюджених способів забезпечення виконання зобов'язань. Відповідно до частини першої ст. 533 Цивільного кодексу України за договором поручительства поручитель ручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. При цьому поручитель відповідає перед кредитором виключно за порушення зобов'язань боржником. Боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поручительства не встановлена додаткова (субсидіарна) відповідальність поручителя.

Як відбувається нарахування простих і складних відсотків?

Нарахування складних відсотків було розглянуте у темі 3. Нарухування простих відсотків здійснюється за формулою:

$$\Sigma\% = \frac{K \times r' \times D}{100 \times 365}, \quad (6.1)$$

де K — сума кредиту;

r' — річна відсоткова ставка за користування кредитом;

D — термін користування кредитом.

Залежно від напряму використання кредитних ресурсів (фінансування основних чи оборотних фондів) розділяють і джерела їх погашення. Так, якщо кредитні ресурси спрямовано на тимчасове поповнення оборотних коштів (придбання сировини, матеріалів, виплату заробітної плати тощо), то джерелом їх погашення буде виручка від реалізації товарів (робіт, послуг). Якщо кредитні ресурси спрямовано на фінансування необоротних активів (будівництво, придбання обладнання тощо), то джерелом погашення отриманих кредитних ресурсів будуть: прибуток, амортизаційні відрахування, внески засновників та інші види залучень фінансових ресурсів на безповоротній основі. Термін повернення кредитних ресурсів розраховується за формулою, наведеною нижче.

$$T = \frac{K + \Sigma\%}{Q} \times 365, \quad (6.2)$$

де $\Sigma\%$ — сума відсотків, нарахованих за кредитом;

Q — запланований обсяг виручки від реалізації товарів (робіт, послуг) за рік.

ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

Що таке доходи і як їх класифікують?

Доходи — збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків засновників).

Класифікація доходів зображена на рис. 7.1

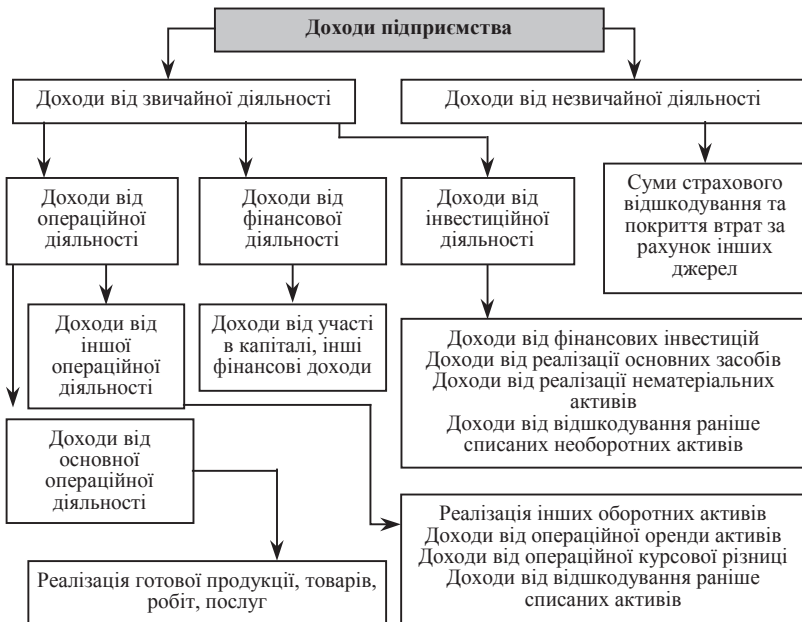

Рис. 7.1. Класифікація доходів підприємства

Що таке прибуток і які його види?

Прибуток — складна економічна категорія, тому існують різні підходи щодо визначення сутності даного поняття.

З економічної точки зору, прибуток (збиток) — приріст (зменшення) капіталу власників, що мав місце у звітному періоді. Економічний прибуток можна обчислити як на основі динаміки ринкових оцінок капіталу, або за даними балансів на початок і кінець звітного періоду.

Прибуток — це та частина виручки, яка залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства.

Згідно з П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» **прибуток** — це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а **збиток** — це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Залежно від формування і розподілу розрізняють наступні види прибутку:

- ✓ валовий;
- ✓ від операційної діяльності;
- ✓ від звичайної діяльності до оподаткування;
- ✓ від звичайної діяльності;
- ✓ чистий.

Які функції виконує прибуток?

Прибуток, будучи метою фінансового-господарської діяльності будь-якого підприємства, виконує низку функцій (рис. 7.2).

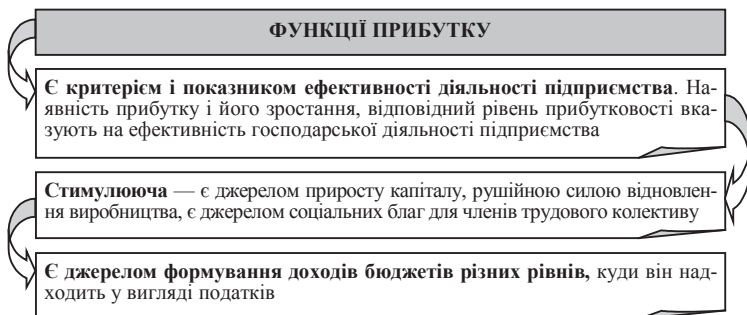

Рис. 7.2. Функції прибутку

Які фактори впливають на формування прибутку?

Всі фактори, які впливають на формування прибутку, можна поділити на дві групи: внутрішні і зовнішні (рис. 7.3.)

Рис. 7.3. Фактори, які впливають на формування прибутку

Які методи регулювання справляють істотний вплив на розмір прибутку?

На розмір прибутку значний вплив справляють методи регулювання, які самостійно обираються підприємством і фіксуються у наказі про облікову політику на підставі чинних загальних правил організації бухгалтерського обліку. Головними серед них є зміна вартості меж віднесення предметів, вибір способу нарахування зносу МПП, основ-

них засобів, нематеріальних активів, вибір методу оцінки спожитих виробничих запасів, вибір порядку списання витрат на ремонт основних засобів, вибір способу розподілу непрямих витрат та ін. [20, с. 143—145] (рис. 7.4).

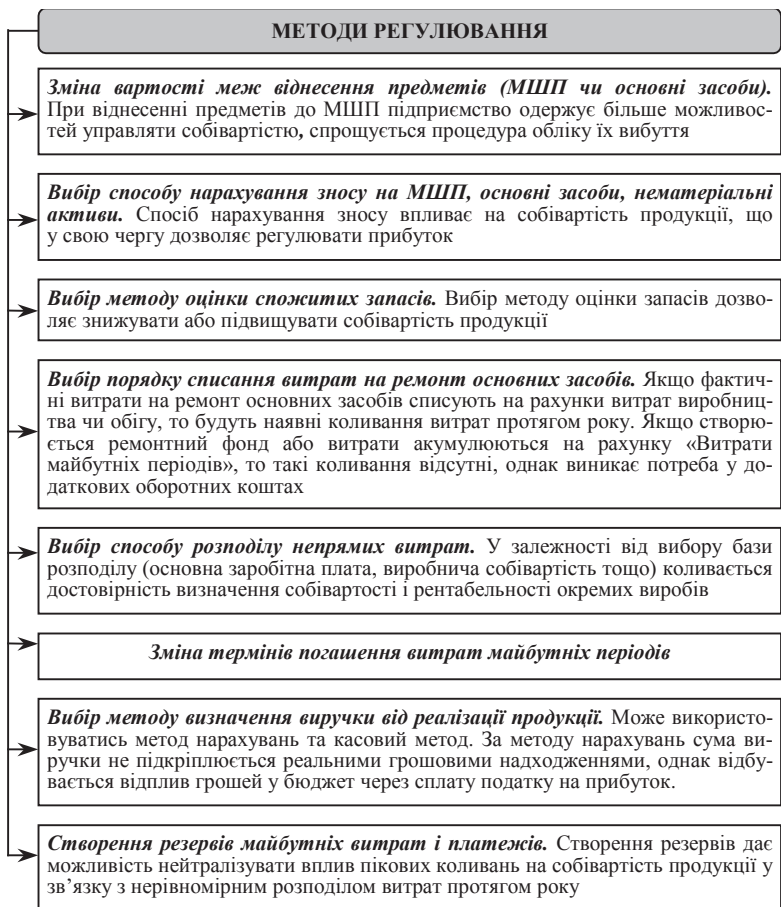

Рис. 7.4. Методи регулювання, які впливають на формування величини прибутку

Які існують сучасні теорії прибутку як складової власного капіталу?

Протягом всієї історії розвитку фінансової думки вченими було вироблено багато концепцій прибутку. Переважна більшість учених трактує прибуток як частину власного капіталу (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ПРИБУТКУ, ЯКІ РОЗГЛЯДАЮТЬ ЙОГО ЯК СКЛАДОВУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Теорія	Трактування прибутку
Теорія власності	Прибуток розглядається як різниця між доходами і витратами, нараховується безпосередньо власнику, відображає зростання його добробуту та збільшує капітал
Теорія підприємства	Прибуток трактується з позицій доданої вартості. Прибуток як додана вартість включає всі платежі акціонерам у вигляді дивідендів, відсотки кредиторам, заробітну плату робітникам, податки державі та нерозподілений прибуток
Теорія залишкового капіталу	Прибуток залежить від зміни майбутньої оцінки активів і зобов'язань підприємства
Теорія фонду	Прибуток трактується як обмеження на використання активів тільки у визначених цілях (спеціальний фонд, фонд допомоги тощо)
Теорія глобального прибутку	Ця концепція заснована на твердженні, що традиційні показники валового прибутку, рентабельності, чистого прибутку не охоплюють всієї діяльності підприємства, а характеризують лише окремі сторони або стадію нарахування. Глобальний прибуток (збиток) визначається як приріст (зменшення) вартості майна при постійному капіталі на початок і на кінець періоду, передбачаючи, що кредиторська заборгованість буде погашена на початок і кінець періоду

Джерело: побудовано автором за даними 13, 74, 107.

Як відбувається розрахунок виручки і прибутку від різних видів діяльності?

Валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) непрямих податків, зборів, знижок.

Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Прибуток від звичайної діяльності визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків з прибутку.

Збиток від звичайної діяльності дорівнює збитку від звичайної діяльності до оподаткування та сумі податків на прибуток.

Чистий прибуток (збиток) розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податків із надзвичайного прибутку.

Що таке обліковий та податковий прибуток?

Обліковий прибуток (збиток) — сума прибутку (збитку) до оподаткування, визначена у бухгалтерському обліку і відображена у Звіті про фінансові результати за звітний період.

Податковий прибуток (збиток) — сума прибутку (збитку), визначена за податковим законодавством як об'єкт оподаткування податком на прибуток за звітний період.

Згідно із законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» прибуток, який є об'єктом оподаткування, визначається шляхом зменшення скоригованого валового доходу (ВД) на суму валових витрат (ВВ) та суму амортизаційних відрахувань (СА):

$$\Pi_p = \text{ВД} - (\text{ВВ} + \text{СА}) \quad (7.1)$$

Валові доходи — загальна сума доходів підприємства від усіх видів діяльності, отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах.

Валові витрати — сума будь-яких витрат підприємства у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, що здійснюється як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) підприємством для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Сума амортизаційних відрахувань визначається шляхом застосування норм податкової амортизації до балансової вартості груп основних засобів на початок розрахункового кварталу.

Як формується прибуток від звичайної діяльності?

Схема формування прибутку від звичайної діяльності зображена на рис. 7.5.

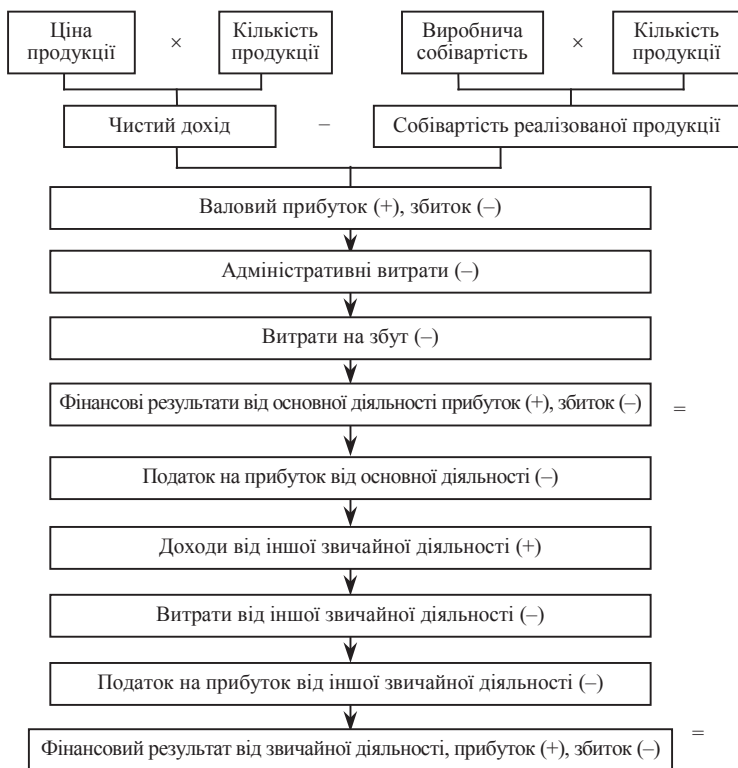

Рис. 7.5. Формування чистого прибутку від звичайної діяльності

Як здійснюється планування прибутку на підприємстві?

Планування прибутку — це складова фінансового планування, яка проводиться окремо за кожним видом діяльності. У процесі планування прибутку враховуються всі фактори, що впливають на його розмір та відбувається моделювання змін на квартал і півріччя.

На практиці найчастіше використовують три методи планування прибутку: метод прямого розрахунку, аналітичний та метод визначення точки беззбитковості.

Метод прямого розрахунку. В основі методу лежить розрахунок прибутку від реалізації продукції за асортиментом. Об'єктом планування є елементи чистого прибутку, насамперед прибутку від реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг. Основою розрахунку прибутку слугує прогнозований обсяг продажу. Цей обсяг обмежується наявними виробничими потужностями. Після визначення обсягу продажу розробляється виробнича програма на основі укладених контрактів.

Виробнича програма залежить від планового обсягу реалізації і запасів готової продукції на складі на початок і на кінець періоду. При цьому враховується зміна залишків незавершеного виробництва. Виробнича програма також є основою для розрахунку потреби в запасах та планування трудових витрат.

Далі складається кошторис виробничих накладних витрат, які включаються до повної собівартості. Окремо визначаються постійні і змінні витрати. У результаті проведених розрахунків формується виробнича і повна собівартість продукції.

На наступному етапі складаються кошториси адміністративних витрат і витрат на збут (комерційних). Ці витрати пов'язані з обслуговуванням і управлінням виробництвом, а також із просуванням товару на ринки збуту.

На підставі названих розрахунків формується план з прибутку від реалізації продукції. Прибуток від реалізації продукції розраховується як різниця між розмірами виручки в цінах продажу (без ПДВ, акцизів, торгових і збутових націнок) і повною собівартістю продукції. Розмір виручки і повна собівартість реалізованої продукції визначаються з урахуванням перехідних залишків готової продукції на початок і кінець періоду. Для розрахунків застосовується універсальна формула:

$$РП = З_{п} + ТП - З_{к}, \quad (7.2)$$

де РП — обсяг реалізованої продукції, обчислений у двох оцінках: за цінами продажу та повною собівартістю;

$З_{\text{п}}$ — залишок готової продукції на початок періоду, обчислений у двох оцінках за цінами продажу та повною собівартістю;

$З_{\text{к}}$ — залишок готової продукції на кінець періоду, за цінами продажу та повною собівартістю;

$ТП$ — обсяг випуску товарної продукції, обчислений за цінами продажу і за повною собівартістю.

Після того, як обсяг реалізованої продукції буде розраховано у двох оцінках — за цінами продажу і за повною собівартістю, визначається прибуток від реалізації як різниця між виручкою і собівартістю:

$$\Pi_{\text{р}} = B_{\text{рп}} - C/B_{\text{рп}}, \quad (7.3)$$

де $B_{\text{рп}}$ — виручка від реалізації продукції;

$C/B_{\text{рп}}$ — собівартість реалізованої продукції.

Аналітичний метод застосовується у разі незначних змін в асортименті продукції та за відсутності інфляції. При використанні аналітичного методу розрахунок ведеться окремо за порівняною і непорівняною товарною продукцією.

Рис. 7.6. Етапи аналітичного методу планування прибутку

Порівняня продукція випускається у базисному році, щодо неї є вся необхідна інформація (ціни, собівартість, обсяг виробництва). На основні наявних даних розраховується рентабельність:

$$R = \frac{\Pi_o}{\frac{c}{B_{\text{тп}}}} \times 100\%, \quad (7.4)$$

де Π_o — очікуваний прибуток;

$c/B_{\text{тп}}$ — собівартість товарної продукції базисного року.

Подальший розрахунок здійснюється у наступній послідовності (рис. 7.6).

Метод точки беззбитковості. Цей метод планування прибутку базується на принципі розподілу витрат на постійні і змінні та розрахунку маржинального прибутку. З виторгу від реалізації продукції (без ПДВ, акцизів, мита) віднімаються змінні витрати і залишається маржинальний прибуток. Далі від маржинального прибутку віднімаються постійні витрати і визначається кінцевий фінансовий результат. Точка беззбитковості — це такий розмір виручки, за якого підприємство не має ні прибутків, ні збитків.

Після визначення точки беззбитковості планування прибутку будується на основі ефекту операційного (фінансового) важеля, тобто запасу фінансової міцності, за якого підприємство може дозволити собі знизити обсяг реалізації, не зазнаючи збитків.

Ефект операційного важеля полягає у тому, що будь-яка зміна виручки від реалізації приводить до ще більшої зміни прибутку. Дія цього ефекту пов'язана з непропорційним впливом постійних і змінних витрат на фінансовий результат у разі зміни обсягу виробництва і реалізації. Чим вища частка постійних витрат у собівартості продукції, тим сильніший вплив операційного важеля.

$$OB = \frac{B_{\text{рп}} - B_{\text{зм}}}{\Pi_p}, \quad (7.5)$$

де OB — сила операційного важеля;

$B_{\text{зм}}$ — змінні витрати.

Що таке витрати та як вони класифікуються?

Витрати — зменшення економічних вигоду вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення

або розподілення власникам). Бухгалтерська класифікація витрат підприємства зображена на рис. 7.7.

Рис. 7.7. Класифікація витрат підприємства

Як класифікують витрати за основними ознаками?

Класифікація витрат за основними ознаками наведена у табл. 7.2

Таблиця 7.2

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ЗА ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ

Ознаки	Види (характеристика) витрат
Місце виникнення	Зведені по: підприємству; структурних підрозділах; цехах; дільницях; центрах витрат; центрах відповідальності

Закінчення табл. 7.2

Ознаки	Види (характеристика) витрат
Об'єкти господарської діяльності	За об'єктами господарської діяльності (продукція, роботи, послуги, господарські процеси, деталі, замовлення)
Характер виробництва	Основне виробництво Допоміжне виробництво Обслуговуюче виробництво
Зв'язок з обсягами господарської діяльності (ступінь впливу обсягу виробництва на рівень витрат)	Постійні, змінні, умовно постійні, умовно змінні
Спосіб перенесення витрат на об'єкт	Прямі, непрямі
Час виникнення	Витрати минулого періоду, витрати звітного періоду, витрати майбутніх періодів
По відношенню до джерел покриття	Вхідні витрати (залишок готової продукції на початок звітного періоду), поточні витрати (виробнича собівартість готової продукції звітного періоду), вихідні витрати (собівартість реалізованої продукції)
Види витрат (калькуляційні ознаки)	За економічними елементами, за статтями калькуляції
Місце здійснення контролю	За місцями формування, за центрами відповідальності
Можливість регулювання	Регульовані, нерегульовані
Мета формування	Визначення собівартості, визначення прибутку, оцінка альтернативного варіанту
Вид діяльності	Звичайні, основні, операційні, інвестиційні, фінансові, надзвичайні, виробничі, адміністративні, збутові, постачання, невиробничі
Єдність складу (однорідність) витрат	Однорічні, комплексні
Календарні періоди	Поточні, довгострокові, одноразові
Доцільність витрачання	Продуктивні, непродуктивні

Джерело: 111, с. 426—427

Які платежі не визнаються витратами?

Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- 1) платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- 2) попередня (авансова) оплата запасів, робіт, послуг;
- 3) погашення одержаних позик;
- 4) інші зменшення активів або збільшення зобов'язань;
- 5) витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Які витрати належать до елементу «Матеріальні витрати»?

До складу елементу «Матеріальні витрати» входять витрати операційної діяльності на:

- сировину і матеріали;
- купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби;
- придбане у сторонніх підприємств і організацій будь-яке паливо та енергію всіх видів. Витрати на власне виробництво електричної та інших видів енергії, а також на трансформацію та передачу придбання енергії до місця її споживання входять до відповідних елементів витрат;
- тару і тарні матеріали;
- будівельні матеріали;
- запасні частини, що використані для ремонту основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та МШП;
- інші матеріальні витрати, які відображають вартість виконаних для підприємства робіт і послуг виробничого і невиробничого характеру;
- витрати на МШП, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він триває понад рік.

Як розраховується вартість відпущених у виробництво матеріалів?

Підприємство самостійно обирає метод оцінки матеріалів при їх відпуску у виробництво. При цьому для всіх одиниць обліку матеріальних цінностей, що мають однакове призначення й однакові умови використання, застосовується тільки один з наведених методів.

Метод ідентифікованої собівартості використовуються, якщо матеріальні цінності, які відпускаються, та послуги, що виконуються, призначені для спеціальних замовлень чи проектів, а також для матеріалів, які не замінюють один одного. Цей метод передбачає ведення обліку фактичної собівартості за кожною конкретною одиницею матеріальних цінностей.

Метод середньозваженої собівартості передбачає проведення оцінки за кожною одиницею матеріальних цінностей діленням сумарної вартості залишку таких матеріалів на початок звітного місяця і вартості матеріальних цінностей, які надійшли у звітному місяці, на сумарну кількість матеріалів на початок звітного місяця і одержаних у звітному місяці.

Метод FIFO. Оцінка за цим методом базується на припущенні, що матеріальні цінності використовуються у тій послідовності, у якій вони надходили на підприємство, тобто матеріали, які першими відпускаються у виробництво, оцінюються за собівартістю перших за часом надходження матеріалів.

Метод LIFO. Оцінка за цим методом базується на припущенні, що матеріальні цінності використовуються у послідовності, що є протилежною їх надходженню на підприємство. Тобто матеріальні цінності, які першими відпускаються у виробництво, оцінюються за собівартістю останніх за часом надходження матеріалів (в Україні дозволено до 22.11.2004 р.).

Метод нормативних затрат полягає у застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), які встановлені підприємством, з урахуванням нормальних рівнів використання матеріальних цінностей, праці, виробничих потужностей.

Які витрати входять до складу елементу «Витрати на оплату праці»?

- До складу елементу «Витрати на оплату праці» належать:
- ✓ заробітна плата за окладами і тарифами;
 - ✓ надбавки та доплати до тарифних ставок та посадових окладів у розмірах, передбачених чинним законодавством;
 - ✓ премії та заохочення;
 - ✓ матеріальна допомога;
 - ✓ компенсаційні виплати;
 - ✓ оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу;
 - ✓ інші витрати на оплату праці.

Які витрати входять до складу елементу «Відрахування на соціальні заходи»?

- До складу елементу «Відрахування на соціальні заходи» належать:
- ✓ відрахування на обов'язкове державне пенсійне страхування;
 - ✓ відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, викликаними народженням і похованням;
 - ✓ відрахування на загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття;
 - ✓ відрахування на обов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричиняють втрату працездатності;
 - ✓ відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства;
 - ✓ відрахування на інші соціальні заходи.

Які витрати належать до елементу «Інші операційні витрати»?

- До елементу «Інші операційні витрати» належать:
- ✓ витрати на відрядження фізичних осіб;
 - ✓ витрати на придбання літератури для інформаційного забезпечення господарської діяльності підприємства;
 - ✓ витрати щодо сплати за участь у семінарах;
 - ✓ витрати на проведення аудиту;
 - ✓ витрати на транспортне обслуговування;
 - ✓ витрати на придбання ліцензій та інших спеціальних дозволів, що видані на ведення господарської діяльності;
 - ✓ витрати на охорону праці;
 - ✓ витрати на перевезення працівників до місця роботи і назад;
 - ✓ витрати, пов'язані з оплатою послуг комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ;
 - ✓ витрати зі страхування ризиків;
 - ✓ податки, збори, обов'язкові платежі;
 - ✓ витрати на оприлюднення річного звіту;
 - ✓ інші витрати.

Що таке виробнича собівартість продукції?

Виробнича собівартість продукції — це виражені у грошовій формі поточні витрати підприємства на виробництво продукції, виконані роботи та надані послуги.

До виробничої собівартості входять:

- ✓ прямі матеріальні витрати;
- ✓ прямі витрати на оплату праці;
- ✓ інші прямі витрати;
- ✓ змінні загально виробничі та постійні загально виробничі витрати.

Витрати, пов'язані з виробництвом продукції (робіт, послуг), групуються за такими статтями калькуляції:

- ✓ сировина і матеріали;
- ✓ купівельні напівфабрикати і комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств;
- ✓ паливо й енергія на технологічні цілі;
- ✓ зворотні відходи (вираховуються);
- ✓ основна заробітна плата;
- ✓ додаткова заробітна плата;
- ✓ відрахування на соціальні заходи;
- ✓ витрати на утримання та експлуатацію устаткування;
- ✓ загально виробничі витрати;
- ✓ втрати від браку;
- ✓ інші виробничі витрати;
- ✓ попутна продукція (вираховується).

До наведеної типової калькуляції підприємство може вносити зміни з урахуванням особливостей своєї діяльності.

Який елементний склад адміністративних витрат?

До статті «Адміністративні витрати» належать:

- ✓ загальні та корпоративні витрати;
- ✓ витрати на персонал офісу;
- ✓ витрати на утримання приміщень та обладнання офісу;
- ✓ гонорари;
- ✓ витрати на зв'язок;
- ✓ амортизація нематеріальних активів;
- ✓ інші загальногосподарські витрати.

Які витрати належать до витрат на збут?

До витрат на збут належать:

- ✓ витрати на відрядження, пов'язані зі збутом;
- ✓ витрати на персонал, який займається збутом;
- ✓ витрати на утримання приміщень та обладнання відділу збуту, складів та ін.;
- ✓ витрати на тару та пакувальні матеріали;
- ✓ витрати на транспортування продукції та товарів;
- ✓ після продажне обслуговування клієнтів;
- ✓ витрати на рекламу та дослідження ринку.

Як підприємство може вплинути на зменшення рівня витрат?

Найпоширенішим і найефективнішим способом зменшення витрат на виробництво і реалізацію продукції є їх планування. Мета планування витрат — визначення можливості найефективнішого витрачання матеріальних, трудових та грошових ресурсів на одиницю продукції. Зниження собівартості за рахунок економії сировини, матеріалів, палива, енергії та живої праці дає змогу виготовити значну кількість додаткової продукції, збільшити прибуток та розширити можливості самофінансування. Зменшення витрат на одиницю продукції є матеріальною підставою для зниження ціни, а, значить — прискорення оборотності оборотних засобів.

Плануючи витрати на виробництво та реалізацію продукції, необхідно враховувати резерви зниження її собівартості, до яких належать:

- поліпшення використання основних виробничих фондів та збільшення у зв'язку з цим випуску продукції на кожну гривню основних фондів;
- раціональне використання сировини, матеріалів, палива, енергії та скорочення витрат на одиницю продукції без зниження її якості;
- зменшення витрат живої праці на одиницю продукції на основі використання досягнень НТП, підвищення продуктивності праці;
- скорочення витрат на реалізацію продукції за рахунок удосконалення форм збуту;
- зменшення витрат від браку та безгосподарності, ліквідація непродуктивних витрат;

- економія в адміністративно-управлінській сфері на базі раціональної організації апарату управління підприємством;
- зменшення відсотків по залучених коштах та ін.

Яким чином відбувається розподіл прибутку?

Розподіл прибутку розглядається за трьома напрямками:

- на користь держави;
- на користь підприємства;
- на користь власників.

Розподіл прибутку на користь держави здійснюється через сплату податку на прибуток. Пропорції цього розподілу впливають не тільки на подальшу діяльність підприємства не тільки з точки зору обсягів виробництва, але й визначають можливість здійснення інвестиційної діяльності. Високе оподаткування прибутку може спричиняти перенесення частини або всієї діяльності підприємства у «тінь».

Розподіл прибутку на підприємстві. Цей розподіл залежить від багатьох чинників. Так, у період освоєння нової техніки, технології, розробки нових видів продукції підприємство має значну потребу у фінансових ресурсах. Їх можна мобілізувати за рахунок прибутку, але тоді скорочується частка власників у розподіленому прибутку. Також прибуток може бути спрямований на здійснення матеріального стимулювання працівників підприємства, розвиток соціальної інфраструктури тощо.

Статутом підприємства може бути передбачене створення за рахунок прибутку різноманітних фондів — резервного, страхового тощо. Обсяги відрахувань від прибутку у названі фонди здійснюється на основі статуту підприємства за рішенням засновників.

Розподіл прибутку на користь власників. Здійснюється у вигляді виплати дивідендів (для акціонерних товариств) або відсотків за частками власників у статутному капіталі (для інших товариств).

Що таке дивіденд?

У законодавстві України одночасно діють кілька визначень терміна «дивіденд». Перше міститься у Законі України «Про господарські товариства», згідно ст. 10 якого дивіденди — це частка прибутку, що

розподіляється між учасниками господарського товариства пропорційно їх частці у статутному фонді.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» під дивідендом розуміють платіж, який здійснюється юридичною особою — емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав (інвестиційних сертифікатів) у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами податкового обліку.

Цим Законом до дивідендів прирівнюється також платіж, який здійснюється державним не корпоратизованим, казенним чи комунальним підприємством на користь відповідно держави або органу місцевого самоврядування у зв'язку з розподілом частини прибутку такого підприємства.

У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку № 15 дивідендами названа частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства.

Згідно з положеннями національних стандартів бухгалтерського обліку джерелом виплати дивідендів є чистий прибуток підприємства. До числа альтернативних джерел виплати дивідендів належать нерозподілений прибуток минулих періодів і резервний капітал, сформований за рахунок прибутку.

Що таке корпоративні права?

Згідно Господарського кодексу України корпоративні права — це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Згідно з Цивільним кодексом України корпоративні права виникають у учасників господарського товариства, тобто у осіб, які володіють часткою в його статутному (складеному) капіталі.

Згідно Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» корпоративні права — право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного зако-

нодавства, незалежно від того чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах.

Корпоративні права можуть бути засвідчені акціями — пайовими цінними паперами.

У чому полягає сутність дивідендної політики та у яких формах можуть виплачуватись дивіденди?

Дивідендна політика — керована діяльність підприємства, спрямована на забезпечення формування доходу власників його корпоративних прав. Дивідендна політика формується як системна сукупність цілей та завдань у сфері участі власників у прибутках підприємства. При формуванні дивідендної політики, менеджмент підприємства має визначитися, як правило, із такими питаннями:

- ✓ рівень прибутковості корпоративних прав власної емісії;
- ✓ співвідношення розподілу прибутку проти його тезаврації;
- ✓ рівень грошових виплат з прибутку — високі чи низькі грошові дивіденди, інші форми грошових виплат;
- ✓ регулярність чи дискретність виплати дивідендів;
- ✓ частота виплати дивідендів;
- ✓ форма оприлюднення параметрів обраної дивідендної політики тощо.

У теоретико-методологічному доробку західної фінансової науки є розроблена велика кількість теорій дивідендної політики. До числа найбільш поширених теорій дивідендної політики підприємства можна віднести наступні моделі:

- ✓ модель Міллера-Моділіані;
- ✓ модель синиці в руках;
- ✓ модель податкових переваг;
- ✓ сигнальна модель;
- ✓ модель М. Дженсена;
- ✓ модель Ла Порта.

Згадані вище теоретичні моделі обґрунтування величини грошових дивідендних виплат визначають особливості формування дивідендної політики з позицій ринку, однак менеджери, приймаючи управлінські фінансові рішення щодо дивідендної політики використовують, як правило, наступні методи нарахування грошових дивідендів, зокрема:

- залишковий метод дивідендних виплат;
- ✓ метод стабільних дивідендів;
- ✓ метод гнучкої дивідендної політики;
- ✓ метод стійкого приросту дивідендів;
- ✓ метод стабільних дивідендів та екстра виплат;
- ✓ метод компромісу.

Таким чином, дивіденди можуть виплачуватись у грошовій формі (у національній та іноземній валюті) та у формі, іншій, ніж грошова. Також дивіденди можуть виплачуватись у вигляді акцій (часток, паїв), випущених підприємством, яке нараховує дивіденди.

У чому полягає сутність рентабельності?

Рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (товарів, робіт, послуг) чи окремих її видів; прибутковість підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності, прибутковість різних галузей економіки.

Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів і ефективної діяльності підприємства. Вони вимірюються прибутковістю підприємства з різних позицій і групуються відповідно до інтересів учасників економічного процесу, ринкового обміну.

Показники рентабельності є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку підприємства. З цієї причини вони є важливими елементами порівняльного аналізу й оцінки фінансового стану підприємства. Види рентабельності та порядок розрахунку її показників докладно розглянуто у темі 11.

Що таке ціна?

Ціна — це грошовий вираз вартості виготовленої продукції (товарів, робіт, послуг). Ціна виконує ряд функцій:

✓ **Планово-облікову** — забезпечує оцінку майна, облік результатів господарювання та їх прогнозування.

✓ **Стимулюючу** — сприяє мотивації раціональному використанню обмежених ресурсів, науково-технічному прогресу, оновленню асортименту продукції.

✓ **Розподільчу** — дає змогу розподілити доходи в суспільстві.
✓ **Регулюючу** — здійснює збалансування між окремими виробництвами, попитом і пропозицією.

Ціноутворення — це процес обґрунтування, затвердження та перегляду цін і тарифів, визначення їх рівня, співвідношення і структури.

Державне регулювання цін і тарифів — обмеження рівня цін шляхом встановлення державних фіксованих цін і тарифів або граничних рівнів цін (тарифів) та граничних відхилень від державних фіксованих цін і тарифів.

У чому полягає сутність звичайної ціни?

У податковому законодавстві використовується такий термін як **звичайна ціна** [86]. Звичайною вважається ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору. Якщо не доведено зворотне, то така звичайна ціна відповідає рівню справедливих ринкових цін.

Справедлива ціна — це ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати за відсутності будь-якого примусу, обидві сторони є взаємно незалежними юридично і фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності — однорідних) товарів (робіт, послуг).

Які елементи входять до складу ціни?

Ціна включає виробничу собівартість, визнані адміністративні витрати, витрати на збут, прибуток, податок на додану вартість:

$$Ц = \frac{C}{B} + AB + B3 + П + ПДВ, \quad (7.6)$$

де $\frac{C}{B}$ — виробнича собівартість;

AB — адміністративні витрати;

B3 — витрати на збут;

П — прибуток;

ПДВ — податок на додану вартість.

Якщо підприємство виготовляє підакцизну продукцію, то ціна визначається за формулою:

$$Ц = \frac{C}{B} + AB + BZ + П + AZ + ПДВ, \quad (7.7)$$

де AZ — акцизний збір.

Які види цін застосовуються в Україні?

В Україні застосовуються вільні ціни і тарифи, державні фіксовані і регульовані ціни і тарифи, контрактні ціни (рис. 7.8).

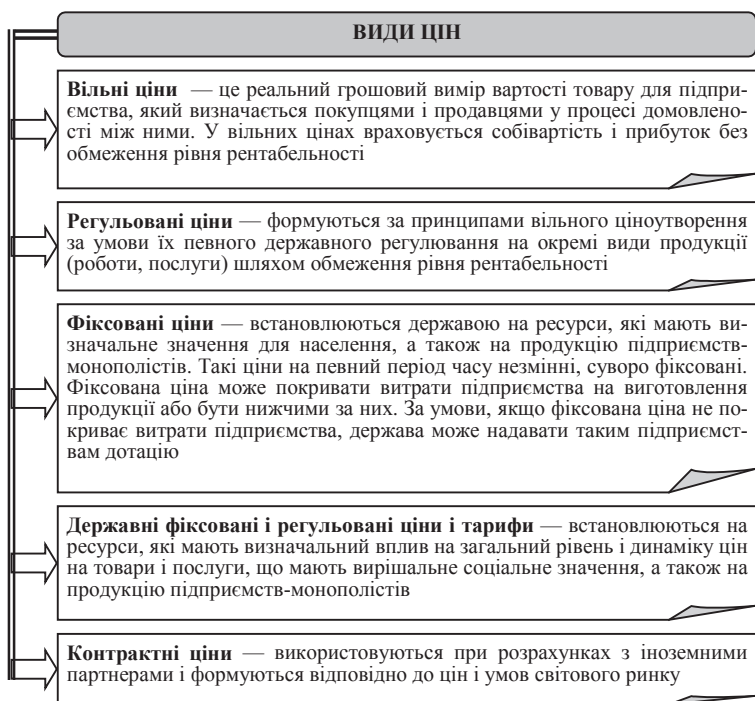

Рис. 7.8. Види цін

РОЗДІЛ 3

ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Тема 8

БАЗОВІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ

Які основні історичні аспекти розвитку категорії «податок»?

Проблеми оподаткування почали хвилювати людство з часів виникнення держави, тобто відтоді, коли з'явилися самі податки як атрибут держави. З розвитком суспільства відбувається постійне вдосконалення податкової системи, від внесків у натуральній формі відбувся перехід до грошової форми оподаткування.

Формування та розвиток категорії «податок» проходило разом із формуванням та розвитком всього людства. Із всієї сукупності історичного минулого податку можна виділити наступні основні його стадії становлення.

1. Спочатку основна ідея податку полягає в ідеї ***дару***. Індивідууми, роблять подарунки уряду, який їх з радістю сприймає.
2. На другій стадії уряд невпинно благає а то й просив своїх громадян про фінансову та матеріальну ***підтримку***.
3. На третій стадії формується ідея ***допомоги***, яка надається державі.
4. На четвертій стадії проявляється ідея ***жертви***, яка приноситься індивідуумом в інтересах держави. Громадяни відказуються від усього, що є в їх наявності за ради суспільного благополуччя.
5. На п'ятій стадії у платника розвивається відчуття ***боргу, зобов'язання*** перед державою.
6. І тільки на шостій стадії зустрічається ідея ***примусу*** з боку держави.
7. На сьомій стадії, виникає ідея ***визначеної частини*** чи окладу, які встановлюються урядом незалежно від бажання платника.

Що розуміють під категорією «податок»?

Податки, податкова політика, податкова система, оподаткування постійно знаходяться в центрі уваги всього суспільства в кожній державі. Податки — це необхідна, первинна умова існування та діяльності держави, неодмінна ознака цивілізації будь-якого суспільства.

Єдиного, стандартизованого визначення категорії податок в фінансовій науці не існує (табл. 8.1). Але проаналізувавши всі стадії розвитку та становлення податку, враховуючи його історичне, суспільне значення можна дати визначення категорії «податок». **Податок** — це індивідуально безеквівалентний рух грошових засобів від індивідуума до держави, який здійснюється на основі примусу з боку влади, з метою формування централізованого грошового фонду, який використовується для виконання державою своїх функцій.

Таблиця 8.1

ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПОДАТОК»

ПОДАТОК — ЦЕ	Примусовий збір, який держава стягує з громадян для задоволення своїх грошових потреб	Кулішер І. М., Слущкий М. І, Твердохлебов В.М., Тургенев М. І.
	Примусовий збір, що справляється державною владою з окремих господарюючих осіб для покриття витрат, що здійснюються нею або для досягнення будь-яких завдань економічної політики без надання платникам його спеціального еквіваленту	Соколов О. О.
	Збір, що встановлюється в односторонньому порядку державою та справляється на підставі законодавчо визначених правил для задоволення суспільних потреб	Горський І. В.
	Обов'язковий індивідуально безоплатний платіж, що справляється з організацій та фізичних осіб в формі відчуження належних їм на правах власності, господарського ведення або оперативного управління грошових коштів в цілях фінансового забезпечення діяльності держави або муніципальних утворень	Податковий кодекс Російської Федерації
	Обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування	ст. 1 Закону України «Про систему оподаткування»
	Форма примусового відчуження результатів діяльності суб'єктів, що реалізують свій податковий обов'язок, в державну чи комунальну власність, який вноситься в бюджет відповідного рівня (або цільовий фонд) на підставі закону (або акта органу місцевого самоврядування) та виступає як обов'язковий, нецільовий, безумовний, безоплатний та безповоротний платіж	Кучерявенко М. П.

Закінчення табл. 8.1

Обов'язковий, індивідуально безоплатний платіж є державні чи місцеві бюджети в законодавчо встановленому порядку з організацій і фізичних осіб у формі відчуження коштів, що належать їм на правах власності, господарського ведення чи оперативного управління, у цілях фінансового забезпечення діяльності держави і (чи) муніципальних утворень	Черник Д. Г.
Це плата суспільства за виконання державою її функцій, це відрахування частини валового внутрішнього продукту на загальнодержавні потреби, без задоволення яких сучасне суспільство не може існувати.	Федосов В.М.
Законодавчо оформлена, примусова форма отримання державою частки вартості валового внутрішнього продукту, фінансовий гарант виконання державою її суспільних функцій, інструмент регулювання економічного розвитку	Мельник П. В.
Обумовлена й фіксована в законодавчому порядку грошова сума, що приймає форму обов'язкового платежу для платника і доходу для держави	Андрущенко В.Л., Данілов О.Д.

В цьому процесі руху грошових коштів обов'язково повинні дотримуватися принципи справедливості по відношенню до платника та досягнення максимальної ефективності справляння податків.

Шарль Монтеск'є зазначає, що податок — це частина, яку кожен громадянин віддає зі свого майна для того, щоб отримати охорону іншої частини або користуватися нею з більшим задоволенням.

Які характерні ознаки властиві податкам?

Характерними ознаками податків (рис. 8.1), за якими їх відрізняють від податкових платежів, є, по-перше, — **імперативність** (розпорядження платнику податків з боку держави або вимога обов'язковості податкового платежу). При невиконанні зобов'язання застосовуються відповідні санкції.

По-друге, **зміна власника**. Зокрема, через податки частка приватної власності (у грошовій формі) стає державною або муніципальною, утворюючи таким «відчуженням» бюджетний фонд.

По-третє, **безповоротність** (податкові платежі знеособлюються і не повертаються конкретному платнику) і **безоплатність** (платник не одержує за податки, що сплачує, ніяких матеріальних, господарських або інших винагород). Ця ознака відділяє податки і збори від мита. Платник

останніх одержує права на здійснення яких-небудь господарських операцій (наприклад, на ввезення або вивіз товарів через митну межу).

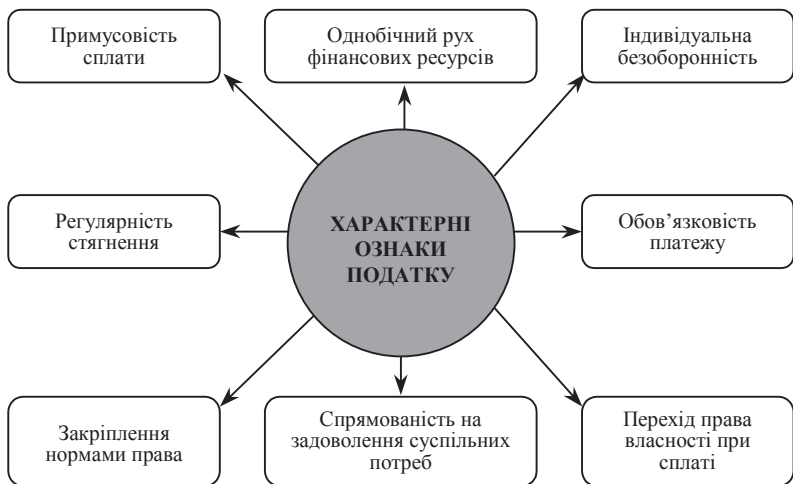

Рис. 8.1. Характерні ознаки податку
(Дикань Л.В., Воїнова Т.С. Податкова система. — Х.: Вид. ХДДЕУ, 2002. — 252с.)

Що таке податкова пільга та які вона має ознаки?

Податкова пільга — встановлене законодавством виключення із загальних правил оподаткування, яке надає платнику можливість зменшення належної до сплати суми податку (збору), або звільняє його від виконання окремих обов'язків і правил, пов'язаних з оподаткуванням. Податковим пільгам властиві такі ознаки [39, с. 68]:

- **обмежена сфера застосування** — кожна з податкових пільг жорстко прив'язана до відповідного податку і сфера її застосування обмежується виключно тим податком або збором, в механізм якого вона вбудована;
- **стимулююча спрямованість** — податкові пільги направлені виключно на стимулювання платників шляхом зменшення їх податкових зобов'язань або створення інших, більш привілейованих порівняно з іншими платниками, умов оподаткування;

- **екстериторіальність** — застосування податкових пільг не має спеціальних обмежень за територіальною ознакою, вони застосовуються на тій території, на якій стягується відповідний податок;
- **мобільність** — податкові пільги дозволяють оперативно коригувати умови оподаткування з метою забезпечення ефективної реалізації регулюючої функції оподаткування, тобто вони можуть розглядатись у якості регулюючого податкового механізму тактичного характеру.

Як трактується поняття «збір», «відрахування» та яка їх відмінність від «податку»?

Кожен вид податків, зборів та обов'язкових платежів має свої специфічні риси та функціональне призначення і займає окреме місце в системі оподаткування. Платежі, які сплачуються платниками до бюджетів різних рівнів, а також до загальнодержавних централізованих фондів можна розподілити на три категорії — це плата (збір), відрахування (збори) та податок.

Плата (збір) передбачає певну еквівалентність відносин платника з державою, її розмір залежить від розміру ресурсів, які використовуються платником, а надходження плати визначаються державною власністю на ці ресурси. Якщо держава втрачає право власності на них то вона втрачає й ці доходи. Прикладом плати є плата за землю, збір за спеціальне використання природних ресурсів, збір за забруднення навколишнього природного середовища, рентні платежі, державне мито.

Відрахування (збори) передбачають цільове призначення платежів. Прикладом повного цільового призначення коштів є відрахування (збори) до державних цільових фондів. Розмір відрахувань (зборів) встановлюється законодавством в процентах до певних показників. Так, наприклад, відрахування (збір) на обов'язкове державне соціальне страхування, на обов'язкове державне пенсійне страхування проводиться в процентах до фонду оплати праці.

Податки не мають цільового призначення і встановлюються для утримання державних структур та для фінансового забезпечення виконання ними функцій держави — управління, оборони, соціальної та економічної. Податок — це плата суспільства за виконання державою її функцій, це відрахування частини валового внутрішнього продукту на загальнодержавні потреби, без задоволення яких сучасне суспільство не може існувати.

Податки передбачають наявність встановленого законодавчим шляхом об'єкту оподаткування. Вони не мають ні елементів конкретного ек-

вівалентного обміну, які має плата (збір), ні повного або частковою конкретного цільового призначення, яке мають відрахування (рис. 8.2).

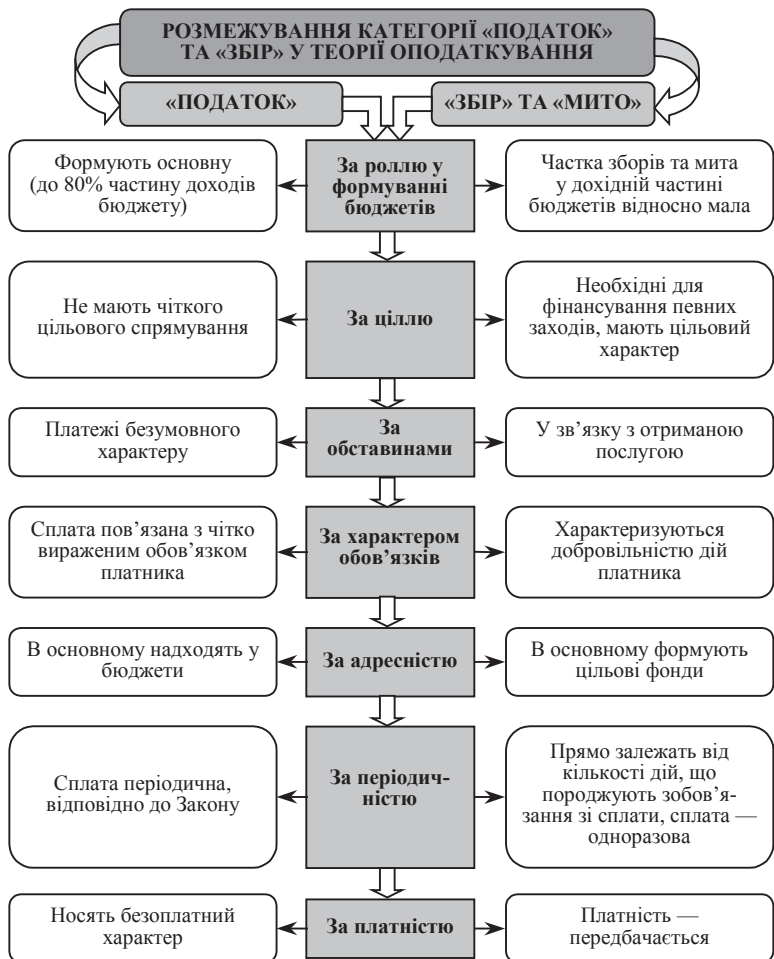

Рис. 8.2. Розмежування категорій «податок» і «збір» у теорії оподаткування
(Основи налогового права / Под. ред. проф. Н.П.Кучерявенко. — Х.: Легас, 2003. — 384 с.)

Які збори відносяться до категорії «мито»?

До мита відносяться збори, які держава справляє з тих, кому доводиться звертатися до органів влади або держустанов за певними послугами цивільно-правового характеру, що не мають промислового елементу; при цьому розмір збору встановлюється державною владою без участі зацікавлених сторін.

Податкова практика виділяє три види мит:

- ✓ державне;
- ✓ реєстраційне;
- ✓ митне.

Державне мито стягується за надання ряду послуг на користь платника збору (ухвалення позовних заяв і інших документів судовими органами, здійснення нотаріальних дій, реєстрація актів цивільного стану та ін.).

Реєстраційне мито стягується з юридичних і фізичних осіб, наприклад при зверненні особи із заявою про видачу патенту на винахід і т.д.

Митний збір стягується з юридичних і фізичних осіб при здійсненні експортно-імпортних операцій, а також при транзиті таких товарів.

Які функції виконують податки?

В теорії оподаткування єдиного переліку функцій, які виконують податки не існує. У вітчизняній та зарубіжній літературі розрізняють велику кількість функцій (фіскальна, регулююча, розподільча, стимулююча, контрольна, мобілізаційна соціальна, економічна, стабілізаційна, інтегровальна та ін.). Але теорія оподаткування виділяє дві основні функції які властиві податкам — фіскальна та регулююча (рис. 8.3).

Яким чином реалізовується регулююча функція податків?

Регулююча функція реалізується шляхом впливу податків на економічний та соціальний розвиток окремих галузей економіки, регіонів, підприємств. Вона пов'язана з вирішенням таких питань: визначення

об'єкта оподаткування і методики його розрахунку, визначення джерел сплати податків, встановлення розміру ставок податків та методики їх розрахунку, встановлення термінів сплати податків, надання податкових пільг, застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства суб'єктами господарювання.

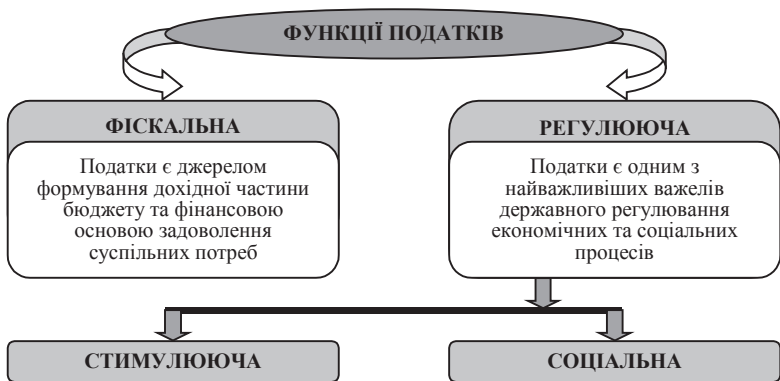

Рис. 8.3. Основні функції податків

В чому полягає сутність фіскальної функції податків?

Податкам як відносно самостійній підсистемі складнішої системи державних фінансів властива перш за все їх перша функція — «формування бюджетного фонду держави», тобто фіскальна, в якій повністю і виявляється суспільне призначення цієї категорії — забезпечення держави необхідними їй для виконання своїх функцій фінансовими ресурсами.

Свою назву фіскальна функція одержала в Стародавньому Римі, де на ринках спеціальні збирачі ходили з великими корзинами, які називалися «*fiscus*», куди відкладали частину товарів, що продавалися торговцями. Це був свого роду збір за право торгівлі. Зібрані товари переходили у власність монарха (держави).

Практично до початку 1930-х років фіскальна функція була єдиною функцією характерною податкам. Виходячи з теорії Дж. Кейнса «про вбудовані стабілізатори» (бюджеті і податках), останні перетворюють-

ся в універсальні фінансові інструменти економічного регулювання. Частіше зустрічаються випадки, коли введення податків диктується не суто фіскальними інтересами держави, а досягнення визначених цілей в стимулюванні економічного росту. Так, наприклад, в США та ЄЕС вводяться так звані «зелені» податки, які в деякій степені працюють і на бюджет і на охорону навколишнього середовища (викиди шкідливих речовин, виробництво пестицидів та ін.). все сказане вище дає можливість стверджувати, що на визначеному етапі свого розвитку економічний зміст податків проявляється і в функції регулювання.

Чи доцільно виділяти в окрему функцію податків розподільчу функцію?

Відомо, що функції будь-якої економічної категорії виражають її суспільне призначення, властиве саме даній категорії. Державні фінанси — не розподільна, а перерозподільна категорія, тобто на їх основі перерозподіляється на макрорівні те, що вже було розподілено на мікрорівні: на відновлення спожитих засобів виробництва (с), виплату заробітної платні і соціальні платежі (v) і додатковий продукт (m). Таким чином, розподіл сукупного продукту на $c + v + m$ в умовах ринку формується під впливом ринкових відносин, попиту і пропозиції на засоби виробництва, підприємницьких інтересів і інтересів найманих робітників. Держава втручається в цей процес опосередковано, встановлюючи «правила гри» (цивільне і трудове законодавство), регламентуючи порядок нарахування амортизації, формування витрат, які відносяться на собівартість продукції, встановлюючи мінімальні ставки заробітної платні, ставки соціальних і податкових платежів і т.д. Держава тільки певною мірою регулює цей процес. Реальний же перерозподіл відбувається за допомогою фінансів і податків, і перш за все на макрорівні. Тому спроба наділити **розподільною функцією** податки як економічну категорію навряд чи виправдана.

Які існують елементи податку?

Для розуміння суті кожного окремого податку необхідно виділити його елементи. До найважливіших елементів податку відносяться: суб'єкт податку, об'єкт податку, база оподаткування, джерело сплати

податку, одиниця оподаткування, податкова квота, ставка податку, податковий період, податкова пільга (рис. 8.4).

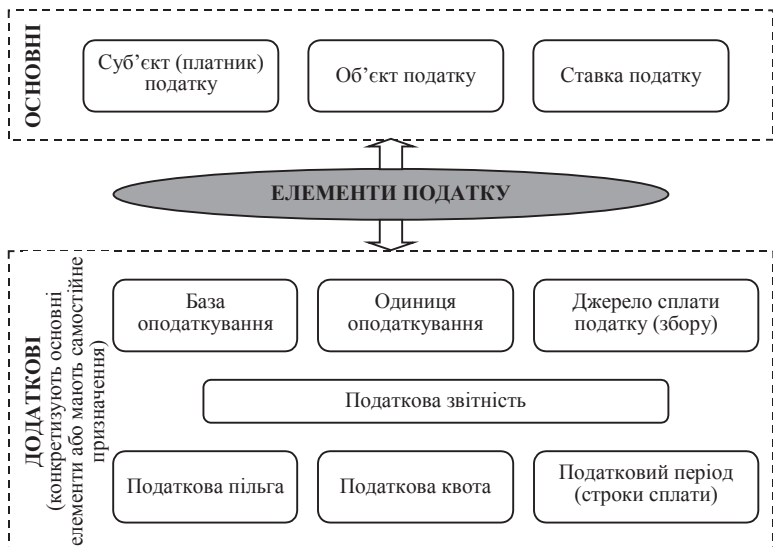

Рис. 8.4. Структура елементів податку

Що розуміють під класифікацією податків?

Класифікація податків — це групування податків відповідно до їх особливостей встановлення, нарахування та сплати. В основу класифікації податків можуть бути вкладені найрізноманітніші ознаки (критерії) (рис. 8.5)

Прямі податки — це податки, які встановлюються безпосередньо до об'єкта оподаткування, доходу чи майна, за певними ставками. Прикладом прямих податків можуть бути податок на прибуток, податок з власників транспортних засобів, податок на доходи фізичних осіб, комунальний податок, податок на землю та ін.

Непрямі податки — це ціноутворюючі податки, оскільки вони включаються до ціни товарів, сплачуються кінцевими споживачами в

цінах придбаної продукції, а до бюджету перераховуються продавцями товарів і послуг. До непрямих податків належить акцизний збір, митні збори, податок на додану вартість.

Рис. 8.5. Класифікація податків

Податки на дохід — це податки на доходи юридичних і фізичних осіб за відповідними ставками. До них можна віднести податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб.

Податки на споживання — це податки, які сплачуються кінцевими споживачами в цінах придбаної продукції. Прикладом податків на споживання є акцизний збір, митні збори, податок на додану вартість.

Податки на майно — це податки, об'єктом оподаткування для яких є певне майно юридичних чи фізичних осіб. До майнових податків відноситься податок на нерухомість (на даний час не стягується), податок з власників транспортних засобів.

Платежі за ресурси — це податки, об'єктом оподаткування для яких є певні види природних ресурсів. До ресурсних платежів належать плата (податок) за землю, збір за спеціальне використання природних ресурсів (лісовий податок, плата за воду, плата за корисні копалини), збір за забруднення навколишнього природного середовища та ін.

Загальнодержавні податки — це податки і збори, які встановлюються Верховною Радою України і обов'язкові для справляння на всій території країни.

Місцеві податки — це податки і збори, механізм справляння та порядок сплати яких встановлюється сільськими, селищними, міськими радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, встановлених законами України. Місцеві податки і збори зараховуються до місцевих бюджетів.

Загальні податки — це податки, які встановлюються державою для фінансування загальнодержавних потреб і не мають цільового спрямування (податок на прибуток, податок на додану вартість, акцизний збір, податок з доходів фізичних осіб).

Цільові (спеціальні) податки — це податки, які справляються за цільовим призначенням. Наприклад, податок з власників транспортних засобів спрямовується на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг загального користування і сільських доріг, на ремонт і утримання вулиць в населених пунктах, що належать до комунальної власності. Податок на землю спрямовується на фінансування заходів з раціонального використання й охорони землі, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування власникам землі і землекористувачам витрат, пов'язаних з веденням господарства на землях гіршої якості, розвитку інфраструктури населених пунктів.

Яка принципова відмінність між податковою системою та системою оподаткування?

Разом з набуттям Україною на початку 1990-х років незалежності почала створюватись та інтенсивно розвиватися нова національна податкова система України, яка значною мірою відрізняється від тієї, яка існувала в умовах адміністративно-командної системи в СРСР.

Податкова система — це сукупність податкових відносин, регламентованих нормами фінансового права, закріпленими в податкових законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування. державних органів, які організовують і контролюють надходження податків та інших видів обов'язкових платежів.

Система оподаткування — це сукупність податків, зборів (обов'язкових платежів), які сплачуються до бюджетів різних рівнів (державного чи місцевих), а також до державних цільових фондів (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

**ВИДИ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)
ДО БЮДЖЕТІВ ТА ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЬОВИХ ФОНДІВ**

Загальнодержавні податки і збори	Місцеві податки і збори
1. Податок на додану вартість; 2. Акцизний збір; 3. Податок на прибуток підприємств; 4. Податок на доходи фізичних осіб; 5. Мито; 6. Державне мито; 7. Плата (податок) за землею; 8. Рентні платежі; 9. Податок з власників транспортних засобів 10. Податок на промисел; 11. Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету; 12. Збір за спеціальне використання природних ресурсів; 13. Збір за забруднення навколишнього природного середовища; 14. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування; 15. Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності; 16. Фіксований сільськогосподарський податок; 17. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; 18. Єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України; 19. Збір за використання радіочастотного ресурсу України; 20. Збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; 21. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію; 22. Збір за проведення гастрольних заходів	1. Податок з реклами; 2. Комунальний податок; 3. Збір за припаркування автотранспорту; 4. Ринковий збір; 5. Збір за видачу ордера на квартиру; 6. Курортний збір; 7. Збір за участь у бігах на іподромі; 8. Збір за виграш на бігах на іподромі; 9. Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі та іподромі; 10. Збір за право використання місцевої символіки; 11. Збір за право проведення кіно — і телезйомок; 12. Збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей; 13. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг; 14. Збір з власників собак

Які існують наукові принципи побудови податкової системи?

Системоутворюючими чинниками при побудові податкової системи є наукові принципи її побудови.

Фіскальна достатність та еластичність — податкова система повинна повністю забезпечувати потребу держави у фінансових ресурсах та бути здатною швидко (у деяких випадках автоматично) відповідати на зміни економічних обставин.

Всезагальність — охоплення податками всіх економічних суб'єктів, які отримують доходи, незалежно від організаційно-правової форми.

Економічна ефективність — зведення до мінімуму негативного впливу податкової системи на ефективний розподіл ресурсів та господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Адміністративна простота — простота і зрозумілість оподаткування, зручність обкладення і стягнення податків від платника, зведення до мінімуму витрат на адміністрування податків.

Стабільність — податки мають бути не змінними протягом певного, попередньо визначеного проміжку часу, в довгостроковій перспективі вони мають змінюватись поступово, еволюційним шляхом а не революційним.

Обов'язковість — примусовість податку, неминучість його сплати.

Справедливість — встановлення податкових ставок і пільг, які ставлять всіх суб'єктів у приблизно рівні умови, недоторканість особистої свободи при обкладанні податками та стягненні їх.

Для України та для самих громадян дуже важливим є сам факт існування цих принципів, а також реальні результати від їх дії, такі як створення сприятливого середовища для вітчизняних товаровиробників та розвитку їх конкурентоспроможності; налагоджена та компетентна робота органів державної податкової служби тощо.

Які принципи побудови оптимальної податкової системи обґрунтував А. Сміт?

Рівність — сплата податків пропорційно до доходів.

Визначеність — ясність та визначеність податкових зобов'язань.

Зручність сплати — збір податків у зручні для платників терміни і зручним способом.

Дешевизна — економність витрат на збір податків і відсутність де стимулювання ділової активності платників.

Які законодавчо закріплені принципи оподаткування існують в Україні?

В прийнятому Верховною Радою України Законі України від 18 лютого 1997 року № 77/97-ВР «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» були визначені лише основні принципи оподаткування.

До принципів побудови податкової системи України належать:

- стимулювання підприємницької діяльності й інвестиційної активності;

- обов'язковість;
- рівнозначність та пропорційність;
- рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації;

- соціальна справедливість;
- стабільність;
- економічне обґрунтування;
- рівномірність сплати;
- компетенція;
- єдиний підхід до розробки податкового законодавства;
- доступність та зрозумілість норм податкового законодавства;
- адміністративна спрощеність;
- економічна ефективність;
- інфляційна нейтральність;
- гнучкість.

Що слід розуміти під податковою політикою?

Суть, структура та роль системи оподаткування України визначаються податковою політикою, яка є виключним правом держави, яка самостійно проводить цю політику в країні, виходячи із завдань соціально-економічного розвитку. Через податки, пільги та фінансові санкції, а також обов'язки по сплаті податків і відповідальність за порушення норм податкового законодавства, які виступають невід'ємною

частиною системи оподаткування, держава висуває єдині вимоги до ефективного ведення господарства в країні.

Податкова політика являє собою систему заходів, які проводяться Урядом країни, по вирішенню певних короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою системи оподаткування країни. До довгострокових завдань належать досягнення економічного зросту, максимального рівня зайнятості населення країни, росту рівня його благополуччя. Короткостроковими цілями відносно податкової політики можуть бути наповнення державного бюджету, досягнення його збалансованості, стимулювання інвестиційної діяльності тощо.

Податкова політика повинна забезпечити вирішення подвійного завдання. З одного боку — це встановлення оптимальних податків, які б стимулювали розвиток підприємництва, з іншого — забезпечення надходження до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних потреб.

Що таке державний податковий менеджмент?

Державний податковий менеджмент можна охарактеризувати як сукупність принципів, методів, засобів і форм управління податковою системою держави. Об'єктом державного податкового менеджменту є податкова система держави. Предметом державного податкового менеджменту є процес управління податковою системою держави.

Який орган виконавчої влади реалізовує податкову політику?

З січня 1997 р. податкову політику в Україні здійснює Державна податкова адміністрація України. Головним завданням якої забезпечення додержання законодавства, повний облік усіх платників податків, здійснення контролю, забезпечення правильності обчислення і сплати цих платежів. Державна податкова служба включає 3 рівні:

- ✓ вищий — Державна податкова адміністрація України;
- ✓ середній — Державна податкова адміністрація у Автономній республіці Крим, областей, міст Києва та Севастополя;
- ✓ нижчий — Державні податкові інспекції в районах, містах, районах в містах, міжрайонні, об'єднані Державні податкові інспекції.

Що таке податкове право?

Податкове право — крупний підрозділ (підгалузь) фінансового права, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування [75]. Правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування, закріплені в законах і підзаконних нормативних актах, якими регламентується:

- перелік, об'єкт, база оподаткування, ставки, порядок нарахування і сплати податків і зборів до бюджету і в державні цільові фонди, а також відповідальність за їх несплату;
- процедурний порядок здійснення взаємовідносин державних органів з платниками податків з приводу нарахування, декларування, сплати, контролю, відповідальності і забезпечення сплати податків і зборів у державні цільові фонди.

Для чого необхідна гармонізація податків?

Гармонізація податків (англ. tax harmonization) — систематизація та уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, що входять в міжнародні регіональні об'єднання.

Податкова гармонізація вперше почала застосовуватися в кінці XIX — початку XX ст., при створенні митних союзів з метою проведення єдиної митної політики. В умовах поглиблення міжнародної економічної інтеграції гармонізація основних показників податкових систем полягає в уніфікації структури і принципів оподаткування, загальних напрямів податкових реформ, узгодженні податкової політики і національного податкового права різних держав.

Гармонізація податків сприяє подоланню певних негативних податкових явищ: подвійного оподаткування, ухилення від сплати податків.

Вперше положення про уніфікацію національних податкових систем ряду європейських країн зафіксовано Римським договором від 25 травня 1957, що заклало основи створення Європейської Союзу. На першій стадії уніфікація податкових систем здійснювалася тільки у межах Митного союзу. Надалі, проводячи єдину фінансову політику, європейські держави стали створювати умови для зближення податкових систем. Так, на початку 90-х рр. в рамках процесу гармонізації податкових систем країн — учасниць ЄС проводилася обов'язкова і послідовна уніфікація справляння непрямих податків. Наприклад,

введений новий порядок податкового регулювання ПДВ шляхом уніфікації принципів його нарахування і введення єдиних правил стягнення при проведенні експортно-імпортних операцій, зближення рівнів податкових ставок. В сфері прямого оподаткування у 1988 прийнята Директива про гармонізацію правил визначення оподаткованого прибутку. У 80-90-х рр. проводилася політика по встановленню єдиних правил системи амортизаційних відрахувань та ін.

Що таке межа оподаткування?

Межа оподаткування (англ. *taxation limit*) — це визначення верхньої межі податкових вилучень, що дозволяють здійснювати фінансову політику, стимулювати розвиток науково-технічної, виробничої діяльності у всіх сферах економіки. Верхня межа податкового вилучення не може бути універсальною для всіх країн. Вона обумовлена особливостями соціально-економічної історії країни. Рівень податкових вилучень в малих унітарних державах вищий, ніж в територіально великих соціально і культурно-диференційованих федеральних державах.

Рівень податкових вилучень в країні залежить від темпів економічного росту і соціального навантаження держави. При вищих темпах економічного росту значно розширюється податкова база, держава може збільшувати податкові надходження, що дозволяє їй розширювати соціальні програми і збільшувати соціальне навантаження на бюджет. Але у теперішній час має місце зворотна тенденція. Темпи економічного росту багатьох розвинених країн знижуються, що означає збільшення частки податкових вилучень у ВВП, тобто податки наближаються до своєї верхньої межі, за якою починаються симптоми фінансової кризи.

Яке місце в теорії фінансового регулювання займає крива Лаффера?

Особливе місце в теорії фінансового регулювання на сьогоднішній день займає так звана крива Лаффера. **Крива Лаффера** (англ. *Laffer curve*) відображає залежність, що ідеалізується, між прогресивністю оподаткування і доходами бюджету. Вперше запропонована в 1974 р. американським економістом Артуром Леффером.

Він виходив з припущення про залежність податкових надходжень одночасно від податкової ставки та податкової бази і дійшов висновку, що повинна існувати оптимальна ставка податку, при якій максимізується сума доходів бюджету. Відповідно до цієї концепції, у міру зростання ставки податків від нуля, стимулюючі мотиви учасників економічного процесу спочатку призводять до зростання зацікавленості в легальному заробітку і зростання обсягу виробництва, в результаті сума доходів бюджету збільшується. Проте у міру наближення до певної межі (marginal tax rate) податок починає пригнічувати економічну активність — податкова база звужується, зацікавленість в легальному заробітку сповільнюється, загальний обсяг виробництва починає скорочуватися. Податкові надходження зменшуються, не дивлячись на подальше зростання ставки. Чим вища податкова ставка, тим слабкішим стає інтерес до роботи і максимізації прибутку і сильніші стимулюючі мотиви для ухилення від сплати податків, тим більшу частку у ВВП складають доходи тіньової. Зниження податкової ставки надає стимулюючий ефект, оскільки чиста прибутковість праці і капіталу зростає, підвищується ринкова пропозиція засобів виробництва, розширяється обсяг виробництва і, як наслідок, збільшується податкова база.

Найчастіше в сучасній економічній літературі криву Лаффера зображують у вигляді, показаному на рис. 8.6.

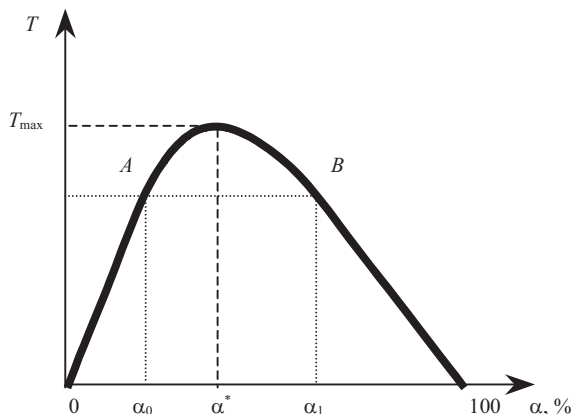

Рис. 8.6. Крива Лаффера

T — податкові надходження до бюджету, $T_{\max}$ — максимальна величина податкових надходжень до бюджету, α — ставка податку, α^* — оптимальна податкова ставка, що забезпечує максимум податкових надходжень до бюджету.

Концепція Леффера близька до переконань прихильників «теорії пропозиції» (англ. supply-side theory). Економісти відзначають абстрактність цієї концепції — теоретично можлива оптимальна з точки зору бюджету податкова ставка, проте, точне її значення невідоме (чи складає вона 50 %, коли крива симетрична, або вона менше або більше 50 % і крива несиметрична). Історики економічної науки відзначають, що подібна залежність між ставкою податку і податковими надходженнями була описана арабським ученим XIV в. Ібн-Халдуном.

Як і для чого застосовується показник податкового навантаження?

Податкове навантаження (англ. tax burden) — це узагальнена характеристика діяльності податкової системи держави, яка показує як податки впливають на фінансовий стан платників податків або на народне господарство в цілому та вказує кількісну оцінку цього впливу (суму податків, їх питому вагу у ВВП або доходах окремих категорій платників).

Виділяють три форми застосування показника податкового навантаження:

- ✓ співставлення податкового навантаження різних країн або для одної країни протягом певного періоду;
- ✓ врегулювання фінансових відносин між регіонами та галузями народного господарства;
- ✓ проведення фінансових і податкових реформ при визначенні рівня оподаткування

Податкове навантаження розраховують для всього населення та окремих груп, для підприємств і галузей, для окремих територій і народного господарства в цілому. Податкове навантаження населення і його груп визначається співвідношенням всіх сплачуваних податків (прямих і непрямих) до загальних одержуваних доходів.

Частка податків (без соціальних платежів) у ВВП в деяких країнах різна і складала в 1996: у Данії -49,7 %, Швеції — 38,1, Канаді — 31,0, Італії — 27,4, Франції — 24,9, США — 22,7, Японії — 18,2 %. В Україні цей показник дорівнює 31,2 % (2007).

Що таке податковий потенціал і для чого він розраховується?

Податковий потенціал (англ. tax potential) — це умовна можливість держави зібрати до бюджету податки і збори за певний час. Податковий потенціал визначається станом народного господарства, зовнішньої торгівлі, податковим законодавством та податковою політикою. Податковий потенціал виражається всією сумою податків які підлягають сплаті або середньою сумою зібраних за декілька останніх років податків і зборів, а також індексом податкового потенціалу — величиною, що відображає відношення цих показників до чисельності населення, площі та ін. показникам.

Податковий потенціал застосовується для зіставлення податкової можливості різних країн, для формування економічної, соціальної, фінансової, бюджетної і податкової політики, а також для бюджетного планування.

У чому полягає відмінність між прямими і непрямими податками?

Історично виділяють дві форми податків — прямі та непрямі. **Прямі податки** — це податки, стягнуті у результаті придбання й акумулювання матеріальних благ, що залежать від доходу або майна, і платниками яких безпосередньо є власники цих доходів або майна.

Непрямі податки — це податки на товари і послуги, встановлювані у вигляді надбавок до ціни або тарифу. Іноді їх називають тарифікаційними.

Зовнішня відмінність між вказаними податками полягає у безпосередньому або опосередкованому відношенні влади до об'єктів і суб'єктів оподаткування.

Непрямими податками обкладаються переважно різні предмети споживання. Платниками непрямих податків виступають покупці (споживачі) продукції, товарів, робіт, послуг. Вони входять в ціну і тим самим сплачуються безпосередньо населенням.

Прямими податками переважно оподатковується земля, капітал, доходи, прибуток. Тому іноді їх називають «прибутково-майнові».

Основні переваги та недоліки прямих та непрямих податків зображено на рис. 8.7—8.8.

Рис. 8.7. Переваги та недоліки непрямих податків

(Іванов Ю.Б. Система оподаткування в схемах і таблицях. Ч.І. Загальнодержавні та місцеві податки і збори в Україні: Навч. пос. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. — С. 34.)

Рис. 8.8. Переваги та недоліки прямого оподаткування
(Іванов Ю.Б. Система оподаткування в схемах і таблицях. Ч.І. Загальнодержавні та місцеві податки і збори в Україні: Навч. пос. — Х.: ВД «НЖЕК», 2004. — С. 35.)

Як класифікуються непрямі податки?

Практика оподаткування використовує декілька видів непрямих податків — універсальні і специфічні акцизи, а також мито. Мито встановлюється на товари які переміщаються через митний кордон України та поділяється на ввізні та вивізні. Найбільш давньою фор-

мою оподаткування через відносно просту оцінку та порядок стягнення є специфічні акцизи (акцизний збір). Акцизний збір належить до категорії специфічних акцизів. Він стягується за ставками, диференційованими за окремими групами товарів. Універсальні акцизи це довершена форма непрямого оподаткування, якими оподатковується широке коло не тільки товарів а й робіт та послуг і як правило єдиною, універсальною ставкою (рис. 8.9).

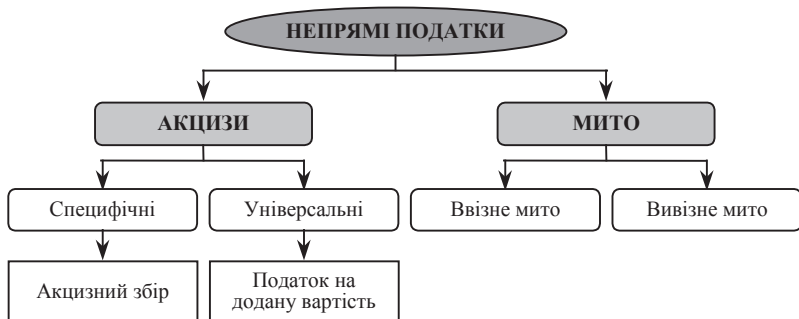

Рис. 8.9. Види непрямих податків в Україні

Які існують форми універсальних акцизів?

Універсальний акциз може стягуватись у трьох формах: податок з продажу або з покупок, податок з обороту та податок на додану вартість.

Податок з продажу справляється тільки на одній стадії руху товару: виробництва, оптової або роздрібної торгівлі.

Друга форма складніша, оскільки оподатковується валовий оборот на всіх стадіях руху товару. До нього включаються суми податків, сплачені при купівлі товарів виробничого призначення, послуг. Це зумовлює кумулятивний ефект: податок утримується не тільки з обороту товарів і послуг, а й з податків, сплачених раніше, що негативно впливає на поділ праці. Перевагу мають фірми, у витратах яких переважає сировина, матеріали, напівфабрикати і послуги власного виробництва. А платники, які мають великі обсяги закупівлі товарів і послуг виробничого призначення, сплачують значні суми податку, оскільки тоді штучно збільшується оподатковуваний оборот. Більшість вчених ви-

знають, що найважливішим недоліком податку з обороту є саме кумулятивний ефект. Він вважається головною причиною відміни цього податку в більшості країн та головним аргументом проти його введення в Україні. Податок з обороту широко застосовувався в СРСР.

Податок на додану вартість — це форма вилучення в бюджет частини приросту новоствореної вартості, яка створюється на всіх стадіях виробництва від сировини до кінцевого продукту та справляється на кожному етапі купівлі-продажу в процесі товарообігу. ПДВ визначається як різниця між вартістю реалізованої продукції та вартістю матеріальних витрат, які відносяться на витрати виробництва і обігу. Податок включається до ціни товарів, робіт, послуг, і, в підсумку, перекладається на їх кінцевого споживача (який є фактичним платником ПДВ). ПДВ є непрямим податком, який впливає на процес ціноутворення і структуру споживання.

ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Яка історія виникнення податку на додану вартість?

Система ПДВ вперше була запропонована в Німеччині у 1919 р. Вільгельмом фон Сименсом. Тоді цей податок мав назву «облагороджений податок з обігу» або «облагороджений обіговий податок». Теоретичне обґрунтування ПДВ було висунуте також деякими французькими професорами. Сучасна схема цього податку була розроблена і описана в 1954 р. французьким економістом М. Лорє.

Слід зазначити, що процес поширення цього податку був досить тривалим. Піонером у зміні структури податків на споживання стала 1954 р. Франція, яка замінила податок з обороту на ПДВ. Але на початку 1967 р. 15 країн ОЕСР ще стягували різні види податку з продажу, а 8 — багатофазний податок з обороту.

В Україні ПДВ був запроваджений Декретом Кабінету Міністрів України «Про податок на добавлену вартість» від 26 грудня 1992 р. № 14-92. До Декрету вносилися численні зміни та доповнення і на сьогодні ПДВ регламентується Законом України «Про податок на додану вартість від 03.04.97 р. № 168/97-ВР».

Що входить у зміст показника «додана вартість»?

Для кращого розуміння сутності цього податку слід визначити зміст показника додана вартість. Вартість продукції складається з вартості проміжної продукції та доданої вартості. Перша частина являє собою вартість, створену на попередньому етапі. Вона не є результатом діяльності підприємства і включає вартість товарів і послуг, які спжиті в певному періоді з метою виробництва іншої продукції і послуг. Відповідно до методології, яка діє в Україні, показник доданої вартості включає валовий прибуток, заробітну плату з нарахуваннями та інші витрати на виробництво, не пов'язані з

розрахунками за матеріальні та енергетичні ресурси, послуги. При обчисленні доданої вартості можна від повної вартості (виручки від реалізації) віднімати вартість сировини, матеріалів та послуг виробничого характеру (цей метод застосовується в Україні) або скласти елементи доданої вартості.

Які основні переваги та недоліки ПДВ?

Основними перевагами ПДВ є:

- ✓ висока фіскальна ефективність;
- ✓ широка база оподаткування;
- ✓ забезпечує надійність та стабільність бюджету від цього податку;
- ✓ універсальні ставки полегшують обчислення податку для його платників та здійснення контролю ДПА;
- ✓ стягнення ПДВ на всіх етапах руху товару, робіт і послуг дає рівномірний розподіл податкового тягаря між усіма суб'єктами підприємницької діяльності.

Недоліком ПДВ є значний його вплив на загальний рівень цін.

Хто виступає платниками ПДВ в Україні?

Платниками податку на додану вартість в Україні являються фізичні та юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності та інші особи, котрі не являються суб'єктами підприємницької діяльності, але здійснюють господарську і комерційну діяльність незалежно від форми власності та господарювання (рис. 9.1).

Головним обмеженням, котре дозволяє виключати суб'єктів підприємницької діяльності із числа платників податку на додану вартість, є обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) яких протягом будь-якого періоду з останніх дванадцяти календарних місяців перевищував 300 000 грн.

Зазначимо, що не всі юридичні особи є платниками податку. Так, для прикладу, різноманітні бюджетні установи, благодійні фонди тощо не є платниками ПДВ до тих пір доки не розпочнуть займатися комерційною діяльністю, або в їх структурі не виникнуть відповідні виробничі підрозділи.

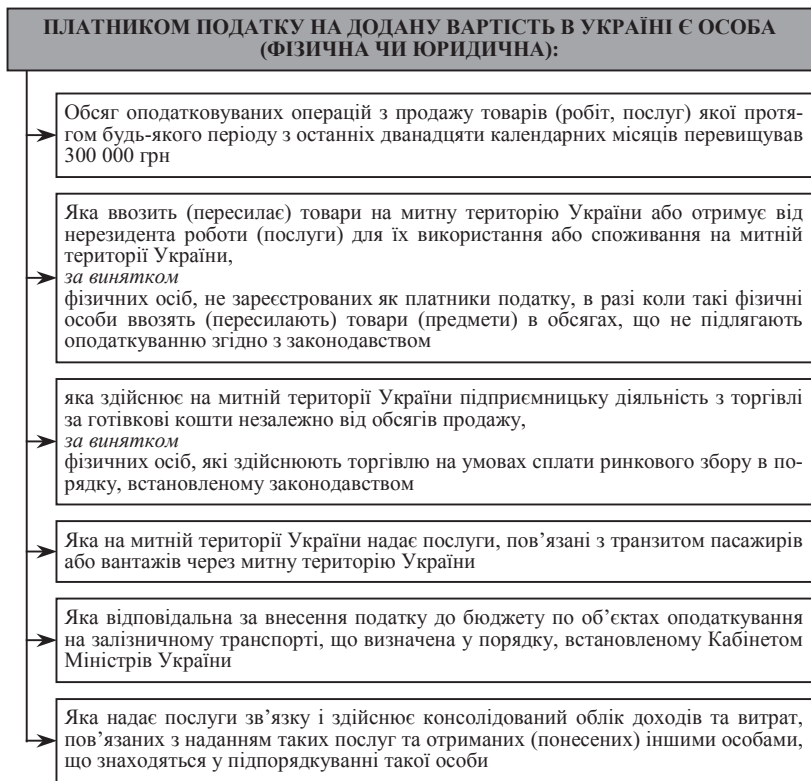

Рис. 9.1. Структура платників податку на додану вартість в Україні

Яка різниця між об'єктом оподаткування ПДВ та базою оподаткування?

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з продажу товарів, робіт, послуг на території України, ввезення товарів, робіт, послуг на митну територію України та вивезення їх з митної території. Не є об'єктом оподаткування операції з випуску, розміщення та продажу цінних паперів, емітовані НБУ, Мінфіном, Державним казначей-

ством України, органами місцевого самоврядування та суб'єктами підприємницької діяльності, передача майна орендодавцям, що є резидентами, орендарю за договором оренди, передача майна у заставу кредиту, надання послуг із страхування і перестрахування, соціального і пенсійного страхування, обігу валютних цінностей, виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, субсидій, дотацій, інших грошових або майнових виплат фізичним особам за рахунок бюджетів або соціальних чи страхових фондів і т. д. (рис. 9.2).

Рис. 9.2. Об'єкт оподаткування ПДВ

Базою оподаткування виступає договірна (контрактна) вартість продукції, робіт послуг, визначеної за вільними або регульованими цінами з урахуванням акцизного збору, ввізного мита, інших загальнодержавних податків та зборів (обов'язкових) платежів, за винятком податку на додану вартість, що включаються в ціну товарів (робіт, послуг) згідно із законами України з питань оподаткування.

База оподаткування це конкретна величина, виражена як правило в грошовому еквіваленті до якої застосовується ставка податку (20 % або 0 %), а об'єкт оподаткування це тільки визначена законом дія по закінченню якої вона буде оподаткована.

Залежно від того, які операції здійснюють господарські суб'єкти, розглянемо особливості обчислення бази оподаткування. Для визначення бази оподаткування на вітчизняні товари, роботи та послуги застосовується так званий прямий метод, згідно якого підприємство, що здійснює продаж товарів (робіт, послуг), визначає вільну (регульовану) ціну без ПДВ, виходячи з її собівартості, прибутку, мита та акцизу,

інших податків, які включаються в ціну, тобто база оподаткування визначається за схемою (рис. 9.3).

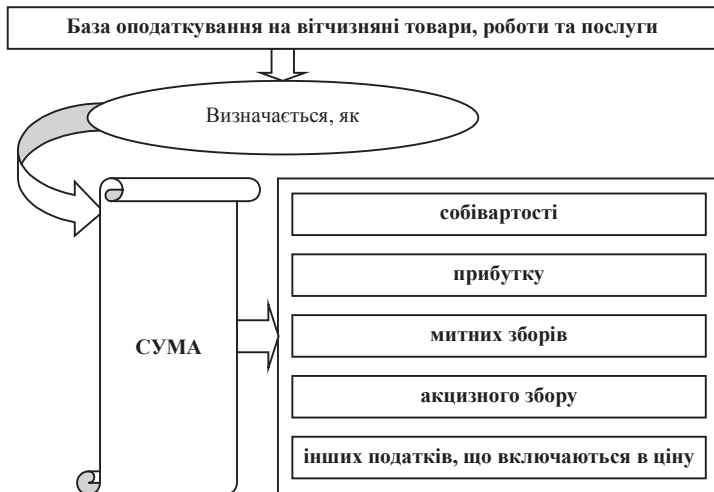

Рис. 9.3. Формування бази оподаткування на вітчизняні товари, роботи та послуги

Які існують пільги з ПДВ в Україні?

На відміну від інших держав в Україні перелік **пільг щодо податку на додану вартість** є досить поширеним. Оскільки податок на додану вартість є ціноутворюючим і ним в основному оподатковується споживання, то надання пільг дає змогу знизити ціну на певні товари, роботи та послуги. В першу чергу у знижені ціни зацікавлені покупці, тому що фактично на їх плечах лежить податковий тягар цього податку. Не менш зацікавлені і товаровиробники. Пільга щодо ПДВ дає змогу збільшити конкурентноздатність їх продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках і збільшити обсяг продукції попиту на яку у зв'язку із зменшенням ціни зросте. На сьогодні чинним законодавством надання пільг щодо податку на додану вартість має наступні завдання:

- ✓ стимулювання операцій по здійсненню зовнішньоекономічних операцій;
- ✓ захист інтересів певних категорій платників податку;
- ✓ стимулювання виконання певних видів робіт, виготовлення товарів та послуг (рис. 9.4).

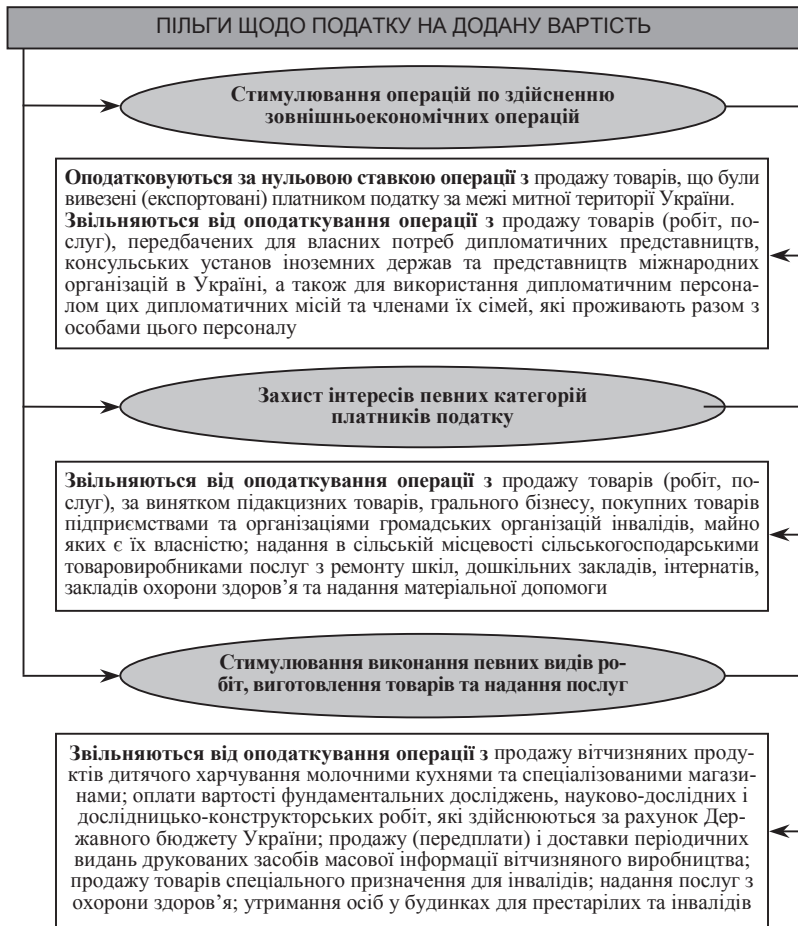

Рис. 9.4. Пільги щодо податку на додану вартість

Що представляє собою податкове зобов’язання і податковий кредит та для чого вони розраховуються?

Податкове зобов’язання — загальна сума податку на додану вартість, отримана (нарахована) платником податку у звітному (податковому) періоді в результаті продажу товарів, роботи, послуги; **податковий кредит** — сума, на яку платник має право зменшити податкове зобов’язання в результаті закупівлі товарів, робіт, послуг.

Суми податку, що підлягають сплаті до бюджету або відшкодуванню з бюджету, визначаються як різниця між загальною сумою податкових зобов’язань, що виникли у зв’язку з будь-яким продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду, та сумою податкового кредиту звітного періоду (рис. 9.5).

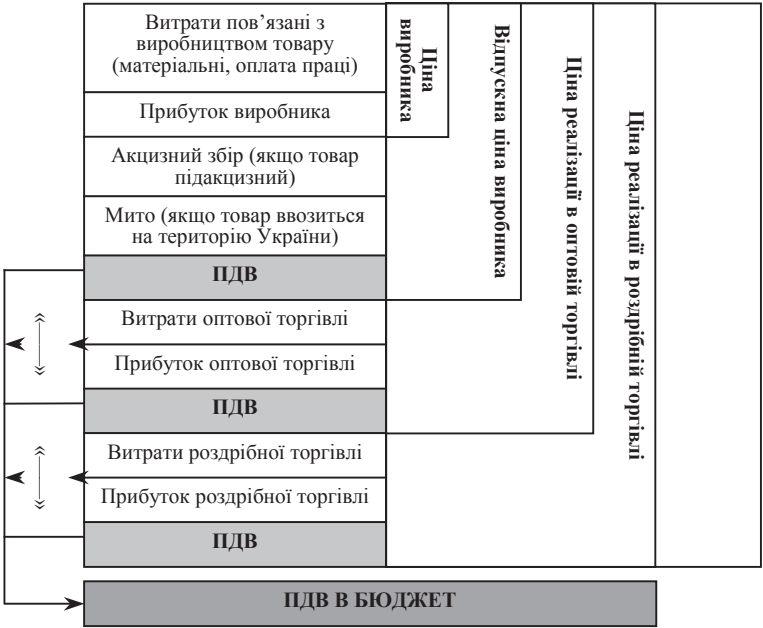

Рис. 9.5. Схема формування ціни товару та податкових зобов’язань з ПДВ

Які критерії характерні для товарів, що оподатковуються акцизним збором?

Акцизами зазвичай оподатковуються товари, які відповідають одній або декільком з наведених характеристик. По-перше, їх виробництво та реалізація знаходяться під наглядом держави, тобто ці товари являють особливий інтерес для держави. По-друге, вони характеризуються нееластичністю попиту за своєю ціною. По-третє, еластичність попиту за доходом на ці товари встановлена більше одиниці, тобто ці товари належать до категорії предметів розкоші. По-четверте, держава вважає, що споживання цих товарів не приносить користі або з високою долею вірогідності викликає негативні зовнішні ефекти.

Завдяки своїй вузькій спрямованості акцизи можуть суттєво впливати на рішення споживачів підакцизної продукції та на розподіл ресурсів і тому можуть виявитися дієвим інструментом досягнення мети здійснюваної державою політики й окрім мобілізації доходів бюджету.

Що таке акцизний збір та які товари в Україні ним оподатковуються?

Як свідчить світовий досвід акцизний збір є одним із стабільних джерел наповнення дохідної частини державного бюджету країни. І Україна не є виключенням. Про це яскраво свідчить постійний ріст надходжень сум цього податку в дохідній частині бюджету країни.

Акцизний збір — це непрямий податок на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, який включається до ціни цих товарів (продукції). **Акцизний збір** — це непрямий податок, який встановлюється на високорентабельні та монопольні товари і включається до їх ціни.

Перелік підакцизних товарів і ставки акцизного збору затверджуються законодавчо. Чинне законодавство визначає такі види підакцизних товарів: *бензини моторні, дизельне пальне, автомобілі, тютюнові вироби, спирт етиловий, алкогольні напої, пиво солодове*.

Що виступає об'єктом оподаткування акцизного збору?

Об'єктом оподаткування є:

- ✓ обороти з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів;
- ✓ обороти з реалізації товарів для власного споживання, промислової переробки (крім оборотів з реалізації для виробництва підакцизних товарів), а також для своїх працівників;
- ✓ митна вартість товарів, які ввозяться чи пересилаються на митну територію України.

Хто є платниками акцизного збору?

Платниками акцизного збору є:

- ✓ виробники підакцизних товарів в Україні;
- ✓ суб'єкти підприємницької діяльності, які імпортують підакцизні товари на митну територію України;
- ✓ фізичні особи, які ввозять чи пересилають підакцизні речі або предмети на митну територію України;
- ✓ юридичні та фізичні особи, які купують підакцизні товари у податкових агентів.

Які пільги з акцизного збору характерні українському податковому законодавству?

Пільги щодо податку. У наданні та скасуванні певних пільг проявляється регулююча функція даного податку, оскільки за допомогою таких заходів може забезпечуватись захист від монополізму, підтримка вітчизняного виробника, розвиток інвестиційної діяльності в регіонах. Пільги щодо акцизного збору досить часто змінюються, але основні з них — такі:

1. Акцизний збір не справляється з товарів, які були вивезені (експортовані) платником акцизного збору за межі митної території України.
2. Акцизний збір не справляється з підакцизних товарів, що імпортуються на митну територію України, якщо з таких товарів згідно із

законодавством України не справляється податок на додану вартість у зв'язку із звільненням.

3. Не обкладаються акцизним збором обороти з реалізації підакцизних товарів для виробництва інших підакцизних товарів з метою усунення подвійного оподаткування.

4. Не підлягає оподаткуванню оборот з реалізації легкових автомобілів спеціального призначення для інвалідів та за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України (швидка медична допомога, міліція тощо).

5. Установлено певні пільги стосовно акцизного збору у спеціальних економічних зонах («Яворів», «Азов», «Донецьк», «Рені», «Порто-франко», «Порт Крим»).

Що таке мито і які види мита застосовують на практиці?

Мито — це непрямий податок, що встановлюється на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України. Оскільки мито виконує як фіскальну, так і регулюючу функції, то на практиці використовуються декілька видів мита, які забезпечують надходження до бюджету, формування обсягів раціональної структури імпорту та експорту, захист національного виробника і інтересів держави Залежно від виду ставок мита, які застосовуються при оподаткуванні, розрізняють *адвалерне, специфічне і комбіноване* мито.

Адвалерне мито нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом. **Специфічне** мито нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладаються митом. А **комбіноване** мито об'єднує обидва ці види митного обкладення.

Оскільки мито виконує як фіскальну, так і регулюючу функції, то на практиці використовуються декілька видів мита, які забезпечують надходження до бюджету, формування обсягів раціональної структури імпорту та експорту, захист національного виробника і інтересів держави (рис. 9.6).

Нарахування та сплата вказаних видів мита здійснюється відповідно до Закону України «Про єдиний митний тариф».

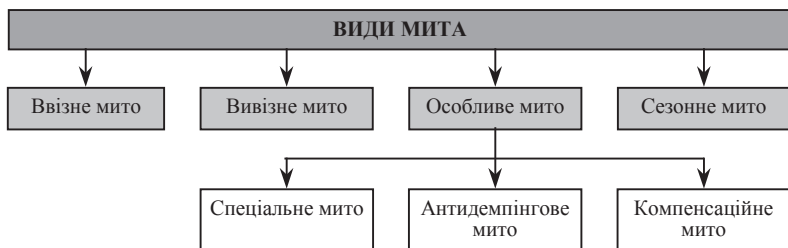

Рис. 9.6. Класифікація видів мита

Які функції виконує митна політика?

Митна політика виконує три основні функції:

- ✓ фіскальна — поповнення дохідної частини державного бюджету (відноситься як до імпортних, так і до експортних мит);
- ✓ протекціоністська (захисна) — покликану захищати вітчизняних виробників від небажаної іноземної конкуренції (характерна для імпортних мит);
- ✓ балансує — вводиться для запобігання небажаному експорту товарів, внутрішні ціни на які з тих чи інших причин нижчі світових (властива експортним митам).

В яких випадках застосовується ввізне, вивізне та сезонне мито?

Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети при їх ввезенні на митну територію України. Ввізне мито є диференційованим:

- ✓ до товарів та інших предметів, що походять з держав, які входять разом з Україною до митних союзів або утворюють з нею спеціальні митні зони, а також країн, що розвиваються, застосовуються преференційні ставки (на більшість товарів передбачаються нульові ставки);
- ✓ до товарів та інших предметів, що походять з країн або економічних союзів, які користуються в Україні режимом найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки;
- ✓ до решти товарів та інших предметів застосовуються повні (загальні) ставки ввізного мита передбачені Єдиним митним тарифом.

Вивізне мито нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території України.

Сезонне ввізне чи вивізне мито може встановлюватись на окремі товари та інші предмети на термін не більше чотирьох місяців.

У чому полягає відмінність між антидемпінговим, спеціальним та компенсаційним митом?

З метою захисту економічних інтересів України і українських виробників незалежно від інших видів мита можуть застосовуватись його особливі види: *спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне*.

Спеціальне мито застосовується:

✓ як захисний захід, якщо товари ввозяться на митну територію України у таких кількостях (на таких умовах), які можуть завдати шкоди вітчизняним виробникам подібних товарів;

✓ як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують загальнодержавні інтереси в цій галузі, а також як захід припинення недобросовісної конкуренції;

✓ як захід у відповідь на дискримінаційні дії з боку іноземних держав проти України або у відповідь на дії окремих країн та їх союзів, які обмежують здійснення законних прав чи інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

Антидемпінгове мито застосовують у таких випадках:

✓ ввезення на митну територію України товарів за ціною істотно нижчою за їх конкурентну ціну в країні експорту на момент цього експорту, якщо таке ввезення завдає шкоди вітчизняним виробникам подібних товарів або перешкоджає організації виробництва і поширенню таких товарів в Україні;

✓ вивезення за межі митної території України товарів, за ціною істотно нижчою за ціни інших експортерів подібних до конкуруючих на момент цього перевезення, якщо перевезення завдає шкоди загальнодержавним інтересам України.

Компенсаційне мито застосовується у таких випадках:

✓ ввезення на митну територію України товарів, при виробництві або експорті яких використовувалась субсидія, якщо таке ввезення завдає чи загрожує завдати шкоди вітчизняним виробникам або перешкоджає виробництву;

✓ вивезення за межі митної території України товарів, при виробництві або експорті яких використовувалась субсидія, якщо таке

вивезення завдає або загрожує завдати шкоди державним інтересам України.

Що виступає об'єктом оподаткування митними платежами?

Об'єктом оподаткування є митна вартість товару, тобто ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за товар на момент перетину митного кордону України. При цьому до митної вартості включається ціна товару, зазначена в рахунку-фактурі, а також витрати на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження та страхування до пункту перетину митного кордону України, комісійні та брокерські, плата за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належить до даних товарів і яка повинна бути оплачена імпортером (експортером) як умова їх ввезення (вивезення). Мито нараховується митним органом і вноситься до державного бюджету України. При визначенні митної вартості і сплаті мита іноземна валюта перераховується у валюту України за курсом НБУ, який застосовується для розрахунків по зовнішньоекономічним операціям і діє на день подання митної декларації. Сума мита може обчислюватись за двома видами ставок: *у відсотках до митної вартості товарів і у твердих сумах з одиниці товару*. У разі ввезення підкацизних товарів встановлюються ставки *специфічного ввізного мита*.

Особливістю сплати мита є те, що контроль за правильністю та своєчасністю сплати цього податку до бюджету здійснюють митні органи України, а не податкові.

Які товари та предмети в Україні повністю звільненні від сплати мита при здійсненні експортних операцій?

- Відповідно до митного кодексу, від сплати мита звільняються:
- ✓ валюта України, іноземна валюта та цінні папери;
 - ✓ товари та інші предмети, що підлягають оберненню у власність держави у випадках, передбачених законодавством;
 - ✓ товари та інші предмети, що стали в результаті пошкодження до пропуску їх через митний кордон України непридатними для використання як вироби або матеріали;

✓ предмети, що ввозяться в Україну для офіційного і особистого користування або вивозяться за кордон організаціями та особами, які користуються правом безмитного ввезення в Україну та безмитного вивезення з України таких предметів;

✓ товари та інші предмети, які походять з митної території України і ввозяться назад на цю територію без обробки або переробки, а також товари та інші предмети іноземного походження, які вивозяться назад за межі митної території України без обробки або переробки;

✓ товари та інші предмети, що знову ввозяться на митну територію України і походять з іншої території, які були оплачені митом при первинному вивезенні за межі митної території України й тимчасово ввозились на цю територію;

✓ інші товари та предмети, що визначають законами України.

Хто виступає платниками податку на прибуток підприємств?

Платниками податку на прибуток визначаються: з числа резидентів — суб'єкти господарської діяльності — юридичні особи, а також їх філії, відділення та інші відокремлені підрозділи; з числа нерезидентів — фізичні чи юридичні особи, створені у будь-якій організаційно-правовій формі, які отримують доходи з джерелом їх походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичний статус або імунітет згідно з міжнародними договорами України чи законом; постійні представництва нерезидентів, що отримують доходи з джерел їх походження з України або виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів чи їх засновників.

Крім того, платник податку, який має такі філії, може прийняти рішення щодо сплати консолідованого податку.

В особливому порядку оподатковуються підприємства Укрзалізниці, установи та підприємства МВС України, Національний банк України та його установи, виробники сільськогосподарської продукції, неприбуткові організації, підприємства громадських організацій інвалідів, організації, що реалізують інноваційний продукт, виробники продуктів дитячого харчування, суб'єкти спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку.

Що виступає об'єктом оподаткування прибутку підприємств?

Об'єктом оподаткування виступає прибуток, який визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на:

- ✓ суму валових витрат платника податку;
- ✓ суму амортизаційних відрахувань платника податку.

Валовий дохід — це загальна сума доходу платника податку від всіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України так і за її межами.

Валові витрати виробництва і обігу — сума будь-яких витрат платника податку в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних в якості компенсації вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Не належать до складу валових витрат будь-які витрати, не підтверджені відповідними розрахунковими документами, обов'язковість ведення і зберігання яких передбачено правилами ведення податкового обліку.

Під терміном **амортизація** основних фондів і нематеріальних активів слід розуміти поступове віднесення витрат на придбання, виготовлення або поліпшення їх, на зменшення скоригованого прибутку платника податку в межах норм амортизаційних відрахувань.

Прибуток платників податку, включаючи підприємства, створені на власності окремої фізичної особи, обкладається податком за **ставкою** — **25 %** об'єкта оподаткування.

Хто виступає платниками податку з доходів фізичних осіб?

Згідно законодавства **платниками податку є**:

- ✓ громадяни України (резиденти), які отримують як доходи з джерел їх походження з території України, так і іноземні доходи;
- ✓ іноземні громадяни (нерезиденти), які отримують доходи з джерел їх походження з території України.

Що виступає об'єктом оподаткування доходів фізичних осіб?

Об'єкт оподаткування доходів фізичних осіб поділяється на доходи резидента і нерезидента.

Об'єктом оподаткування резидента є:

- ✓ загальний місячний оподатковуваний дохід;
- ✓ чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподатковуваного доходу на суму податкового кредиту такого звітного року;
- ✓ доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті;
- ✓ іноземні доходи.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- ✓ загальний місячний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;
- ✓ загальний річний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;
- ✓ доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті.

Загальний річний оподатковуваний дохід складається з суми загальних місячних оподатковуваних доходів звітного року, а також іноземних доходів, одержаних протягом такого звітного року.

Яка існує система надання податкових соціальних пільг та який порядок їх встановлення?

Чинним законодавством запроваджено систему надання податкових соціальних пільг. Розмір пільг встановлено у відсотках (100 %, 150 %, 200 %) розміру мінімальної заробітної плати в розрахунку на місяць, затвердженого відповідним законом на 1 січня звітного податкового року. Розміри відсотків встановлено для відповідної категорії платників, які матимуть право на її отримання.

Податкова соціальна пільга встановлена у розмірі 30 % суми податкової соціальної пільги, що дорівнює **150 %** (як самотній матері, особи, віднесені до 1 і 2 категорій осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, учню, студенту, інваліду 1 або 2 групи) чи

200 % (особі, що є Героєм України, Героєм Радянського Союзу або повним кавалером ордена Слави чи Трудової Слави; учаснику бойових дій під час Другої світової війни, або особі, яка у такий час працювала в тилу, яка має відповідні державні відзнаки та інші) мінімальної зарплати, встановленої на початок звітного року, у розрахунку на місяць.

Податкова соціальна пільга буде застосовуватися до нарахованого місячного доходу платника податку у вигляді заробітної плати виключно за одним місцем його нарахування (виплати), та якщо зазначений дохід не перевищує суми місячного мінімального прожиткового рівня для працездатної особи, встановленої на початок звітного року, помноженої на 1,4. На сьогодні це становить 540 грн. на місяць. Дана норма Закону є одним з основних його недоліків. Адже в Україні за даними ДПА України 40 % платників, ще прибуткового податку, отримували дохід в сумі від 293 до 834 грн., а це в основному середній клас на який і повинна стимулювати держава до інвестиційної активності. Тому доцільнішим було б підняти дану межу для отримання соціальної пільги хоча б до 800 грн.

У разі якщо платник податку має право на застосування податкової соціальної пільги з двох і більше підстав, податкова соціальна пільга застосовується один раз з підстави, що передбачає її найбільший розмір, про що платник зазначає у заяві про застосування пільги.

У разі порушення платником податку умов застосування пільги (наприклад, отримання пільги більш ніж у одного роботодавця) платник втрачає право на отримання податкової соціальної пільги за всіма місцями отримання доходу і зобов'язаний повернути суму недоплати податку та сплатити штраф у розмірі 100 % недоплаченої суми.

Що таке податковий кредит із податку з доходів фізичних осіб?

Податковий кредит — сума (вартість) витрат, понесених платником податком — резидентом у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів — фізичних або юридичних осіб протягом звітного року (крім витрат на сплату податку на додану вартість та акцизного збору), на суму яких дозволяється зменшення суми його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року, у випадках, визначених Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб».

Платник податку має право на податковий кредит за наслідками звітного податкового року. Підставами для нарахування податкового кредиту із зазначенням конкретних сум відображаються платником податку у річній податковій декларації.

До складу податкового кредиту включаються фактично понесені витрати, підтверджені платником податку документально, а саме: фіскальним або товарним чеком, касовим чеком, касовим ордером, товарною накладною, іншими розрахунковими документами або договором, які ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) та визначають суму таких витрат.

До складу податкового кредиту звітного року платник податків має право включити такі витрати, фактично понесені ним протягом звітного року:

1. Частину суми процентів за іпотечним кредитом, сплачених платником податку.

2. Суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні, у розмірі, що перевищує два відсотки але є не більшим п'яти відсотків від суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року.

3. Суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості середньої професійної або вищої форми навчання такого платника податку, іншого члена його сім'ї першого ступеня споріднення, але не більше суми визначено п. 6.5.1 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» у розрахунок за кожний повний або неповний місяць навчання протягом такого звітного податкового року.

4. Суми власних коштів платника податку, сплачених на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у тому числі для придбання ліків, донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань у розмірах, що не покриваються виплатами фонду загальнообов'язкового медичного страхування.

5. Суму витрат платника податку на сплату за власний рахунок страхових внесків, страхових премій та пенсійних внесків страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду, установі банку за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення, за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, а також внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок,

на пенсійні вклади як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення.

6. Суми витрат платника податку із:

- штучного запліднення, незалежно від того, чи перебуває він у шлюбі з донором, чи ні;
- оплати вартості державних послуг, включаючи сплату державного мита, пов'язаних з усиновленням дитини.

Які існують обмеження права на нарахування податкового кредиту по податку з доходів фізичних осіб?

По нарахуванню податкового кредиту по податку з доходів фізичних осіб існують наступні обмеження (рис. 9.7).

Рис. 9.7. Законодавчі обмеження по податковому кредиту по податку з доходів фізичних осіб

За якою ставкою оподатковуються доходи фізичних осіб в Україні?

В Україні запроваджена з 01.01.2004 р. єдина ставка податку в розмірі 15 % (до 01.01.2007 р. діяла ставка 13 %), фіксована ставка податку на доходи, які підлягатимуть кінцевому оподаткуванню при їх виплаті: грошові або майнові призи, виграші в азартні ігри, розіграші — 30 % (26 %).

З 01.01.2005 р. запроваджується порядок: оподаткування операцій з продажу (обміну, інших видів відчуження) об'єктів нерухомого майна — 1 %, 5 % або 13 % залежно від строку придбання у власність такого майна; оподаткування процентів на банківський депозит (вклад), вклад до небанківських фінансових установ або процентів (дисконтних доходів) на депозитні (ощадні) сертифікати — 5 %; оподаткування дивідендів, роялті — 13 %; оподаткування операцій з інвестиційними активами (акції, корпоративні права) (інвестиційного прибутку) — 13 %; оподаткування доходів, отриманих у зв'язку з довгостроковим страхуванням життя, та недержавного пенсійного страхування — 13 %; оподаткування доходів, отриманих внаслідок прийняття у спадок коштів, майна, немайнових прав, — 0 %, 5 %, 13 % та 26 % залежно від родинних стосунків та виду спадкового майна; оподаткування доходів, отриманих як подарунок та як спадщина.

Які повноваження податкових агентів у сфері оподаткування доходів фізичних осіб?

Згідно чинного законодавства юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи або фізичні особи чи представництва нерезидента визнаються податковими агентами. Вони зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати цей податок до бюджету від імені та за рахунок платника податку.

Податкові агенти зобов'язані також подавати податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку, а також сум утриманого з них податку до податкових органів згідно із законодавством і нести відповідальність за порушення норм цього законодавства.

Податковим агентом є також фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, яка використовує найману працю інших фізичних осіб і виплачує їм заробітну плату.

Які податки і збори належать до місцевих?

Декретом Кабінету Міністрів України від 20.05.93 р. «Про місцеві податки і збори», який має силу Закону, визначено за що справляються місцеві податки і збори, їх граничні розміри, об'єкти оподаткування,

джерела сплати. Особливість місцевих податків і зборів полягає в тому, що вони запроваджуються рішенням органу місцевого самоврядування. Цей же орган по кожному платежу розробляє і затверджує положення, яким визначається порядок сплати і перерахування до місцевого бюджету податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних ставок.

Згідно зі статтею 15 Закону України «Про систему оподаткування» до місцевих податків і зборів віднесено два місцеві податки і чотирнадцять місцевих зборів (рис. 9.8).

Рис 9.8. Місцеві податки і збори

Відповідно до цієї ж статті вказаного Закону України комунальний податок, ринковий збір, збір за припаркування автотранспорту, збір за видачу ордера на квартиру, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, збір з власників собак є обов'язковими для встановлення сільськими, селищними та міськими радами за

наявності об'єктів оподаткування або умов, з якими пов'язане запровадження цих податків і зборів.

Необхідно звернути увагу на те, що Декретом встановлено тільки збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і не передбачено збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів сфери послуг. Тому збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів сфери послуг на сьогодні не справляється.

Хто сплачує податок з власників транспортних засобів в Україні?

Податки з власників деяких наземних і водних транспортних засобів, самохідних машин та механізмів є джерелом фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних шляхів загального користування і проведення природоохоронних заходів на водоймищах.

Платниками податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів є підприємства, установи та організації, які є юридичними особами, іноземні юридичні особи, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні транспортні засоби.

В Україні оподаткуванню підлягають наземні та водні транспортні засоби.

Державна реєстрація та облік здійснюються органами Державтоінспекції МВС України, а їх порядок установлюється Кабінетом Міністрів України.

Власники транспортних засобів зобов'язані зареєструвати належні їм транспортні засоби протягом десяти діб після їх придбання, одержання або виникнення обставин, що потребують внесення змін до реєстраційних документів.

Щодо водних транспортних засобів, то їх облік та реєстрація здійснюються відповідно до Кодексу торговельного мореплавства України.

Об'єктом оподаткування є транспортні засоби та інші самохідні машини і механізми під відповідним кодом Гармонізованої системи опису та кодування товарів. Під час організації роботи з оподаткування транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів в ча-

стині класифікації за кодами товарної номенклатури податкові органи користуються роз'ясненнями, наданими Держмитслужбою України.

Транспортні засоби, що не є об'єктами оподаткування: трактори на гусеничному ході; мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з установленим двигуном об'ємом циліндра двигуна до 50 см³; тільки автомобілі спеціального призначення швидкої допомоги та пожежні; транспортні засоби вантажні, самохідні, що використовуються на заводах, складах, у портах та аеропортах для перевезення вантажів на короткі відстані.

Хто звільняється від сплати податку з власників транспортних засобів?

Від сплати податку з власників транспортних засобів звільняються:

- підприємства автомобільного транспорту загального користування — щодо транспортних засобів, зайнятих на перевезенні пасажирів;
- навчальні заклади державної та комунальної форм власності, що фінансуються з відповідних бюджетів, стосовно транспортних засобів за умови використання їх відповідно до статутної діяльності.

Навчальні заклади, що мають статус недержавних, сплачують податок на загальних підставах;

- ◆ на 50 % сільськогосподарські підприємства — товаровиробники щодо тракторів колісних, автобусів та спеціальних автомобілів для перевезення людей з кількістю місць не менше десяти.

Як оподатковується земля в Україні?

Згідно з Конституцією України земля — національне багатство і повинна перебувати під особливою охороною держави. Вирішення проблем справляння плати за землю за умов становлення ринкової економіки стає особливо актуальним.

Плата (податок) за землю належить до загальнодержавних податків та інших обов'язкових платежів, які запроваджуються з метою формування джерела коштів для фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з

поліпшенням якості землі, ведення земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, проведення земельної реформи та розвитку інфраструктури населених пунктів.

Плата за землю у повному обсязі надходить до місцевих бюджетів. Питання справляння цієї плати тісно пов'язано з обліком земельних ділянок, повнота та правильність ведення якого залежить від органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади та землевпорядних органів.

Віднесення земель до категорій провадиться відповідно до їх цільового призначення. Відповідно до цього призначення землі поділяються на такі групи: землі сільськогосподарського призначення; землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів) тощо.

Право власності на землю — це право володіти, користуватися й розпоряджатися земельними ділянками. Право власності на землю набувається та реалізується на підставі Конституції України, Земельного кодексу України, а також інших законів, що видаються відповідно до них. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Суб'єктами права власності на землю є: громадяни та юридичні особи — на землі приватної власності; територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, на землі комунальної власності; держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, — на землі державної власності.

Щодо сплати земельного податку у межах населеного пункту, то слід виходити з того, що об'єктом плати за землю є земельна ділянка, а також земельна частка (пай), яка перебуває у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди.

Суб'єктом плати за землю (платником) є власник земельної ділянки, земельної частки (паю) і землекористувач, у тому числі орендар.

Плата за землю справляється у двох формах: земельний податок або орендна плата. Власники земельних ділянок і землекористувачі зобов'язані забезпечувати використання їх за цільовим призначенням.

Ставки земельного податку встановлено окремо для сільськогосподарських угідь, земель у межах населених пунктів і земель, які розташовані за межами населених пунктів, для відповідної категорії земель, залежно від того, проведено грошову оцінку земель чи ні.

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться органами Державного комітету України по земельних ресурсах за затвердженою методикою, а сам порядок її проведення — наказами Держкомзему України.

При визначенні грошової оцінки земель населених пунктів важливу роль відіграють коефіцієнти, які характеризують адміністративний статус населених пунктів та їх місце в системі розселення України. Ці коефіцієнти застосовуються до середніх ставок земельного податку при платі за землі населених пунктів, грошову оцінку земельних ділянок яких не встановлено.

Грошова оцінка конкретної земельної ділянки визначається органами земельних ресурсів (надається довідка) виходячи з вартості одного квадратного метра земель певного функціонального використання для економіко-планувальної зони, добутку локальних коефіцієнтів, її площі та встановленої індексації грошової оцінки земель за відповідний рік. Щодо населених пунктів, грошову оцінку яких не встановлено, середні ставки земельного податку встановлюються відповідно до шкали, з урахуванням відповідних коефіцієнтів.

Щодо правильності застосування при розрахунку суми земельного податку коефіцієнта, який характеризує адміністративний статус населених пунктів, слід зазначити, що якщо грошову оцінку земельних ділянок населених пунктів не встановлено, то середні ставки земельного податку встановлюються в копійках за 1 м² для кожної групи населених пунктів залежно від чисельності населення.

Середні ставки земельного податку застосовуються з урахуванням коефіцієнтів індексації, визначених Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік.

РОЗДІЛ 4

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ

Тема 10

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДЛЯ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

Що таке фінансовий аналіз підприємства?

Фінансовий аналіз являє собою систему способів нагромадження, опрацювання, трансформації та використання інформації фінансового характеру з метою забезпечення життєдіяльності господарюючого суб'єкта в умовах дії ринку та панування конкуренції. Зміст і цільовий напрям фінансового аналізу полягає в оцінюванні результатів діяльності та фінансового стану господарюючого суб'єкта, у виявленні можливостей підвищення ефективності його функціонування за допомогою раціональної фінансової політики. Прийнято виділяти два види фінансового аналізу: зовнішній і внутрішній. Внутрішній проводять працівники підприємства, а зовнішній — сторонні аналітики.

Які існують методи фінансового аналізу?

Метод — це шлях дослідження, спосіб вивчення. Метод фінансового аналізу — це системне, комплексне дослідження, взаємопов'язане вивчення, опрацювання і використання інформації фінансового характеру з метою виявлення і мобілізації резервів ліпшого використання фінансових ресурсів і встановлення оптимальної структури їхніх джерел.

У фінансовому аналізі використовують такий інструментарій: абсолютні величини, відносні величини, середні величини, індексний метод, порівняння, групування, ряди динаміки, аналітичні таблиці, графічний спосіб, спосіб ланцюгових підстановок, балансовий метод, економіко-математичне моделювання та ін.

У чому полягають особливості видів фінансового аналізу?

Порівняльна характеристика видів фінансового аналізу відображена в табл. 10.1.

Таблиця 10.1

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

Критерій порівняння	Фінансовий аналіз	
	зовнішній	внутрішній
Мета аналізу	Оцінка та економічна діагностика підприємства за даними публічної фінансової звітності, поверховий аналіз прибутку і рентабельності	Забезпечення планомірного надходження грошових коштів та оптимальні розміри власного і позикового капіталу для створення умов для нормального функціонування підприємства
Об'єкт аналізу	Підприємство як єдине ціле	Підприємство як єдине ціле та його структурні підрозділи
Джерела інформації	Форми публічної фінансової звітності	Пакет економічної інформації підприємства
Користувачі інформації	Внутрішні, сторонні, зацікавлені	Внутрішні
Періодичність аналізу	Складання звітності (рік, квартал)	У міру необхідності для внутрішнього користування
Доступність результатів інформації	Доступні всім, хто має певний інтерес у діяльності даного підприємства	Доступні лише керівному складу та працівникам підприємства

Джерело: 50, с. 59

Що таке моделювання і які моделі використовують у фінансовому аналізі?

Моделювання — один з прийомів вивчення економічних явищ і процесів, за допомогою якого можна чітко уявити досліджуваний об'єкт, описати його внутрішню структуру та охарактеризувати зовнішні зв'язки, дослідити і визначити вплив факторів на результативний показник. Сутність його полягає у тому, що створюється модель взаємо-

зв'язку аналізованого показника з факторними показниками, тобто відбувається конструювання моделі досліджуваного об'єкта на основі його попереднього вивчення, виділення головних характеристик.

У фінансовому аналізі розрізняють детерміновані (функціональні) та стохастичні (кореляційні) моделі. У детермінованому аналізі найчастіше використовуються такі типи моделей:

1. **Адитивні** — використовуються тоді, коли результативний показник є алгебраїчною сумою кількох факторів.

2. **Мультиплікативні** — використовуються тоді, коли результативний показник є добутком кількох факторів.

3. **Кратні** — використовуються тоді, коли результативний показник отримують діленням одного факторного показника на інший.

4. **Змішані** — використовуються, коли поєднуються в різних комбінаціях попередні моделі.

Хто є користувачами фінансового аналізу?

Користувачів фінансового аналізу можна розділити на внутрішніх, зацікавлених, сторонніх. До внутрішніх користувачів належать: керівник підприємства, його заступники, працівники бухгалтерії, фінансово-економічного відділу, інші служби підприємства, його працівники. Кожен з них використовує інформацію виходячи зі своїх інтересів.

Зацікавленими користувачами є власники-акціонери, засновники, для них важливо знати рівень ефективності використання своїх вкладень, визначити розміри дивідендів і перспективи розвитку підприємства.

Сторонні користувачі — це потенційні інвестори, кредитори, поставальники, аудитори, податкова інспекція та ін.

Яка інформаційна база оцінювання фінансового стану підприємства?

Основними джерелами інформації для проведення фінансового аналізу є фінансова звітність: «Баланс», «Звіт про фінансові результати», «Звіт про рух грошових коштів», «Звіт про власний капітал», «Примітки до річного фінансового звіту», дані статистичного, бух-

галтерського та оперативного обліку стосовно фінансових ресурсів підприємства. Для проведення фінансового аналізу малих підприємств використовують «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

За допомогою яких показників оцінюється фінансовий стан підприємства?

Фінансовий стан підприємства прийнято оцінювати за допомогою системи показників, які об'єднуються у чотири групи:

- 1) прибутковість (рентабельність);
- 2) ліквідність і платоспроможність;
- 3) фінансова стійкість (стабільність);
- 4) стан акціонерного капіталу.

У чому полягає сутність експрес-аналізу фінансового стану підприємства?

Експрес-аналіз — оперативна оцінка основних показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Експрес-аналіз призначений для звичайної наочної оцінки фінансового благополуччя і динаміки розвитку суб'єкта господарювання. У процесі такого аналізу можна запропонувати розрахунок різноманітних показників і доповнити його засобами, які базуються на досвіді і кваліфікації фахівця.

Спрощена оцінка фінансового стану (експрес-аналіз) зводиться до попереднього огляду й аналізу бухгалтерської звітності. Як відомо, бухгалтерський баланс фіксує на певну дату результати господарських операцій. За даними бухгалтерської звітності можна визначити окремі аналітичні показники. Але ці показники повинні бути зіставлюваними. Аналіз показників фінансового стану повинен проводитись у динаміці.

Деталізований аналіз конкретизує, доповнює та розширює окремі напрямки попереднього аналізу. Його мета — більш докладна характеристика майнового й фінансового стану суб'єкта господарювання, результатів його діяльності у звітному періоді, а також можливостей розвитку суб'єкта в перспективі.

Які етапи характерні для проведення експрес-аналізу фінансового стану?

Експрес-аналіз, як правило, виконують у три етапи: підготовчий етап, попередній огляд фінансової звітності, економічне читання й аналіз звітності (рис. 10.1).

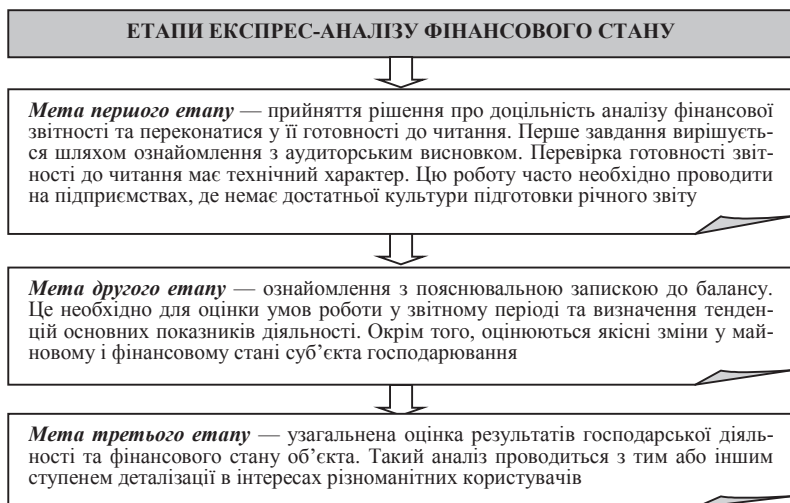

Рис. 10.1. Зміст етапів експрес-аналізу фінансового стану підприємства

Які показники використовуються при проведенні експрес-аналізу?

Сенс експрес-аналізу — відбір невеличкої кількості найбільш істотних і порівняно нескладних у визначенні показників та постійне відстеження їх динаміки. Фактично, експрес-аналіз є своєрідним моніторингом фінансового стану підприємства, тому використання складної системи показників при його проведенні є недоцільним.

Показники, які використовуються при проведенні експрес-аналізу, наведені у табл. 10.2.

Таблиця 10.2

ПОКАЗНИКИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ЕКСПРЕС-АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Процедура аналізу	Показник
1. Оцінка економічного потенціалу суб'єкта господарювання	
1.1. Оцінка майнового стану	1. Розмір основних засобів і їхня частка у загальній сумі активів. 2. Коефіцієнт зносу основних засобів. 3. Загальна сума господарських засобів, що перебувають у розпорядженні підприємства.
1.2. Оцінка фінансового стану	1. Розмір власних коштів і їхня частка в загальній сумі джерел. 2. Частка власних оборотних коштів у загальній їх сумі. 3. Коефіцієнт покриття (загальний). 4. Частка довгострокових позичкових коштів у загальній сумі джерел. 5. Коефіцієнт покриття запасів.
1.3. Наявність «хворих» статей у звітності	1. Збитки. 2. Позики і позички, не погашені в строк. 3. Прострочені дебіторська і кредиторська заборгованість. 4. Векселі видані(отримані) прострочені.
2. Оцінка результативності фінансово-господарської діяльності	
2.1. Оцінка прибутковості	1. Прибуток. 2. Рентабельність загальна. 3. Рентабельність основної діяльності.
2.2. Оцінка динамічності	1. Порівняльні темпи зростання виручки, прибутку й авансового капіталу. 2. Обіговість активів. 3. Тривалість операційного і фінансового циклу. 4. Коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості.
2.3. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу	1. Рентабельність авансового капіталу. 2. Рентабельність власного капіталу.

У чому сутність деталізованого аналізу фінансового стану?

Метою деталізованого аналізу є докладна характеристика майнового і фінансового стану суб'єкта господарювання, результатів його діяльності у минулому звітному періоді, а також можливостей розвитку суб'єкта на перспективу. Він конкретизує і доповнює окремі процеду-

ри експрес-аналізу. При цьому ступінь деталізації залежить від цілей та мети аналітика.

Який вигляд має програма поглибленого фінансового аналізу?

Програма поглибленого фінансового аналізу має такий вигляд:

1. Попередній огляд економічного і фінансового становища суб'єкта господарювання.

1.1. Характеристика загального спрямування фінансово-господарської діяльності.

1.2. Виявлення «хворих» статей звітності.

2. Оцінка й аналіз економічного потенціалу суб'єкта господарювання.

2.1. Оцінка майнового стану.

2.1.1. Побудова аналітичного балансу-нетто.

2.1.2. Вертикальний аналіз балансу.

2.1.3. Горизонтальний аналіз балансу.

2.1.4. Аналіз якісних зрушень у майновому стані.

2.2. Оцінка фінансового стану.

2.2.1. Оцінка ліквідності.

2.2.2. Оцінка фінансової стійкості.

3. Оцінка й аналіз результативності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

3.1. Оцінка основної діяльності.

3.2. Аналіз рентабельності.

3.3. Оцінка позиції на ринку цінних паперів.

ОЦІНКА ФІНАНСОВО- МАЙНОВОГО СТАНУ, ЛІКВІДНОСТІ І ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

Як здійснюється аналіз балансу підприємства?

Для загальної оцінки фінансового стану підприємства складається спрощений баланс, у якому об'єднують в окремі групи однорідні статті. У разі побудови спрощеного балансу зменшується число статей балансу, чим підвищується його наочність, полегшується аналіз.

Попередню оцінку фінансового стану підприємства можна зробити на основі виявлення «хворих» статей балансу: «Непокритий збиток», «Довгострокова дебіторська заборгованість», «Інші оборотні активи».

Для отримання загальної оцінки динаміки фінансового стану можна зіставити зміни підсумку валюти балансу зі змінами фінансових результатів діяльності підприємства (чистою виручкою від реалізації продукції (робіт і послуг), валовим прибутком, прибутком від операційної діяльності, чистим прибутком).

Для того, щоб аналіз валюти балансу був повним, необхідно дати оцінку змінам окремих його статей. Така оцінка дається за допомогою горизонтального (часового) і вертикального (структурного) аналізів. У процесі горизонтального аналізу виявляються абсолютні і відносні зміни величин статей балансу за певний період, дається оцінка цим змінам. Варіантом горизонтального аналізу є трендовий аналіз, який базується на розрахунках відносних відхилень показників за кілька років від рівня базисного року, для якого всі показники приймаються за 100 %.

Вертикальний аналіз використовується для дослідження структури засобів і джерел їх утворення шляхом визначення питомої ваги окремих статей у підсумкових даних та оцінювання цих змін.

Як оцінюється структура джерел фінансових ресурсів підприємства?

Структура джерел фінансових ресурсів підприємства оцінюється за допомогою трьох показників:

✓ **коефіцієнт фінансової незалежності** (коефіцієнт автономії, коефіцієнт власності) — розраховується як відношення власного капіталу (ВК) до загального капіталу (валюти балансу):

$$K_{\text{фн}} = \frac{\text{ВК}}{\text{ВБ}} \times 100\% \quad (11.1)$$

✓ **коефіцієнт фінансової залежності**, який характеризує частку боргу у загальному капіталу і розраховується як відношення позикового капіталу (ПК) до загального капіталу (валюти балансу):

$$K_{\text{фз}} = \frac{\text{ПК}}{\text{ВБ}} \times 100\% \quad (11.2)$$

✓ **коефіцієнт фінансового ризику**, який розраховується як відношення позикового капіталу до власного:

$$K_{\text{фр}} = \frac{\text{ПК}}{\text{ВК}} \times 100\% \quad (11.3)$$

Чим вищий рівень першого показника і нижче рівні другого і третього, тим стійкіший фінансовий стан підприємства.

Щодо співвідношення власного і позикового капіталу, то вчені-економісти по-різному підходять до оцінки його оптимальності (70:30, 60:40, 50:50). Загалом оптимальність структури капіталу залежить від конкретних умов господарювання підприємства.

Для тих підприємств, де коефіцієнт оборотності низький, плече фінансового важеля не повинно бути більше 0,5, а на підприємствах, де оборотність висока, цей показник може бути більше 1. Зростання коефіцієнта фінансової незалежності й зменшення коефіцієнтів фінансової залежності та фінансового ризику свідчить про більш стійкий фінансовий стан підприємства.

Що таке платоспроможність?

Платоспроможність — це можливість підприємства наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов'язання.

Коли підприємство має добрий фінансовий стан, воно стійко платоспроможне. При дослідженні поточної платоспроможності порів-

нюються суми платіжних засобів підприємства і строкові зобов'язання. До платіжних засобів відносять грошові кошти, короткострокові цінні папери та частину дебіторської заборгованості, щодо надходження якої є гарантія. До строкових зобов'язань включають короткострокові кредити банків та короткострокову кредиторську заборгованість. Перевищення платіжних засобів над строковими зобов'язаннями свідчить про платоспроможність підприємства у широкому розумінні. Неплатоспроможність можна визначити візуально по балансу (відсутність грошей на рахунках, наявність простроченої кредиторської заборгованості, тривале порушення термінів виплати заробітної плати).

Які існують причини виникнення неплатоспроможності?

Причини неплатоспроможності:

- помилки у розрахунках планових обсягів виробництва і реалізації продукції, її собівартості;
- невиконання замовлень;
- неконтрольоване зростання собівартості продукції;
- втрата каналів реалізації та постійних замовників;
- неплатоспроможність покупців і замовників;
- брак власних джерел фінансування;
- інфляційні процеси;
- не виважена податкова політика;
- значне відволікання коштів у дебіторську заборгованість й у надлишкові виробничі запаси;
- низька якість фінансового планування на підприємстві;
- низька оборотність оборотних коштів.

Що таке ліквідність?

У загальному розумінні ліквідність — це здатність цінностей легко перетворюватись на гроші, тобто абсолютно ліквідні засоби. Ліквідність можна розглядати у двох аспектах [50, с. 179]:

1. Як час, необхідний для продажу активу.
2. Як суму, одержану від продажу активу.

Ці аспекти тісно пов'язані між собою. Досить часто активи можна продати за короткий час, але із значною знижкою у ціні. Тому ліквідність — це здатність і швидкість підприємства перетворювати свої активи на гроші для покриття своїх зобов'язань у міру настання строків їх погашення.

Як класифікуються активи за ліквідністю?

Усі активи підприємства у залежності від ступеня їхньої ліквідності можна згрупувати наступним чином:

1. Найбільш ліквідні активи (A_1) — суми по всіх статтях грошових коштів та їх еквівалентів, які можуть бути використані для здійснення поточних розрахунків негайно. До цієї групи належать також поточні фінансові інвестиції (цінні папери).

2. Активи, що швидко реалізуються (A_2) — активи, для перетворення яких у наявні кошти потрібен певний час. До цієї групи активів можна включити дебіторську заборгованість, платежі по якій очікуються протягом 12 місяців після звітної дати, та інші оборотні активи. Ліквідність цих активів різна і залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів: кваліфікації фінансових працівників, взаємовідносин підприємства з контрагентами та їх платоспроможності, умов надання кредитів покупцям тощо.

3. Активи, що повільно реалізуються (A_3). Найменш ліквідними активами є запаси. Ліквідність цієї групи залежить від своєчасності відвантаження продукції, швидкості і правильності оформлення банківських документів, швидкості платіжного документообігу в банку, а також від якості та попиту на продукцію, її конкурентоспроможності, платоспроможності покупців, форми розрахунків та ін.

4. Активи, що важко реалізуються (A_4) — активи, призначені для використання в господарській діяльності протягом тривалого періоду часу.

Перші три групи активів є більш ліквідними, ніж інше майно підприємства.

Як класифікуються пасиви за строковістю?

Пасиви балансу класифікують наступним чином:

1. Найбільш строкові зобов'язання (Π_1) — кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, поточні зобов'язання за розрахунками, інші короткострокові пасиви.

2. Короткострокові пасиви (Π_2) — короткострокові позикові кредити банків та інші позики, що підлягають протягом 12 місяців після звітної дати.

3. Довгострокові пасиви (Π_3) — довгострокові кредити банків, позикові кошти та інші довгострокові пасиви — сума статей III розділу пасиву балансу «Довгострокові зобов'язання».

4. Постійні пасиви (Π_4) — статті I розділу пасиву балансу «Власний капітал».

Як оцінити ліквідність балансу?

Ліквідність балансу — це ступінь покриття боргових зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких у гроші відповідає строку погашення платіжних зобов'язань. Ліквідність балансу залежить від ступеня відповідності величини наявних платіжних коштів величині боргових зобов'язань.

Для визначення ліквідності балансу необхідно порівняти підсумки по кожній групі активів і пасивів. Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо виконуються умови:

$$A_1 \geq \Pi_1$$

$$A_2 \geq \Pi_2$$

$$A_3 \geq \Pi_3$$

$$A_4 \leq \Pi_4$$

Якщо виконуються перші три нерівності, тобто поточні активи перевищують зовнішні зобов'язання підприємства, то обов'язково виконується і остання нерівність. Це означає наявність у підприємства власних оборотних коштів — тобто дотримується мінімальна умова його фінансової стійкості. Недотримання будь-якої з трьох перших нерівностей показує, що ліквідність балансу більшою або меншою мірою відрізняється від абсолютної.

Які показники характеризують ліквідність та платоспроможність підприємства?

Ліквідність підприємства можна охарактеризувати, розрахувавши ряд коефіцієнтів (рис. 11.1).

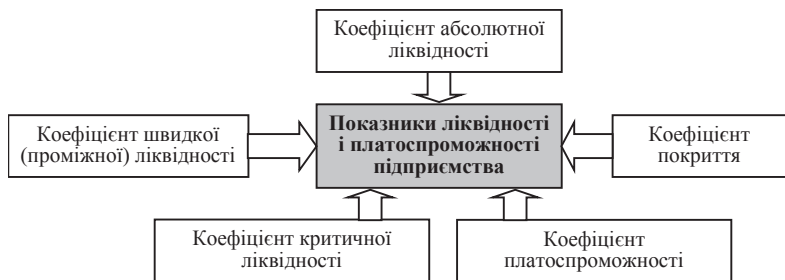

Рис. 11.1. Показники, які характеризують ліквідність і платоспроможність підприємства

Коефіцієнт абсолютної ліквідності визначається відношенням найбільш ліквідних активів (A_1) до поточної кредиторської заборгованості підприємства ($\Pi_1 + \Pi_2$):

$$K_{вл} = \frac{A_1}{\Pi_1 + \Pi_2} \quad (11.4)$$

Цей коефіцієнт є найбільш жорстким критерієм платоспроможності та ліквідності підприємства, він показує яку частину короткострокової заборгованості підприємства може погасити найближчим часом за рахунок наявних грошових коштів. Теоретично достатнім вважається, якщо значення коефіцієнту абсолютної ліквідності перебуває в межах 0,2 — 0,35. Це означає, що підприємство на 20–35 % може на даний момент погасити свої короткострокові борги і платоспроможність його є нормальною. Такий показник ще називають коефіцієнтом платоспроможності.

Коефіцієнт швидкої (проміжної) ліквідності або коефіцієнт кислотного тесту обчислюється відношенням суми грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень і дебіторської заборгованості ($A_1 + A_2$) до поточної кредиторської заборгованості ($\Pi_1 + \Pi_2$):

$$K_{шл} = \frac{A_1 + A_2}{\Pi_1 + \Pi_2} \quad (11.5)$$

Коефіцієнт допомагає оцінити можливість погашення підприємством короткотермінових зобов'язань у разі його критичного стану. Теоретичне найнижче значення цього показника — 1, найвище — 2. За світовими стандартами цей показник має наближатись до 1.

Коефіцієнт покриття (загальний коефіцієнт ліквідності) — узагальнюючий показник ліквідності. Він розраховується як відношення поточних активів до поточних зобов'язань:

$$K_{\text{п}} = \frac{A_1 + A_2 + A_3}{\Pi_1 + \Pi_2} \quad (11.6)$$

Показник вимірює загальну ліквідність і показує, якою мірою поточні кредиторські зобов'язання забезпечуються поточними активами, тобто скільки грошових одиниць поточних активів припадає на одну грошову одиницю поточних зобов'язань. Теоретичне значення цього показника — 1,5 — 2,5. За світовим досвідом це співвідношення має бути більше 2.

Коефіцієнт критичної ліквідності (проміжний коефіцієнт покриття) — розраховується як відношення поточних активів за мінусом виробничих запасів і витрат до поточних пасивів, до ліквідних активів відноситься і готова продукція:

$$K_{\text{кл}} = \frac{A_1 + A_2 + A_3 - B3 - 3}{\Pi_1 + \Pi_2}, \quad (11.7)$$

де B3 — виробничі запаси;

3 — витрати.

Теоретично достатнім вважається значення показника 0,7—0,8.

Ліквідність характеризує суб'єкт господарювання з погляду його здатності розрахуватися за своїми поточними зобов'язаннями за певні проміжки часу за допомогою перетворення ліквідних активів у гроші.

Платоспроможність у вузькому розумінні означає можливість суб'єкта господарювання погасити наявними у нього грошима поточні зобов'язання негайно за першою вимогою кредитора. Отже, йдеться про постійну наявність у підприємства грошових коштів.

Коефіцієнт платоспроможності розраховується як відношення грошових коштів до поточних зобов'язань:

$$K_{\text{пл}} = \frac{A_1 - \text{грошові еквіваленти}}{\Pi_1 + \Pi_2} \quad (11.8)$$

Теоретичне значення цього показника 10—15 % [50, с. 185].

Як оцінюється прибутковість підприємства?

Прибуток і прибутковість (рентабельність) є основними показниками ефективності діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, які характеризують інтенсивність їх роботи. Коефіцієнт прибутковості (рентабельності) у загальному вигляді визначається як відношення прибутку до капіталу, що інвестується:

$$КП = \frac{Пр}{К(А, П, В)}, \quad (11.9)$$

де КП — коефіцієнт прибутковості;

Пр — прибуток;

А — активи;

П — пасиви;

В — витрати.

Показник рентабельності (прибутковості) показує, скільки гривень прибутку приносить підприємству одна гривня вкладеного в його діяльність капіталу.

У чисельнику формули може бути операційний, чистий прибуток, прибуток від реалізації продукції; у знаменнику — середні показники загального капіталу, основного або оборотного капіталу.

На які групи можна поділити показники рентабельності?

Усі показники рентабельності можна поділити на чотири групи:

- ✓ показники рентабельності щодо реалізації;
- ✓ показники рентабельності щодо активів;
- ✓ показники рентабельності щодо власного капіталу і зобов'язань;
- ✓ показники рентабельності витрат і продукції.

До першої групи належать такі показники:

1. **Рентабельність за валовим прибутком** (маржинальним доходом) — являє собою відношення валового прибутку (маржинального доходу) до чистої виручки від реалізації (чистого доходу):

$$R_{\text{вп}} = \frac{ВП}{ЧД}, \quad (11.10)$$

де ВП — валовий прибуток (маржинальний дохід);

ЧД (ВР) — чиста виручка від реалізації (чистий дохід).

Рентабельність за валовим прибутком показує, скільки гривень (копійок) валового прибутку припадає на 1 грн. чистої виручки. Може визначатись у відсотках. Чим вищий цей показник, тим краще.

2. **Рентабельність за операційним прибутком** — являє собою відношення операційного прибутку до чистого доходу від реалізації продукції:

$$R_{on} = \frac{ОП}{ЧД}, \quad (11.11)$$

де ОП — операційний прибуток.

Рентабельність за операційним прибутком показує, скільки гривень (копійок) операційного прибутку припадає на 1 грн. чистого доходу. Може визначатись у відсотках. Чим вищий цей показник, тим краще.

3. **Рентабельність за чистим прибутком** — являє собою відношення суми чистого прибутку до чистого доходу від реалізації:

$$R_{чп} = \frac{ЧП}{ЧД}, \quad (11.12)$$

де ЧП — чистий прибуток.

За світовим досвідом норма рентабельності за чистим прибутком має бути межах 6—12 %.

До показників другої групи належать такі:

1. **Рентабельність активів** — відношення чистого прибутку до середньої величини активів підприємства:

$$R_A = \frac{ЧП}{A}, \quad (11.13)$$

де А — середня величина активів підприємства.

Показує, скільки чистого прибутку припадає на 1 грн. вкладених активів (інвестицій). Може визначатись у відсотках. Цей показник також називають рентабельністю інвестицій.

2. **Термін окупності активів** (інвестицій) — розраховується як відношення 100 % до рентабельності активів, вираженої у відсотках:

$$TOA = \frac{100\%}{R_A \%}. \quad (11.14)$$

де R_A — рентабельність активів, виражена у відсотках.

Термін окупності показує, за який період будуть компенсовані чистим прибутком інвестовані в активи кошти, тобто за який термін окупляться всі активи підприємства, враховуючи досягнутий їх рівень рентабельності за аналізований період.

3. **Рентабельність необоротних активів** — розраховується як відношення чистого прибутку до середньої величини необоротних активів:

$$R_{HA} = \frac{ЧП}{HA}, \quad (11.15)$$

де HA — середня величина необоротних активів.

Характеризує величину чистого прибутку, що припадає на кожну гривню необоротних активів. Може розраховуватись у відсотках. Зростання цього показника є позитивним результатом.

4. **Термін окупності необоротних активів** — відношення 100 % до рентабельності необоротних активів у відсотках:

$$TO_{HA} = \frac{100\%}{R_{HA} \%}, \quad (11.16)$$

5. **Рентабельність оборотних активів** — розраховується як відношення чистого прибутку до середньої величини оборотних активів:

$$R_{OA} = \frac{ЧП}{OA}, \quad (11.17)$$

де OA — середня величина оборотних активів.

6. **Термін окупності оборотних активів** — розраховується як відношення 100 % до рентабельності оборотних активів у відсотках:

$$TO_{OA} = \frac{100\%}{R_{OA} \%}, \quad (11.18)$$

Показниками третьої групи є:

1. **Рентабельність власного капіталу** — розраховується як відношення чистого прибутку до середньої величини власного капіталу:

$$R_{BK} = \frac{ЧП}{BK} \quad (11.19)$$

2. **Термін окупності власного капіталу** розраховується як відношення 100 % до рентабельності власного капіталу, виражену у відсотках:

$$TO_{BK} = \frac{100\%}{R_{BK} \%}. \quad (11.20)$$

3. **Рентабельність позикового капіталу** розраховується як відношення чистого прибутку до середньої величини позикового капіталу:

$$R_{PK} = \frac{ЧП}{ПК}. \quad (11.21)$$

До показників четвертої групи належать:

1. **Рентабельність операційних витрат** — розраховується як відношення прибутку від операційної діяльності до величини операційних витрат:

$$R_{ОВ} = \frac{ПОД}{ОВ}, \quad (11.22)$$

де ПОД — прибуток від операційної діяльності;

ОВ — операційні витрати.

Рентабельність операційних витрат характеризує прибутковість операційних витрат. Показує, скільки прибутку припадає на 1 грн. понесених операційних витрат.

2. **Рентабельність продукції за валовим прибутком** — розраховується як відношення валового прибутку до собівартості реалізованої продукції:

$$R_{ПВП} = \frac{ВП}{СРП}, \quad (11.23)$$

де СРП — собівартість реалізованої продукції.

Рентабельність продукції за валовим прибутком показує, скільки прибутку припадає на 1 грн. собівартості реалізованої продукції. Характеризує прибутковість виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг або продажу товарів.

3. **Рентабельність окремих видів продукції:**

$$R_{np} = \frac{Ц - С}{С}, \quad (11.24)$$

де Ц — ціна одиниці продукції;

С — собівартість одиниці реалізованої продукції.

Рентабельність продукції показує, скільки прибутку на 1 грн. собівартості реалізованої продукції.

Як відбувається оцінка ділової активності підприємства?

Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті виявляється передусім у швидкості обороту його засобів. Ділову активність підприємства можна охарактеризувати через ряд показників:

1. **Коефіцієнт загальної оборотності капіталу** — розраховується як відношення виручки від реалізації (ВР) до середньої вартості загального капіталу за певний період:

$$K_{\text{оз}} = \frac{\text{ВР}}{\text{ЗК}} \quad (11.25)$$

Зростання цього показника означає прискорення кругообігу засобів підприємства або зростання цін (у випадку зниження рентабельності).

2. **Коефіцієнт оборотності мобільних засобів** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період величини мобільних засобів (запаси, грошові кошти, розрахунки, інші оборотні активи) по балансу (МК):

$$K_{\text{ом}} = \frac{\text{ВР}}{\text{МК}} \quad (11.26)$$

Зростання цього показника характеризується позитивно, якщо воно співпадає із зростанням коефіцієнта оборотності матеріальних оборотних засобів.

3. **Коефіцієнт оборотності матеріальних оборотних коштів** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період вартості запасів по балансу (МЗ):

$$K_{\text{омз}} = \frac{\text{ВР}}{\text{МЗ}} \quad (11.27)$$

Зниження коефіцієнта свідчить про відносне збільшення виробничих запасів, незавершеного виробництва.

4. **Коефіцієнт оборотності готової продукції** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період величини готової продукції (ГП):

$$K_{\text{огп}} = \frac{BP}{\text{ГП}}. \quad (11.28)$$

Зниження коефіцієнта свідчить про зменшення попиту на готову продукцію.

5. **Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період дебіторської заборгованості (ДЗ):

$$K_{\text{одз}} = \frac{BP}{\text{ДЗ}}. \quad (11.29)$$

Зростання коефіцієнта свідчить про збільшення швидкості погашення дебіторської заборгованості, зменшення обсягів продажу в кредит.

6. **Середній термін обороту дебіторської заборгованості** — розраховується як відношення календарного фонду часу за певний період (Д) до коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості:

$$T_{\text{обд}} = \frac{D}{K_{\text{одз}}}. \quad (11.30)$$

Позитивним є зниження показника.

7. **Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період кредиторської заборгованості (КЗ):

$$T_{\text{окз}} = \frac{BP}{KЗ}. \quad (11.31)$$

Зростання коефіцієнта свідчить про підвищення швидкості погашення кредиторської заборгованості.

8. **Середній термін обороту кредиторської заборгованості** — відношення календарного фонду часу за певний період (Д) до коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості за той самий період:

$$T_{\text{обк}} = \frac{D}{K_{\text{окз}}} \quad (11.32)$$

Позитивним є зниження показника.

9. **Фондовіддача необоротних активів** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період величини необоротних активів (НОА):

$$\text{ФНА} = \frac{\text{ВР}}{\text{НОА}} \quad (11.33)$$

Позитивно оцінюється зростання показника.

10. **Коефіцієнт оборотності власного капіталу** — розраховується як відношення виручки від реалізації до середньої за період вартості власного капіталу:

$$K_{\text{овк}} = \frac{\text{ВР}}{\text{ВК}} \quad (11.34)$$

Різке зростання означає підвищення рівня продажу, а суттєве зниження виявляє тенденцію до бездіяльності частини власного капіталу.

11. **Продуктивність праці** — розраховується як відношення виручки від реалізації продукції до середньоспискової чисельності робітників (СЧ):

$$\text{ПП} = \frac{\text{ВР}}{\text{СЧ}} \quad (11.35)$$

12. **Питома вага продукції, що постачається на експорт** — розраховується як відношення виручки від реалізації продукції на експорт (ВРЕ) до загальної виручки від реалізації продукції:

$$\text{ПВП} = \frac{\text{ВРЕ}}{\text{ВР}} \quad (11.36)$$

Збільшення частки експортованої продукції є позитивним.

Також ділова активність характеризується якісними показниками, до яких належать:

- ✓ широта ринків збуту продукції на експорт;
- ✓ наявність постійних каналів збуту продукції на експорт;
- ✓ виробництво експортоорієнтованої продукції;
- ✓ активність на фондовому ринку;
- ✓ репутація підприємства та ін.

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Які види стійкості підприємства розрізняють?

При проведенні аналізу стану підприємства розрізняють внутрішню стійкість, фінансову стійкість та загальну стійкість.

Внутрішня стійкість — це такий фінансовий стан підприємства, за якого забезпечується достатньо високий результат його функціонування.

Фінансова стійкість — це такий стан фінансових ресурсів, за якого підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробничо-торгівельної діяльності, а також витрати на його розширення й оновлення. Тобто він відображає постійне стабільне перевищення доходів над витратами, вільне маневрування грошовими коштами підприємства, здатність шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробництва і реалізації продукції, а також витрати на його розширення й оновлення.

Загальна стійкість — відображає рух грошових потоків, який забезпечує остійне перевищення надходження коштів (доходів) над їх витратами (витратами). Умовою загальної стійкості підприємства є його здатність вільно розвиватися в умовах внутрішнього і зовнішнього середовища.

Головною складовою загальної стійкості підприємства є фінансова стійкість, яка формується в процесі всієї фінансово-господарської діяльності підприємства.

Як визначити ефект фінансового важеля?

Ефект фінансового важеля визначається як різниця між рентабельністю власного капіталу за умови неотримання позики і рентабельності власного капіталу, обчисленої з урахуванням доходу фірми після вирахування відсотка за борг.

Диференціал фінансового важеля (фінансового лівериджу) являє собою перевищення рентабельності зменшеного через одержання по-

зики власного капіталу на відносним показником плати за користування позикою.

Коефіцієнт плеча фінансового важеля обчислюється як відношення абсолютної величини боргу до суми останнього та власного капіталу за умови одержання позики.

Як оцінити фінансову стійкість підприємства?

Фінансову стійкість підприємства можна охарактеризувати за допомогою ряду показників:

✓ *наявність власних оборотних коштів* (абсолютний показник фінансової стійкості) — розраховується як різниця між поточними активами і поточною кредиторською заборгованістю:

$$\text{НВОК} = \Pi \text{ р.АБ} - \text{IV р.ПБ} \quad (12.1)$$

де $\Pi \text{ р. АБ}$ — поточні (оборотні) активи, тобто підсумок за Π розділом активу балансу;

IV р. ПБ — поточна (короткострокова) кредиторська заборгованість (поточні зобов'язання), підсумок IV розділу пасиву балансу.

Він визначає, яка сума поточних активів сформована за рахунок власного капіталу або залишається в обороті підприємства після повного погашення кредиторської заборгованості.

✓ *коефіцієнт фінансової незалежності*;
✓ *коефіцієнт фінансової залежності*;
✓ *коефіцієнт фінансового ризику*;
✓ *коефіцієнт самофінансування* (фінансування, фінансової стійкості) — розраховується як відношення власного капіталу до позикового:

$$K_{\text{фст}} = \frac{\text{ВК}}{\text{ПК}} \quad (12.2)$$

Коефіцієнт показує співвідношення між власним і позиковим капіталом. Рекомендоване значення ≥ 1 . Цей показник характеризує можливість покриття власним капіталом позикових коштів.

✓ *коефіцієнт співвідношення мобільних та імобілізованих активів* — розраховується як відношення мобільних (оборотних) активів до імобілізованих (необоротних) активів:

$$K_{\text{смп}} = \frac{\Pi \text{ р. АБ}}{\Gamma \text{ р. АБ}} \quad (12.3)$$

Коефіцієнт показує, скільки оборотних активів припадає на кожну гривню необоротних активів. Теоретичне значення (межі) цього показника визначаються індивідуально для кожного підприємства. Чим вище його значення, тим більше коштів авансується в мобільні (оборотні) активи.

✓ **коефіцієнт маневреності власного капіталу** — розраховується як відношення власних оборотних коштів до власного оборотного капіталу:

$$K_{\text{мвк}} = \frac{\sum \text{ВОК}}{\text{ВК}}, \quad (12.4)$$

де $\sum \text{ВОК}$ — сума власних оборотних коштів.

Коефіцієнт характеризує ступінь мобілізації власного капіталу, показує, яка частина власного капіталу знаходиться в обігу, тобто у тій формі, яка дає змогу вільно маневрувати цими засобами. Чим вище цей показник, тим більше забезпечується гнучкість у використанні власних коштів господарюючого суб'єкта. Оптимальне значення показника — 0,5.

✓ **коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами** — розраховується як відношення суми власних оборотних коштів до запасів:

$$K_{\text{мз}} = \frac{\sum \text{ВОК}}{33}, \quad (12.5)$$

де 33 — запаси.

За формою балансу згідно П(С)БО 2 в чисельнику буде різниця між розділом II активу балансу та розділом IV пасиву балансу.

Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами показує, якою мірою матеріальні запаси покриті власними коштами і не потребують залучення позикових. Цей коефіцієнт необхідно розглядати у взаємозв'язку зі станом виробничих запасів. Якщо на підприємстві є значні надлишкові запаси, то власні оборотні кошти не покривають їх повністю, тому коефіцієнт буде набагато менше 1.

За умови нестачі запасів для проведення нормальної виробничої діяльності підприємства коефіцієнт буде більше 1, але це не свідчить

про стійкий фінансовий стан. Нормальним явищем є рівень коефіцієнта 60–80 % [50, с. 167].

Окрім того для оцінки фінансової стійкості використовують коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів, коефіцієнт довгострокових зобов'язань, коефіцієнт поточних зобов'язань, коефіцієнт фінансового лівереджу, коефіцієнт обслуговування боргу, коефіцієнт маневреності робочого капіталу, стабільність структури оборотних коштів, індекс постійного активу, коефіцієнт реальної вартості основних засобів.

Як розрахувати коефіцієнт фінансової стабільності підприємства?

Коефіцієнт фінансової стабільності розраховується на основі інтеграційного рівняння:

$$K_{\text{фс}} = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 1,0x_5, \quad (12.6)$$

де x_1 — показник ефективності робочого капіталу (відношення різниці між обіговими коштами та короткотерміновими зобов'язаннями до загальних активів);

x_2 — коефіцієнт ефективності накопиченого капіталу (відношення залишку накопиченого капіталу до загальних активів);

x_3 — рентабельність загальних активів, яка обчислена на основі чистого прибутку і суми сукупних активів;

x_4 — коефіцієнт заборгованості (співвідношення капіталу та загального боргу підприємства);

x_5 — показник ефективності активів (співвідношення обсягу продажу продукції і величини загальних активів).

Як визначити тип фінансової стійкості?

Загалом вчені розглядають чотири типи фінансової стійкості [43, 49, 112].

Перший тип фінансової стійкості — абсолютна стійкість фінансового стану підприємства, коли запаси і витрати менше суми власного оборотного капіталу та кредитів банку під товарно-матеріальні цін-

ності. Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат джерелами засобів більше одиниці:

$$K_{\text{зз}} = \frac{\sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}}}{33} > 1 \quad (12.7)$$

Це співвідношення показує, що всі запаси повністю покриваються власними оборотними коштами і кредитами під товарно-матеріальні цінності.

Така ситуація зустрічається вкрай рідко. До того ж, вона навряд чи може розглядатись як ідеальна, оскільки означає, що керівництво підприємства не вміє, не бажає або не має можливості використовувати зовнішні джерела фінансових ресурсів для основної діяльності.

Другий тип фінансової стійкості — нормальна стійкість фінансового стану, коли гарантується платоспроможність підприємства і виконується умова:

$$33 = \sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}} \quad (12.8)$$

та відповідно дорівнює одиниці коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат джерелами засобів:

$$K_{\text{зз}} = \frac{\sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}}}{33} = 1 \quad (12.9)$$

Третій тип фінансової стійкості — нестійкий (передкризовий) фінансовий стан, коли відбувається порушення платоспроможності, але зберігається можливість відтворення рівноваги платіжних засобів і платіжних зобов'язань за рахунок залучення тимчасово вільних джерел засобів ($D_{\text{тв}}$) в оборот підприємства:

$$33 = \sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}} + D_{\text{тв}} \quad (12.10)$$

і відповідно:

$$K_{\text{зз}} = \frac{\sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}} + D_{\text{тв}}}{33} = 1 \quad (12.11)$$

Четвертий тип фінансової стійкості — кризовий фінансовий стан, коли підприємство знаходиться на межі банкрутства, за якого запаси і витрати більші суми власних оборотних коштів, кредитів під

товарно-матеріальні цінності та залучених тимчасово вільних джерел засобів:

$$33) \sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}} + \text{Д}_{\text{тв}} \quad (12.12)$$

і відповідно:

$$K_{33} = \frac{\sum \text{ВOK} + \text{КР}_{\text{тмц}} + \text{Д}_{\text{тв}}}{33} < 1 \quad (12.13)$$

За таких умов керівництву підприємства необхідно терміново виявити причини настання кризи та вжити заходів щодо відновлення фінансової стійкості підприємства.

За яких умов фінансова нестійкість вважається припустимою?

Фінансова нестійкість вважається припустимою, якщо виконуються такі умови:

1. Виробничі запаси (ВЗ) і готова продукція (ГП) дорівнюють сумі короткострокових кредитів і позикових коштів (ККПК), що беруть участь у формуванні запасів, або перевищують її:

$$\text{ВЗ} + \text{ГП} \geq \text{ККПК} \quad (12.14)$$

2. Незавершене виробництво (НЗВ) і витрати майбутніх періодів (ВМП) дорівнюють величині власного оборотного капіталу або менші від неї:

$$\text{НЗВ} + \text{ВМП} \leq \sum \text{ВOK} \quad (12.15)$$

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У чому полягає сутність фінансової стратегії?

До визначення сутності категорії «стратегія» існує багато підходів. Наприклад, західний дослідник А. Лендлер вважає, що стратегія — це визначення довгострокових цілей і завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей.

Американські економісти Р. Кларк, В. Вільсон, Р. Кейнс дають визначення фінансової стратегії у широкому плані та пов'язують її із фінансовою політикою і плануванням. Фінансова стратегія визначає картину розвитку підприємства у майбутньому. Стратегія — це мрія або передбачення. Вона показує, яким підприємство може стати у майбутньому і як цього можна досягти. Фінансова стратегія — це основа вибору, альтернативи, що зумовлює природу і напрями організації фінансових відносин. Підприємство проводить фінансову політику, яка відрізняється від стратегії тим, що ґрунтується на деталях, конкретизованих даних [20, с. 165—166].

Фінансова стратегія погоджується із загальною стратегією економічного розвитку підприємства. Це чинник забезпечення нормального функціонування підприємства у майбутньому. Під час розробки фінансової стратегії визначають мету, тимчасові межі, характер дій.

У чому сутність фінансового планування та яка його мета?

Планування — це розробка деталізованого порядку дій на наступний період для впровадження стратегії. Фінансове планування займає важливе місце в системі фінансового менеджменту, яка включає планування, організацію, мотивацію й контроль діяльності підприємства.

Об'єктами фінансового планування є:

- 1) рух фінансових ресурсів;
- 2) фінансові відносини, які виникають при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів;

3) вартісні пропорції, які утворюються в результаті розподілу фінансових ресурсів.

Фінансове планування — це процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямів використання згідно з виробничими, маркетинговими планами, а також величину показників діяльності підприємства в плановому періоді і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом.

Техніка фінансового планування починається з визначення цілей фінансової політики підприємства, розроблення фінансової стратегії і тактики. Головною метою фінансової політики підприємства є підвищення ефективності системи управління фінансами, а головними завданнями — максимізація прибутку, оптимізація витрат та структури капіталу, забезпечення його фінансової стійкості, досягнення прозорості фінансового стану, забезпечення інвестиційної привабливості підприємства та створення ефективного механізму управління останнім.

За якими основними напрямками проводиться фінансова політика?

Фінансова політика підприємства охоплює ряд напрямів (рис. 13.2).

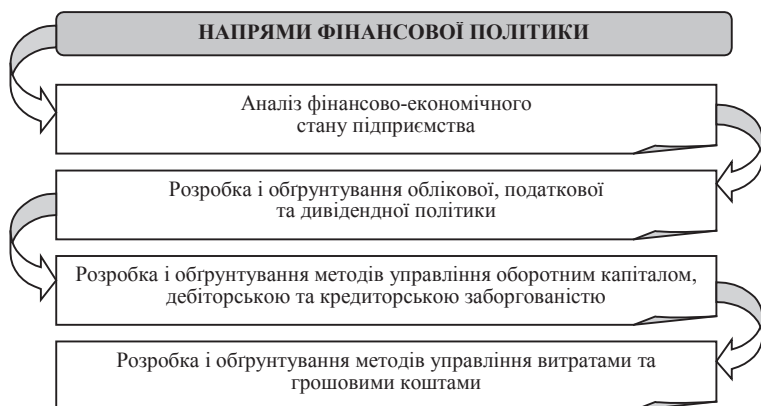

Рис. 13.2. Напрями фінансової політики підприємства

Які основні завдання фінансового планування?

Фінансове планування є складовою управління фінансовими ресурсами, процесом оцінки потреби у грошових коштах на всіх етапах фінансово-господарської діяльності підприємства, а також визначення оптимальної структури джерел формування фінансових ресурсів. Фінансове планування — це процес оцінки фінансових ресурсів, необхідних для підприємства, і своєчасного визначення методів фінансування.

Основні завдання фінансового планування зображені на рис. 13.1.

Рис. 13.1. Завдання фінансового планування

Які відмінності між фінансовим прогнозуванням, поточним та оперативним плануванням?

Початковим етапом фінансового планування є фінансове прогнозування, яке полягає у визначенні можливого фінансового стану підприємства на перспективу. На відміну від фінансового планування, прогнозування передбачає розроблення альтернативних фінансових показників

та параметрів, використання яких, відповідно до тенденцій зміни ситуації на ринку, дає змогу визначити один з варіантів розвитку подій та їх вплив на фінансовий стан підприємства. Тобто за фінансового прогнозування оцінюються можливі майбутні фінансові наслідки рішень, які приймаються, а за фінансового планування фіксуються фінансові показники, котрі підприємство намагається отримати в майбутньому, та формалізуються шляхи їх досягнення. Фінансове планування направлене, з одного боку, на запобігання помилкових дій у діяльності підприємства, з іншого — на зменшення кількості невикористаних можливостей.

Традиційно фінансові плани поділяють на стратегічні, поточні, оперативні, кожний з яких має своє чітке призначення, певний ступінь деталізації та форму реалізації. Так, стратегічне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення та є головною формою реалізації мети підприємства. Стратегічне фінансове планування включає розроблення фінансової стратегії підприємства та прогнозування фінансової діяльності, на основі яких визначається фінансова політика підприємства за конкретними напрямками фінансової діяльності. Система поточного фінансового планування базується на розробленій фінансовій стратегії та фінансовій політиці за окремими аспектами фінансової діяльності й пов'язана з розробленням конкретних видів поточних фінансових планів, які дають можливість підприємству визначити на поточний період усі джерела фінансування його розвитку, сформувати структуру доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність, а також визначити структуру активів і капіталу на кінець планового періоду. Результатом поточного фінансового планування є розроблення трьох основних планів:

- ✓ звіту про прибутки й збитки,
- ✓ руху грошових коштів,
- ✓ бухгалтерського балансу.

З метою контролю за фактичними надходженнями і їх використанням необхідне оперативне фінансове планування, яке включає складання й виконання платіжного календаря, касового плану та розрахунок потреб у короткострокових залученнях коштів чи їх ефективне короткострокове розміщення.

На які види поділяється фінансове планування у залежності від напрямку використання джерел інформації?

Фінансове планування залежно від напрямку використання джерел інформації поділяють на чотири види:

- ✓ реактивне;
- ✓ інактивне;
- ✓ преактивне;
- ✓ інтерактивне.

Реактивне (орієнтація на минуле) — базується на досвіді попередніх періодів, який може бути з успіхом використаний в умовах стабільного бізнесу.

Інактивне (орієнтація на сучасне) — базується на збереженні існуючих позицій бізнесу на максимально тривалий термін.

Преактивне (орієнтація на майбутнє) — дозволяє забезпечити ефективне управління за умови отримання точних прогнозів.

Інтерактивне — враховує і орієнтується на оптимальний взаємний вплив та взаємодію перерахованих видів. Це єдина методологія, яка відкрито направлена на ефективну взаємодію: минулого досвіду, об'єктивної оцінки існуючого стану справ, визначення реальних завдань на майбутнє й вибору оптимального шляху досягнення останнього.

Які документи обов'язково має включати у себе фінансовий план?

Фінансовий план складається з таких взаємопов'язаних документів:

- ✓ звіт про зміни фінансового стану;
- ✓ звіт про капітальні вкладення;
- ✓ варіанти проектів фінансових звітів;
- ✓ план фінансування із зовнішніх джерел;
- ✓ прогноз продажу на майбутній період;
- ✓ баланс поточних коштів.

У чому полягає сутність оперативного планування?

Оперативні плани складаються на короткий проміжок часу. Західний досвід свідчить, що оперативні плани у більшості випадків розраховані не більше, ніж на п'ять років. Фінансовий план розробляється протягом 8–9 місяців. Для цього готується детальна програма послідовності дій (рис. 13.3).

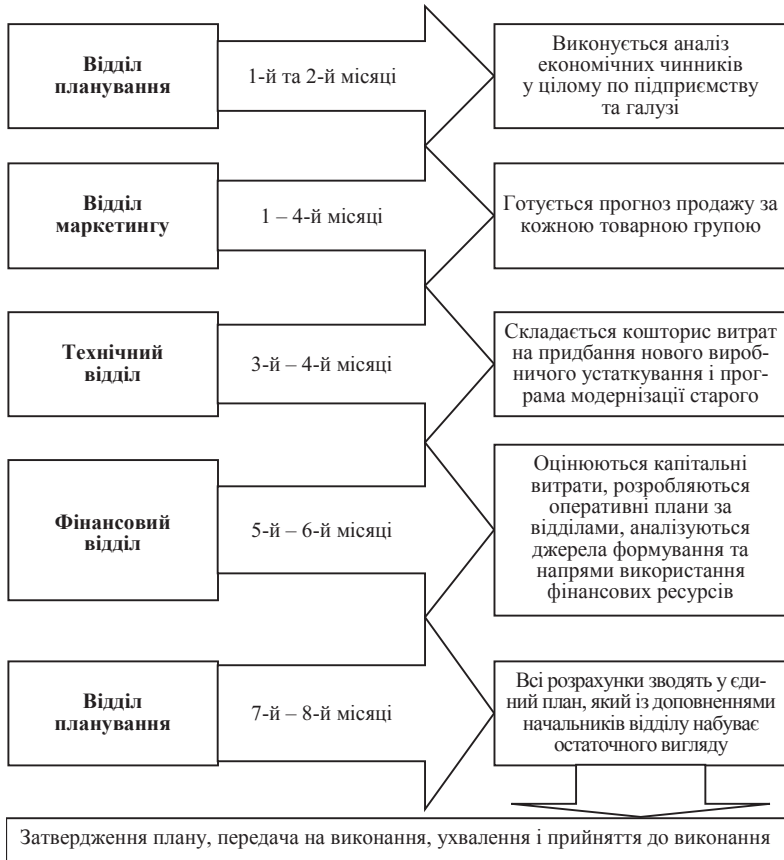

Рис. 13.3. Порядок розробки фінансового плану підприємства

За якою схемою розробляється оперативний фінансовий план?

Хоча у розробці фінансового плану підприємства беруть участь майже всі відділи, основна робота покладеться на фінансовий відділ.

Структура оперативного плану та складові загальної фінансової політики зображені на рис. 13.4.

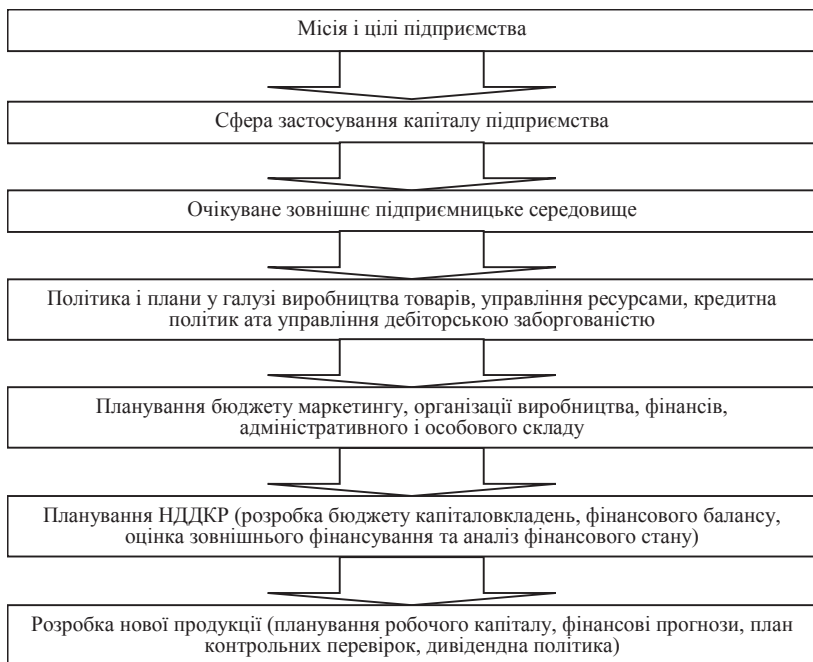

Рис. 13.4. Схема оперативного фінансового плану

Яким чином розробляється прогноз продажу?

Розрахунок прогнозу продажу є основою фінансового планування. Основну роль у розробці прогнозу продажу відіграє маркетингова служба підприємства. Вона аналізує дані про реалізацію продукції мінімум за останні 5 років. Послідовність обґрунтування прогнозу зображена на рис. 13.5.

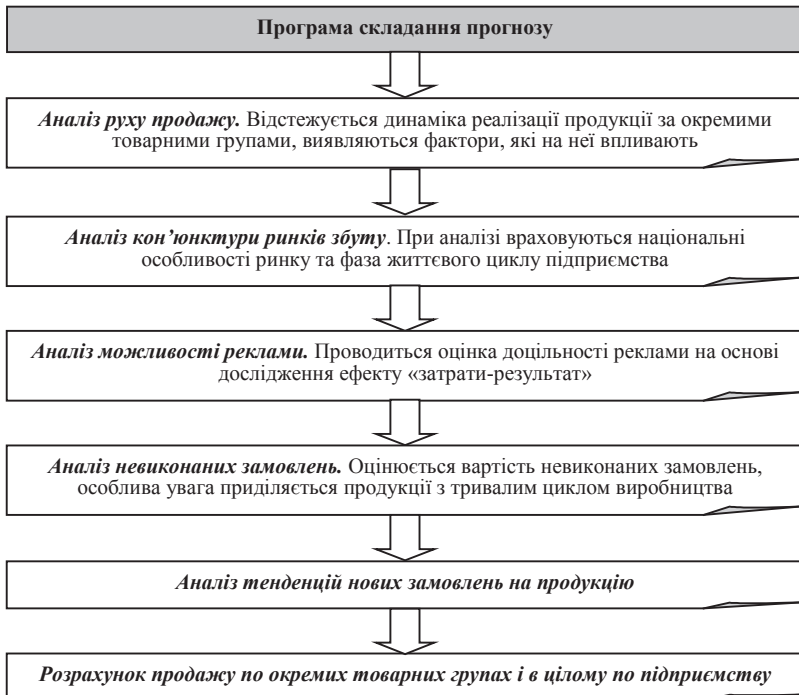

Рис. 13.5. Програма складання прогнозу реалізації продукції

У чому полягає сутність методу відсотків товарообороту?

Цей метод передбачає, що зміна обсягу продажу продукції впливає на розмір активів, потрібних підприємству. Активи, які змінюються внаслідок збільшення або зменшення товарообороту, називаються спонтанними активами. Обсяг запланованого товарообороту і розмір різних активів логічно пов'язані між собою. Окрім того, обсяг товарообороту визначає розмір заборгованості фірми, кредиторська заборгованість фірми зростає у міру нарощення товарообороту. Фінансові потреби фірми визначаються за формулою:

$$\Phi\Pi = \frac{A}{T} (\Delta \Delta - \frac{\Pi}{T} (\Delta \Delta - \mathcal{K} \times T, \quad (13.1)$$

де $\Phi\Pi$ — фінансові потреби підприємства;

A — активи, які змінюються залежно від товарообороту;

Π — пасиви, які змінюються залежно від товарообороту;

ΔT — запланована зміна товарообороту за рік;

$\mathcal{K}$ — відношення чистого прибутку після виплати дивідендів до товарообороту;

T — обсяг товарообороту за рік.

На які стадії можна поділити процес фінансового планування?

Фінансовий план формується за наступними стадіями (рис. 13.6).

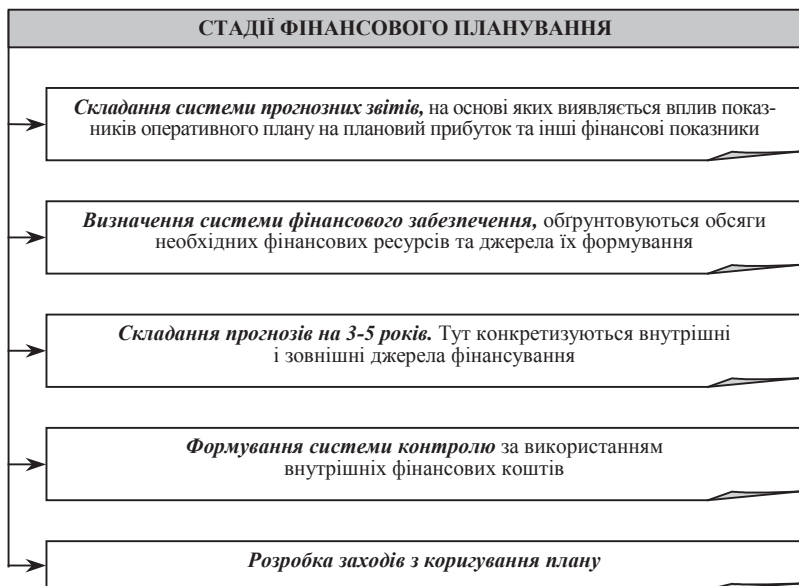

Рис. 13.6. Стадії складання фінансового плану

Якими методами визначаються фінансові потреби підприємства?

Фінансові потреби оцінюються кількома методами (рис. 13.7).

Рис. 13.7. Методи визначення фінансових потреб підприємства

У чому полягає зміст методу балансу грошових надходжень?

Метод балансу грошових надходжень передбачає складання балансу грошових надходжень, за яким можна передбачити майбутні фінансові потреби фірми. На практиці цей метод планування грошових потоків дуже поширений, але запланований грошовий потік надійний тільки тоді, коли правильно визначено надходження і суми до виплат. Надходження — це гроші від реалізації товарів, оплати рахунків дебіторами, надходження дивідендів та прибутків від інвестицій та ін. Суми до виплат здебільшого складаються з платежів за куплені товари, оплати дебіторської заборгованості, орендної плати, страхових внесків, сплати податків та ін. За даними минулих і поточних надходжень і витрат фінансист може скласти прогнозний баланс грошових надходжень і витрат і на його основі виявити дефіцит або надлишок грошових коштів.

У чому полягає сутність методу обліку оборотності коштів?

Мінімальна сума грошових коштів, необхідна фірмі, визначається за допомогою наступного рівняння:

$$\Phi\Pi_{\min} = \frac{ОВ}{ОК}, \quad (13.2)$$

де ОВ — річні операційні витрати;

ОК — оборотність грошей.

Це рівняння є справедливим тоді, коли операційні витрати рівномірні за кожний період. Річні операційні витрати визначаються як сума витрат грошей, або витрати на закупівлю товарів, сировини, матеріалів, заробітну плату, виплату відсотків і дивідендів та ін.

Оборотність грошей визначається за формулою:

$$ОК = \frac{360}{Кіл}, \quad (13.3)$$

де Кіл — кількість днів між закупівлею сировини і надходженням виручки від реалізації готової продукції.

За допомогою яких методів відбувається планування фінансових показників?

Методи планування — це конкретні способи і прийоми розрахунків показників. При плануванні фінансових показників можуть використовуватись такі методи:

- ✓ нормативний;
- ✓ розрахунково-аналітичний;
- ✓ балансовий;
- ✓ метод оптимізації планових рішень;
- ✓ економіко-математичне моделювання.

Нормативний метод. Цей метод ґрунтується на застосуванні заздалегідь установлених норм та нормативів: тарифних ставок, нормативів оборотних коштів, норм амортизаційних відрахувань та ін. Є нормативи які встановлюються державою (норми податкової амортизації, ставки податків і зборів тощо) та нормативи, які встановлюються самим підприємством (норми потреб в оборотних коштах, норми кредиторської заборгованості, нормативи запасів тощо).

Нормативний метод планування є найпростішим, оскільки знаючи норматив і об'ємний показник можна легко розрахувати плановий показник.

Розрахунково-аналітичний метод. Метод передбачає здійснення розрахунку планового показника на основі досягнутого розміру фінансового показника, прийнятого за основу, і індексів його зміни у плановому періоді. Цей метод широко використовуються тоді, коли відсутні нормативи аналізованих показників, а зв'язок між показниками може бути встановлений на основі аналізу їх динаміки та факторного аналізу.

Етапи реалізації розрахунково-аналітичного методу зображені на рис. 13.8.

Рис. 13.8. Етапи розрахунково-аналітичного планування

Балансовий метод. Сутність методу полягає у тому, що шляхом планування балансів досягається ув'язування наявних фінансових ресурсів і фактичної потреби в них. Найчастіше цей метод використовується при плануванні розподілу прибутку, плануванні надходжень до фінансових фондів — резервного, страхового та ін.

Метод оптимізації планових рішень. Сутність методу полягає у розробці кількох варіантів планових розрахунків, для того, щоб вибрати оптимальний. Критерії оптимізації можуть бути різними і залежать від цілей підприємства:

- ✓ мінімум витрат;
- ✓ максимум приведенного прибутку;
- ✓ мінімум вкладення капіталу за найбільш ефективного результату;
- ✓ мінімум поточних витрат;
- ✓ мінімум часу на оборот капіталу;
- ✓ максимум прибутку на гривню вкладеного капіталу;
- ✓ мінімум фінансових втрат тощо.

Економіко-математичне моделювання. Сутність методу полягає у тому, що воно дає змогу знайти кількісне вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками і визначеними чинниками. Цей зв'язок виражається через економіко-математичну модель, яка є точним описом економічного процесу. До моделі включають тільки основні чинники. Будуватися модель може за функціональним або кореляційним зв'язком. Функціональний зв'язок виражається рівнянням виду:

$$Y = f(x), \quad (13.4)$$

де Y — залежна (результуюча) змінна;

x — незалежна змінна (фактор).

На сьогоднішній день побудова економіко-математичних моделей та їх практичне застосування здійснюється за допомогою програмних засобів, серед яких найпоширенішими є Microsoft Excel, Stata, Statistica та ін. Процес побудови економіко-математичної моделі зображено на рис. 13.9.

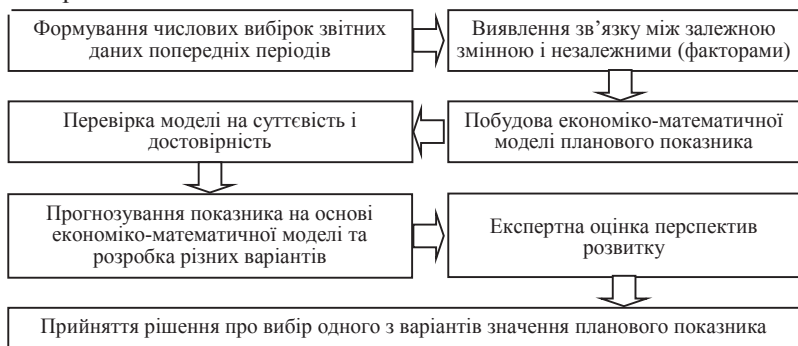

Рис. 13.9. Етапи визначення планового показника за допомогою економіко-математичного моделювання

Що таке стратегія фінансування?

Стратегія фінансування — це розробка плану одержання коштів для розвитку, розширення, створення підприємства. Для цього необхідно визначити потребу у фінансових джерелах. Загальна потреба у фінансових коштах може покриватись за рахунок власних і позичених джерел.

Бюджетування, хоч і тісно взаємодіє з плануванням, зокрема фінансовим, але за охопленням елементів з підготовки управлінських рішень має об'ємнішу сферу функціонування. В основі бюджетування покладено інтегрований підхід до основних функцій управління: прогнозування та планування, організації, обліку, контролю, регулювання, аналізу.

Від чого залежить структура системи бюджетування?

Слід пам'ятати, що структура системи бюджетів і ступінь деталізації її складових визначається особливостями виробничого процесу (у тому числі видом продукції та послуг, методами виробництва й маркетингу); організаційної структури; організації системи бухгалтерського обліку, виробничого й фінансового контролю; інформаційними потребами менеджменту; розмірами підприємства й тим, що є предметом бюджетування; кваліфікацією керівників і тих, хто розробляє бюджети.

За традиційного бюджетування плановий обсяг потреби в капіталі залежить від прогнозованих величини грошових виплат та надходжень, а також часового інтервалу між ними. Нестача чи надлишок грошових коштів за певний проміжок часу визначається, як різниця між наростаючими підсумками грошових виплат і надходжень за цей період. Методика визначення потреби в капіталі на прогнозований період зводиться, перш за все, до визначення планової суми грошових виплат у розрізі окремих їхніх складових. Види потреби в капіталі можна класифікувати за типом грошових виплат підприємств:

- ✓ грошові видатки в результаті операційної діяльності;
- ✓ грошові видатки в результаті інвестиційної діяльності;
- ✓ грошові видатки в результаті фінансової діяльності.

Загальна потреба в капіталі розраховується як сума капіталу, необхідного для фінансування основних засобів і нематеріальних активів (інвестиційна діяльність), і капіталу для фінансування оборотних активів (операційна діяльність) [108, с. 207 — 208].

Які бюджети складаються на підприємстві?

Базовою ланкою системи бюджетування є *операційні бюджети*, які включають окремі частини надходження й використання ресурсів підприємства. Основна частина операційних бюджетів прямо чи опо-

середковано впливає на показники, що характеризують результати поточної діяльності й, перш за все, показники доходу та здійснених поточних витрат, які знаходять відображення в групі аналітичних бюджетів. **Операційні, спеціальні та допоміжні** бюджети необхідні, перш за все, для взаємозв'язку натуральних показників бюджетування з вартісними, для більш точної розробки основних бюджетів, визначення найбільш важливих пропорцій, обмежень та припущень, які можуть ураховуватись при складанні основних бюджетів. Склад операційних й допоміжних бюджетів може визначатися керівниками підприємства, виходячи з характеру цілей та завдань, які перед ними поставлені. Спеціальні бюджети необхідні для більш точного визначення цільових показників і нормативів бюджетування, більш точного обліку регіональних особливостей фінансово-господарської діяльності.

Фінансові бюджети відображають вплив прийнятих рішень у виробничій, комерційній, інвестиційній діяльності підприємства на його фінансові ресурси й фінансову рівновагу протягом бюджетного періоду.

В **інвестиційному бюджеті** формалізуються питання оновлення та вибуття основних засобів, будь-яких інших довгострокових вкладень ресурсів підприємства, що й становить основу інвестиційного циклу [108, с. 208—209].

Яким чином визначається ефективність бюджетування?

Ефективність бюджетування досягається у результаті змістовного аналізу, обґрунтованого передбачення, постійного контролю та своєчасного проведення необхідних заходів залежно від змін зовнішніх та внутрішніх економічних обставин з метою максимізації прибутку чи мінімізації збитків. Етапи визначення ефективності бюджетування зображені на рис. 13.11.

У процесі контролю виконання бюджетів використовують гнучкі та фіксовані (статичні) бюджети. У гнучких бюджетах планові розрахунки затрат і фінансових результатів прив'язуються до обсягів виробництва та реалізації продукції. До цієї категорії бюджетів відносять бюджет затрат, які належать до умовно-змінних (змінюються пропорційно до обсягів виробництва). На відміну від цього, показники фіксованих бюджетів здебільшого не змінюються зі зміною обсягів виробництва. За принципом фіксованого бюджетування складають бюджет адміністративних витрат, бюджет на рекламу тощо [108, с. 210].

Рис. 13.11. Етапи визначення ефективності бюджетування

Які показники найчастіше використовуються при визначенні точності бюджетів?

Найчастіше використовуються такі показники:

1. Точність продажів, яка розраховується за формулою:

$$ТПр = \frac{В_{факт}}{В_{бюдж}}, \quad (13.14)$$

де $В_{факт}$ — фактична виручка;

$В_{бюдж}$ — бюджетована виручка.

2. Точність витрат, яка визначається за формулою:

$$ТВт = \frac{Вт_{факт}}{Вт_{бюдж}}, \quad (13.15)$$

де $Вт_{факт}$ — фактичні витрати;

$Вт_{бюдж}$ — бюджетовані витрати.

3. Точність прибутку визначається за формулою:

$$ТП_{риб} = \frac{Приб_{факт}}{Приб_{бюдж}}, \quad (13.16)$$

де $Приб_{факт}$ — фактичний прибуток;

$Приб_{бюдж}$ — бюджетований прибуток.

Чим ближчим є значення розрахованих показників до одиниці, тим точнішими є бюджети.

РОЗДІЛ 5

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Тема 14

ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

У чому полягає сутність та принципи антикризового управління підприємством?

Фінансова криза — фаза розбалансованості діяльності підприємства, яка характеризується обмеженими можливостями впливу на його фінансові відносини. Проявом кризових явищ у фінансовій діяльності підприємства є суттєве погіршення структури капіталу, платоспроможності і ліквідності під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

Антикризове управління — система своєчасних прийомів і методів, здатних попередити фінансову кризу і уникнути банкрутства. Принципи антикризового управління зображені на рис. 14.1.

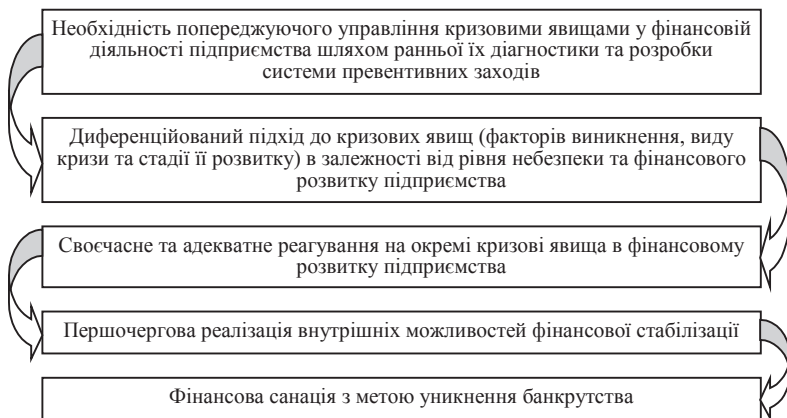

Рис. 14.1. Принципи антикризового управління підприємством

Що таке банкрутство та які передумови його виникнення?

Неспроможність (банкрутство) підприємства — його нездатність задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів (робіт, послуг), включаючи нездатність забезпечити обов'язкові платежі до бюджету і позабюджетних фондів, у зв'язку з перевищенням зобов'язань боржника над його майном чи у зв'язку з незадовільною структурою балансу боржника.

Банкрутство є результатом впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Причини виникнення банкрутства в Україні зображені на рис. 14.2.

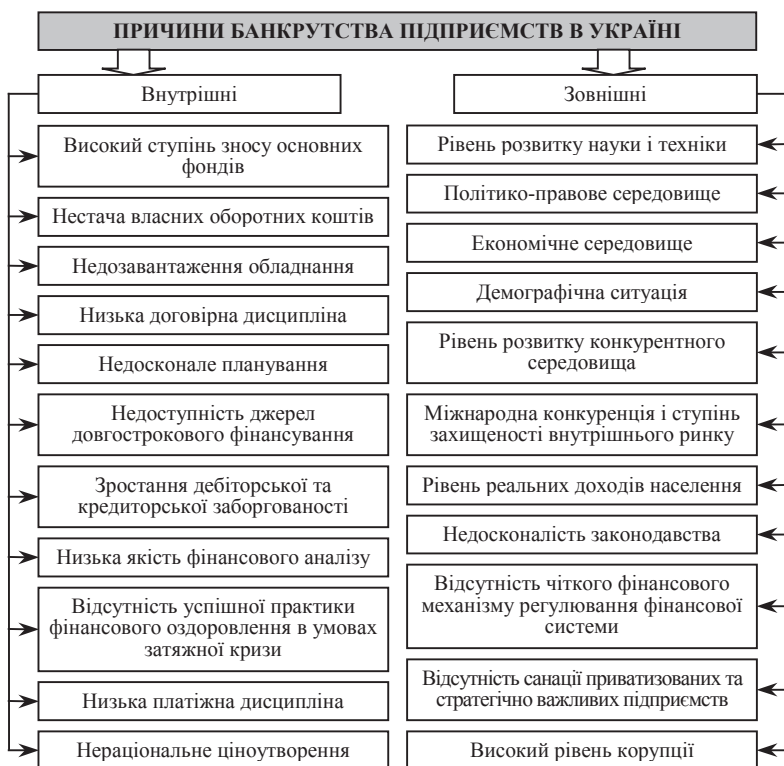

Рис. 14.2. Основні причини банкрутства підприємств в Україні

Які існують види банкрутства?

У законодавчій і фінансові практики виділяють наступні види банкрутства підприємств:

1. **Реальне банкрутство** — характеризує повну нездатність підприємства відновити у майбутньому періоді свою фінансову стійкість і платоспроможність через реальні втрати капіталу.

2. **Технічне банкрутство** — характеризує стан неплатоспроможності підприємства, спричинений істотним скороченням його дебіторської заборгованості. При цьому розмір дебіторської заборгованості перевищує розмір кредиторської заборгованості підприємства, а сума активів значно перевищує обсяг фінансових зобов'язань.

3. **Умисне банкрутство** — характеризує навмисне створення (або збільшення) керівником або власником підприємства його неплатоспроможності; нанесення ним економічного збитку підприємству в особистих інтересах або на користь інших осіб; свідомо некомпетентне фінансове управління.

4. **Фіктивне банкрутство** — характеризує свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для отримання від них відстрочення виконання своїх кредитних зобов'язань або знижки з суми кредитної заборгованості [110, с. 149].

Що таке криза і як класифікують кризові явища?

Банкрутство підприємства — це наслідок фінансової кризи. Криза — це переломний етап у функціонуванні підприємства, спровокований дією внутрішніх і зовнішніх чинників. Класифікація кризових явищ наведена у табл. 14.1.

Таблиця 14.1

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ І СИТУАЦІЙ

Класифікаційна ознака	Види кризових явищ і ситуацій
Приналежність до країни функціонування об'єкта управління	Зовнішні (за межами країни) і внутрішні (у межах країни)
Рівень виникнення	Суб'єкта управління (макрорівневі), галузеві, міжгалузеві, державні, світові

Закінчення табл. 14.1

Класифікаційна ознака	Види кризових явищ і ситуацій
Сфера виникнення	Соціально-політичні, адміністративно-законодавчі, комерційні, виробничі, фінансові, природно-екологічні, демографічні, геополітичні
Ступінь системності	Системні та несистемні (унікальні)
Можливість прогнозування	Прогнозні, частково прогнозні
Ступінь реалізації	Ті, що реалізувалися; ті, що не реалізувалися
Час прийняття рішень з антикризового управління	З наперед вибраною стратегією управління; з прийняттям поточних рішень з антикризового управління
Вплив на діяльність суб'єкта управління	Руйнуючі суб'єкт управління, частково руйнуючі суб'єкт управління, не впливають на суб'єкт управління
За причиною виникнення	З невизначеністю щодо майбутнього, з недоліками інформації, особові (суб'єктивні)

Джерело: 110, с. 149.

Які заходи передбачені чинним законодавством України щодо посилення ефективності застосування процедури банкрутства?

На сьогоднішній день передбачено такі заходи:

1. Арбітражний суд призначає розпорядника майна боржника.
2. Арбітражний суд має право призначити розпорядника майна Агентство з питань банкрутства.
3. Розпорядник майна має право забороняти боржникові і його керівнику передавати чи повертати майно.
4. Агентство з питань банкрутства може доручити виконувати відповідні функції юридичній чи фізичній особі, що будуть діяти від його імені.
5. Арбітражний суд за узгодженням з кредиторами може прийняти рішення про проведення спрощеної процедури банкрутства (примусове створення на базі майна банкрута відкритого акціонерного товариства з продажем акцій на відкритих торгах). Якщо спрощена процедура стосується державного підприємства, то ліквідаційна комісія передає акції створеного товариства органу приватизації для їх реалізації.

6. Для проведення процедури можуть залучати фахівців, які діють на основі ліцензії. Розмір оплати цих послуг визначають кредитори, але не більше як 5 % від суми задоволених боргів.

У чому полягає сутність діагностики банкрутства?

Діагностика банкрутства — використання сукупності методів фінансового аналізу для своєчасного розпізнання симптомів фінансової кризи на підприємстві і оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення імовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання.

Методичну і методологічну допомогу підприємствам надає створене в Україні Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств і організацій. Цим агентством розроблені такі документи:

- методика поглибленого аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства;
- методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій;
- методика розробки планів реструктуризації державних підприємств та організацій.

Що собою являють якісні критерії банкрутства?

До якісних критеріїв банкрутства прийнято відносити:

- зміна керівництва та ключових працівників підприємства;
- зміна господарських партнерів;
- затримка у виконанні поточних платежів;
- зміни у складі засновників;
- зміни організаційно-правової форми;
- фінансування капіталомістких проектів, що не пов'язані з основною діяльністю;
- безконтрольне використання коштів тощо.

Які критерії банкрутства використовуються у Росії?

При проведенні діагностики банкрутства у першу чергу звертається увага на задовільність структури балансу. Незадовільна структура балансу — такий стан майна і зобов'язань боржника, коли за рахунок майна не мо-

же бути забезпечене своєчасне виконання зобов'язань перед кредитором у зв'язку з недостатнім ступенем ліквідності майна боржника. Загальна вартість майна може дорівнювати сумі зобов'язань або перевищувати її.

Система критеріїв банкрутства базується на поточній ліквідності, забезпеченості власними коштами і здатності відновлювати платоспроможність.

На підставі системи критеріїв діагностики банкрутства можуть бути прийняті такі рішення:

- ✓ про визнання структури балансу незадовільною, а підприємства неплатоспроможним;

- ✓ про наявність реальної можливості у підприємства боржника відновити свою платоспроможність;

- ✓ про наявність реальної можливості втрати платоспроможності підприємства, коли воно найближчим часом не погасить свої зобов'язання перед кредитором.

Для оцінки задовільності структури балансу використовуються такі показники:

- ✓ коефіцієнт поточної ліквідності;

- ✓ коефіцієнт забезпеченості власними коштами;

- ✓ коефіцієнт відновлення платоспроможності.

Підставою для визнання структури балансу незадовільною, а підприємства — неплатоспроможним є виконання однієї з таких умов:

1. Коефіцієнт поточної ліквідності на кінець звітного періоду має значення менше 2.

2. Коефіцієнт забезпеченості власними коштами на кінець звітного періоду має значення менше 0,1.

У яких випадках справа про банкрутство може бути порушена за ініціативою органів Державної податкової служби?

Справа про банкрутство порушується господарським судом за заявою кредитора (в тому числі органу державної податкової служби) за наявності підстав, передбачених статтею 6 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», тобто якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно складають не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, і ці вимоги не було задоволено боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено цим Законом.

У заявах про порушення справи про банкрутство відповідно до вимог статті 7 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мають бути викладені обставини, що підтверджують неплатоспроможність платника податків з урахуванням особливостей податкових зобов'язань. Так, згідно зі статтею 1 цього Закону до безспірних вимог кредиторів відносяться, зокрема, вимоги кредиторів, підтверджені розрахунковими документами, за якими відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника.

У заяві про порушення провадження у справі про банкрутство платника податків, який має податковий борг, що виник після набрання чинності Законом, повинні бути викладені обставини, які підтверджують неплатоспроможність платника податків, зокрема: сума податкового боргу платника податків, а також строк його сплати, розмір пені та штрафних санкцій, реквізити податкових декларацій платника податків або податкового повідомлення, рішення (вищого) контролюючого органу на скаргу платника податків, а у разі оскарження акта вищого (центрального) органу у судовому порядку — відповідне судове рішення.

Які цілі діагностики банкрутства на підприємстві?

Цілі діагностики банкрутства зображені на рис. 14.3.

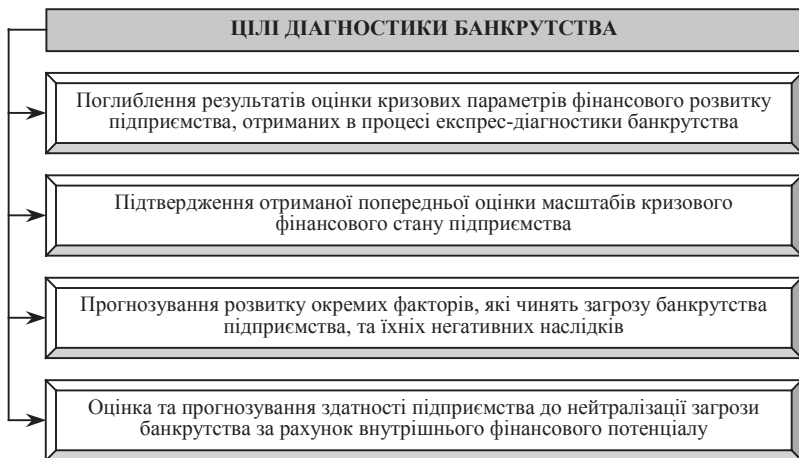

Рис. 14.3. Цілі діагностики банкрутства на підприємстві

На які етапи розбивається процес діагностики банкрутства?

Етапи діагностики банкрутства зображені на рис. 14.4.

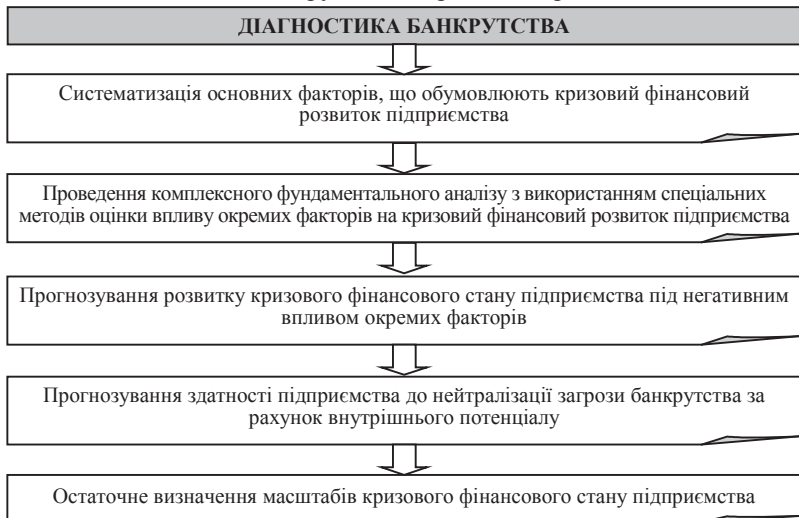

Рис. 14.4. Етапи проведення діагностики банкрутства

Які чинники враховуються при прогнозуванні банкрутства за двофакторною моделлю?

Двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства передбачає обчислення спеціального коефіцієнта Z і має такий формалізований вигляд:

$$Z = -0,3877 - 1,0736k_{\text{зл}} + 0,579q_{\text{пк}}, \quad (14.1)$$

де $k_{\text{зл}}$ — коефіцієнт загальної ліквідності;

$q_{\text{пк}}$ — частка позикових коштів у загальній величині пасиву балансу.

За умови використання зазначеної двофакторної моделі ймовірність банкрутства є дуже малою при будь-якому від'ємному значенні коефіцієнта Z , а великою — при $Z > 1$.

У чому сутність п'ятифакторної моделі Альтмана?

При використанні п'ятифакторної моделі Альтмана коефіцієнт Z розраховується за наступним рівнянням:

$$Z = 0,012x_1 + 0,014x_2 + 0,333x_3 + 0,006x_4 + 0,099x_5, \quad (14.2)$$

де x_1 — відношення вартості оборотних активів до загальної суми активів;

x_2 — відношення нерозподіленого прибутку до загальної суми активів;

x_3 — відношення валового прибутку до загальної суми активів;

x_4 — відношення ринкової вартості власного капіталу до величини позикових коштів;

x_5 — відношення виручки від реалізації до загальної суми активів.

Якщо $Z < 1,81$ — ймовірність банкрутства дуже висока;

якщо $1,81 < Z < 2,765$ — ймовірність банкрутства середня;

якщо $2,765 < Z < 2,990$ — ймовірність банкрутства невелика.

Як можна оцінити ймовірність банкрутства за допомогою моделей Фулмера і Спрінгейта?

Критеріальна функція Фулмера має вигляд [73, с. 134]:

$$K_{\Phi} = 5,528x_1 + 0,212x_2 + 0,073x_3 + 1,27x_4 - 0,12x_5 + 2,335x_6 + 0,575x_7 + 1,083x_8 + 0,894x_9 - 6,075 \quad (14.3)$$

де x_1 — відношення нерозподіленого прибутку минулих років до підсумку по балансу;

x_2 — відношення виручки від реалізації до підсумку по балансу;

x_3 — відношення прибутку до оподаткування до власного капіталу;

x_4 — відношення суми прибутку до оподаткування та амортизації до суми короткострокових та довгострокових зобов'язань;

x_5 — відношення суми довгострокових зобов'язань до підсумку по балансу;

x_6 — відношення суми короткострокових зобов'язань до підсумку по балансу;

x_7 — логарифм відношення матеріальних активів до співвідношення курсу гривні до долара;

x_8 — відношення суми оборотних активів та короткострокових зобов'язань до всіх зобов'язань;

x_9 — логарифм відношення суми прибутку до оподаткування та відсотків до сплати до суми відсотків до сплати.

Якщо критерій Фулмера менше нуля, то підприємство чекає банкрутство.

Критеріальна функція Спрінгейта має вигляд:

$$K_c = 1,03y_1 + 3,07y_2 + 0,66y_3 + 0,4y_4, \quad (14.4)$$

де y_1 — відношення суми оборотних активів та короткострокових зобов'язань до підсумку по балансу;

y_2 — відношення суми прибутку до оподаткування та відсотків до сплати до підсумку по балансу;

y_3 — відношення прибутку до оподаткування до короткострокових зобов'язань;

y_4 — відношення виручки від реалізації до підсумку по балансу.

Якщо критерій Спрінгейта менше 0,862, то ймовірність банкрутства підприємства дуже висока.

У чому полягає сутність процедури банкрутства?

Підставою для порушення справи про банкрутство підприємства є заява будь-якого з кредиторів боржника, органів державної влади до арбітражного суду. Суд визнає боржника банкрутом у разі не проведення санації або незгоди кредиторів з її умовами. Суд також призначає ліквідаційну комісію — представників кредиторів, банків, а також Фонду державного майна.

З моменту визнання боржника банкрутом припиняється його підприємницька діяльність, до ліквідаційної комісії переходить право розпорядження майном й усі майнові права і обов'язки банкрута, вважається, що минули строки всіх боргових зобов'язань банкрута, припиняється нарахування пені та відсотків на всі види заборгованості банкрута.

Ліквідаційна комісія оцінює майно ліквідованого підприємства, проводить роботу зі стягнення дебіторської заборгованості й розраховується з кредиторами, складає ліквідаційний баланс та подає його власнику або органу, який призначив ліквідаційну комісію. Достовірність та повнота балансу підтверджуються аудитором.

Кошти, отримані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення претензій кредиторів у такій послідовності:

1. Покриваються витрати, пов'язані із провадженням справи про банкрутство у суді та з роботою ліквідаційної комісії і кредиторів із заставою.

2. Виконуються зобов'язання перед працівниками підприємства-банкрута (за винятком повернення внесків до статутного фонду, виплати на акції).

3. Задовольняються вимоги щодо державних, місцевих податків і неподаткових платежів до бюджету, органів державного страхування та соціального забезпечення.

4. Задовольняються вимоги кредиторів без застави.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються пропорційно належній кожному кредитору сумі.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ САНАЦІЇ

Які існують симптоми фінансової кризи?

Типовими наслідками впливу названих причин та факторів на фінансово-господарський стан підприємства є:

- ✓ утрата клієнтів та покупців готової продукції;
- ✓ зменшення кількості замовлень та контрактів з продажу продукції;
- ✓ неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- ✓ зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- ✓ збільшення розміру неліквідних оборотних засобів та наявність понаднормових запасів;
- ✓ виникнення внутрішньовиробничих конфліктів та збільшення плинності кадрів;
- ✓ зростання тиску на ціни;
- ✓ суттєве зменшення обсягів реалізації та, як наслідок, недоодержання виручки від реалізації продукції.

Що таке фінансова криза і як її ідентифікувати?

На практиці з кризою, як правило, ідентифікується загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або брак у фірми потенціалу для успішного функціонування. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його неспроможності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності. Фінансову кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами: джерела (фактори) виникнення; вид кризи; стадія розвитку кризи. Фактори, які можуть зумовити фінансову кризу на підприємстві, зображені на рис. 15.1.

Рис. 15.1. Фактори, які зумовлюють фінансову кризу на підприємстві

Які існують фази кризи та у чому полягає сутність глибини кризи?

Виділяють такі види криз:

- ✓ стратегічна криза (коли на підприємстві зруйновано виробничий потенціал та бракує довгострокових факторів успіху);
- ✓ криза прибутковості (перманентні збитки «з'їдають» власний капітал і це призводить до незадовільної структури балансу);
- ✓ криза ліквідності (коли підприємство є неплатоспроможним або існує реальна загроза втрати платоспроможності).

Між різними видами кризи, як уже було сказано, існують тісні причинно-наслідкові зв'язки: стратегічна криза спричиняє кризу прибутковості, яка, у свою чергу, призводить до втрати підприємством ліквідності. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність та банкрутство підприємства.

Важливою передумовою застосування правильних антикризових заходів є ідентифікація глибини фінансової кризи. Розрізняють три фази кризи:

- а) фаза, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління);
- б) фаза, яка загрожує дальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації;
- в) кризовий стан, який не сумісний з існуванням підприємства і призводить до його ліквідації.

Ідентифікація фази фінансової кризи є необхідною передумовою правильної та своєчасної реакції на неї.

Які підходи існують до визначення сутності санації?

Термін «санація» походить від латинського «sanare» і перекладається як оздоровлення або видужання. Економічний словник трактує це поняття як систему заходів, що здійснюються для запобігання банкрутством промислових, торгових, банківських монополій. Санація може відбуватися способом об'єднання підприємства, яке перебуває на межі банкрутства з потужнішою компанією; з допомогою випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборговано-

сті в довгострокову; повної або часткової купівлі державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства.

Деякі із вітчизняних авторів (наприклад І.А. Бланк) із санацією ототожнюють лише заходи щодо залучення зовнішньої фінансової допомоги, які спрямовані на запобігання оголошенню підприємства-боржника банкрутом та його ліквідації.

Відомий фахівець у галузі банкрутства М.І. Тітов у монографії, присвяченій матеріально-правовим та процесуальним аспектам банкрутства, пропонує таке законодавче визначення санації: санація — це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (у тому числі зарубіжних) фінансової допомоги, спрямованої на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству.

Згідно із Законом України «Про банкрутство» 1992 р., під санацією розуміють задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами. Новий Закон про банкрутство, ухвалений 1999 р., розрізняє поняття «санація» та «досудова санація». Згідно із Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» *санація* — це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Досудова санація — система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і провадяться згідно з чинним законодавством до початку порушення справи про банкрутство.

Власне тлумачення поняття «санація» має і Національний банк України. Згідно з версією НБУ режим *фінансової санації* — це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення протягом визначеного періоду обсягів капіталу до необхідного рівня з метою відновлення ліквідності, платоспроможності та усунення порушень, які спричинили збиткову діяльність комерційного банку, призвели до скрутного фінансового становища, а також для ліквідації інших наслідків цих порушень.

Таким чином, *санація* — це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді. Інакше кажучи, санація — це сукупність усіх можливих заходів, які спроможні привести підприємство до фінансового оздоровлення.

Які існують стимули щодо здійснення фінансової санації?

Заохочувальні стимули до участі у фінансовому оздоровленні такі:

- ✓ отримання контролю над підприємством-боржником;
- ✓ використання ефекту синергізму;
- ✓ бажання не втратити надійного постачальника сировини, матеріалів та споживачів продукції;

✓ приватизація підприємства, якщо воно недержавної форми власності.

Найбільш зацікавленими особами у проведенні санації фінансово неспроможного підприємства є його власники. Вони, як правило, несуть значний тягар з фінансування санаційних заходів, які можна здійснити за рахунок зменшення чи збільшення статутного капіталу боржника.

У фінансовому оздоровленні боржника можуть брати участь і кредитори. Їхня участь у санації може здійснюватися такими шляхами:

- ✓ пролонгацією та реструктуризацією наявної заборгованості;
- ✓ повною або частковою відмовою від своїх вимог;
- ✓ наданням додаткових кредитних ресурсів.

Кредитори беруть активну участь у санації тільки тоді, коли очікують внаслідок її проведення та збереження підприємства отримати повніше задоволення своїх вимог, ніж від його ліквідації.

Які головні умови прийняття рішення про санацію?

Головними передумовами прийняття рішення про санацію є:

1. Санаційна можливість боржника (наявність фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей).
2. Реальний план санації (обґрунтований бізнес-план за всіма розділами).

3. Реальна можливість виконати план відновлення фінансової стійкості і платоспроможності підприємства (конкретні обґрунтовані заходи відновлення виробничо-господарської діяльності та реальних можливостей оптимального використання усіх можливих джерел фінансових ресурсів).

4. Наявність санатора (обґрунтованість та достатність ресурсів фінансової санації суб'єкта господарювання).

У чому полягає мета і завдання проведення санації?

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру. Завдання проведення санації зображена на рис. 15.2.

Рис. 15.2. Завдання проведення фінансової санації підприємства

За рахунок яких джерел може бути профінансована санація?

Джерелами фінансування санації можуть бути кошти, залучені на умовах позики чи на умовах власності; на поворотній або безповоротній основі.

За джерелами мобілізації фінансових ресурсів, розрізняють автономну та гетерономну санацію. *Автономна* санація передбачає фінансування оздоровлення підприємства за рахунок його власних ресурсів і коштів, наданих власниками та іншими особами (без залучення в санаційний процес сторонніх осіб). *Гетерономна* (зовнішня) санація характеризується участю в ній сторонніх осіб, зокрема банків та інших кредиторів, клієнтів, держави.

Хто приймає рішення про проведення санації?

- Рішення про проведення санації приймають:
- ✓ з ініціативи суб'єкта господарювання, що перебуває у кризі;
 - ✓ з ініціативи фінансово-кредитної установи;
 - ✓ з ініціативи заставодержателя цілісного майнового комплексу;
 - ✓ з ініціативи Агентства з питань банкрутства підприємств (державних);
 - ✓ з ініціативи НБУ;
 - ✓ з власної ініціативи боржника (через звернення до суду).

Якими шляхами може здійснюватись санація?

Санація може здійснюватися такими шляхами:

- ✓ погашення боргу;
- ✓ злиття збиткових підприємств з фінансово міцними;
- ✓ переоформлення короткотермінових кредитів у довготермінові;
- ✓ випуск цінних паперів;
- ✓ продаж майна боржника або передача його в оренду;
- ✓ зміна профілю діяльності підприємства;
- ✓ надання пільгових кредитів або податкових пільг;
- ✓ зниження номінальної вартості старих акцій тощо.

У чому полягає сутність менеджменту санації?

Сутність менеджменту санації можна розглядати з двох позицій: інституціональної та з функціональної.

З інституціональної позиції до менеджменту санації можна віднести всіх фізичних осіб, яких уповноважено власниками суб'єкта господарювання чи силою закону провести фінансову санацію підприємства, тобто фактично керувати підприємством на період його оздоровлення. Досить часто до банкрутства підприємство доводить саме невміле чи навмисно неправильне управління. Зрозуміло, що керівництво підприємства, яке призвело його до фінансової кризи, як правило, не в змозі ефективно управляти фінансовою санацією. Звідси випливає необхідність заміни керівництва підприємства або передачі повноважень щодо санації третім особам. У Великобританії, наприклад, щорічно з 60 тисяч порушених справ про банкрутство близько 90 % закінчується зміною керівництва.

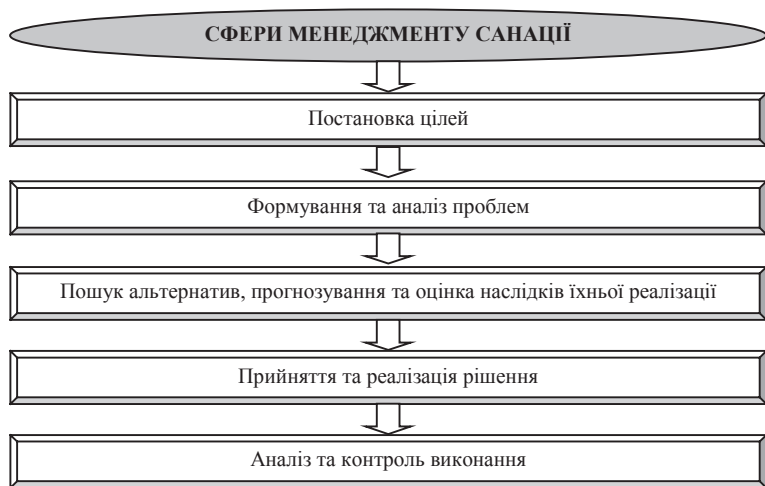

Рис. 15.3. Сфери розповсюдження менеджменту санації

Загалом, до осіб, які можуть бути носіями менеджменту санації, слід віднести контролюючі органи (наприклад, департамент банківського нагляду НБУ, страхнагляд тощо), консультантів, аудиторів, ке-

руючих санацією, які призначаються відповідно до рішення арбітражного суду, представників банківських установ чи інших кредиторів, досвідчені менеджери, а також і колишнє керівництво підприємства. Розв'язання питання щодо призначення менеджменту санації є одним із першочергових заходів у рамках фінансового оздоровлення.

З функціональної позиції менеджмент санації — це система антикризового управління, яка має на меті ефективне використання фінансового механізму для запобігання банкрутству та проведення фінансового оздоровлення підприємства. Функціональні сфери менеджменту санації можна розглядати як окремі фази управлінського циклу, причому в процесі санації підприємства такі цикли перманентне повторюються при досягненні певних стратегічних чи тактичних цілей. Функціональні сфери менеджменту санації зображені на рис. 15.3.

У чому полягає сутність класичної моделі фінансової санації?

Згідно з класичною моделлю санації процес фінансового оздоровлення підприємства починається з виявлення (ідентифікації) фінансової кризи. Наступним етапом санації є проведення причинно-наслідкового аналізу фінансової кризи. На підставі комплексного аналізу господарської діяльності підприємства визначаються зовнішні та внутрішні фактори кризи, вид кризи, її глибина та якість фінансового стану фірми.

Під час аналізу здійснюється експертна діагностика фінансово-господарського стану підприємства, визначаються його сильні та слабкі сторони. На підставі результатів причинно-наслідкового аналізу, згідно з класичною моделлю санації, робиться висновок про санаційну спроможність підприємства, а відтак — про доцільність чи недоцільність санації даної господарської одиниці. Якщо підприємство перебуває в глибокій кризі, не сумісній із далішим його існуванням, то приймають рішення про консервацію та ліквідацію суб'єкта господарювання. Інакше санація означатиме лише відстрочку часу ліквідації підприємства і нічого, крім додаткових збитків, власникам та кредиторам не дасть. Ліквідація може здійснюватися на добровільній основі або в примусовому порядку.

У разі, коли підприємство має справді реальні надії на виправлення становища, приймають рішення про розробку санаційної концепції з

метою проведення фінансового оздоровлення, з одночасним визначенням цільових орієнтирів. Що раніше на санаційне спроможному підприємстві розпочнеться санація, то більші шанси на її успіх.

У разі прийняття рішення на користь санації слід здійснити невідкладні заходи щодо поліпшення ліквідності, платоспроможності підприємства та оптимізації структури капіталу в напрямку зменшення питомої ваги кредиторської заборгованості. З цієї метою доцільно реалізовувати так звану шокову (Crash) програму.

Окремим аналітичним блоком у класичній моделі є формування стратегічних цілей та тактики проведення санації. За визначення цілей санації слід ураховувати, що кожне підприємство має обмежені ресурси, обмежені можливості збуту продукції та мусить провадити свою діяльність у рамках правового поля відповідної держави. Цілі мають бути реальними та придатними для кількісного (чи якісного) вимірювання. Головною стратегічною метою санації є відновлення ефективної діяльності підприємства в довгостроковому періоді. Для досягнення цієї мети слід узгодити тактичні цілі, а саме:

- ✓ сферу діяльності, асортимент продукції та її споживачів;
- ✓ основні вартісні цільові показники (виручка, прибуток, ліквідність тощо).

Лише за умови досягнення консенсусу щодо тактичних цілей між сторонами, відповідальними за прийняття рішень, можна досягти головної стратегічної мети санації.

Стратегія — це, власне, узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей через координацію та розподіл ресурсів компанії. Конкретні оперативні заходи в санаційній стратегії не відображаються. Кінцева мета санаційної стратегії полягає в досягненні довгострокових конкурентних вигод, які б забезпечили компанії високу рентабельність. Суть її полягає у виборі найліпших варіантів розвитку фірми та в оптимізації політики капіталовкладень.

Відповідно до обраної стратегії розробляється програма санації, тобто система прогнозованих, взаємозв'язаних заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризи. Вона формується на підставі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків про можливості залучення стороннього капіталу та стратегічних завдань санації.

Наступним елементом класичної моделі оздоровлення є проект санації, який розробляється на базі санаційної програми і містить техніко-економічне обґрунтування санації, розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей, конкретні

графіки та методи мобілізації фінансового капіталу, строки освоєння інвестицій та їхньої окупності, оцінку ефективності санаційних заходів, а також прогнозовані результати виконання проекту.

Важливим компонентом санаційного процесу є координація та контроль за якістю реалізації запланованих заходів. Менеджмент підприємств повинен своєчасно виявляти та використовувати нові санаційні резерви, а також приймати об'єктивні кваліфіковані рішення для подолання можливих перешкод під час здійснення оздоровчих заходів. Дійову допомогу тут може надати оперативний санаційний контролінг, який синтезує інформаційну, планову, консалтингову, координаційну та контрольну функції. Завданням санаційного контролінгу є контроль за ходом реалізації плану санації, ідентифікація оперативних результатів, аналіз відхилень та підготовка проектів рішень щодо використання виявлених резервів та подолання додаткових перешкод.

Які існують вимоги до плану санації?

Метою фінансової санації є усунення причин, які сприяли виникненню збитків і кризи та покриття поточних збитків, поновлення й збереження ліквідності, платоспроможності підприємств тощо. Відповідно до чинних нормативно-правових документів рішення про фінансове оздоровлення підприємства приймається: у досудовому порядку; у рамках судових процедур. Ефективним інструментом визначення санаційної спроможності підприємства є проведення санаційного аудиту.

Головним критерієм прийняття рішення щодо санації чи ліквідації підприємства є його санаційна спроможність, а саме — наявність у підприємства фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей для проведення фінансової санації. Слід пам'ятати, що санаційну спроможність можна визначити за трьома основними показниками, такими як: поточна платоспроможність; коефіцієнт забезпечення власними засобами; коефіцієнт покриття.

Фінансування санації може здійснюватися за рахунок внутрішніх фінансових джерел (реструктуризація активів, зменшення витрат, збільшення обсягів реалізації); фінансових засобів власників (збільшення/зменшення статутного капіталу, надання позик, надання цільових внесків на безповоротній основі); кредиторами (реструктуризація на-

явної заборгованості, зменшення або списання заборгованості, надання санаційних кредитів, надання поруки чи гарантій); персоналом підприємства (відстрочення чи відмова від винагороди за виробничі результати, надання працівниками позичок, придбання працівниками акцій даного підприємства); за рахунок державної фінансової підтримки (пряме бюджетне фінансування з використанням непрямих форм державного впливу, наприклад, надання дозволу на порушення антимонопольного законодавства тощо).

Ефективність санації можна визначити за наведеною нижче формулою:

$$E = \frac{\Delta \Pi}{\Phi P_c}, \quad (15.1)$$

де Π — обсяг додатково отриманого прибутку;

ΦP_c — обсяг фінансових ресурсів, вкладених у санацію.

Як можна оцінити вартість фірми?

Вартість фірми можна визначити, користуючись формулою:

$$B_\phi = \frac{\left(D_v - K_{\text{поз}} \cdot \frac{B_{\text{поз}}}{100} \right) 100}{r_d} + K_{\text{поз}}, \quad (15.2)$$

де D_v — валовий дохід фірми (до вирахування відсотка за користування позикою);

$K_{\text{поз}}$ — позиковий капітал фірми;

$B_{\text{поз}}$ — відсоток за користування банківською позикою;

r_d — відсоткова ставка дисконту.

Економічну вартість підприємства прийнято обчислювати як відношення середньорічного чистого грошового потоку до частки капіталу в економічній його вартості. Якщо розрахована економічна вартість підприємства перевищує його так звану ліквідаційну вартість, то доцільно реорганізувати таку підприємницьку структуру. Якщо ж вона менша за його ліквідаційну вартість, то рішення про ліквідацію такого підприємства буде економічно виправданим.

У чому полягає сутність ліквідації підприємства?

Добровільна ліквідація — це процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється поза судовими органами, на підставі рішення власників або угоди, укладеної між власниками цього підприємства і кредиторами під контролем останніх.

Примусова ліквідація — це процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється за рішенням суду (як правило, у процесі провадження справи про банкрутство).

Що таке програма санації підприємства?

Програма санації — система прогнозованих заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризи. Програма формується на основі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків про можливість залучення стороннього капіталу, стратегічних завдань санації.

Оздоровлення здійснюється за проектом санації, який розробляється на базі санаційної програми. Програма включає ряд елементів (рис. 15.4).

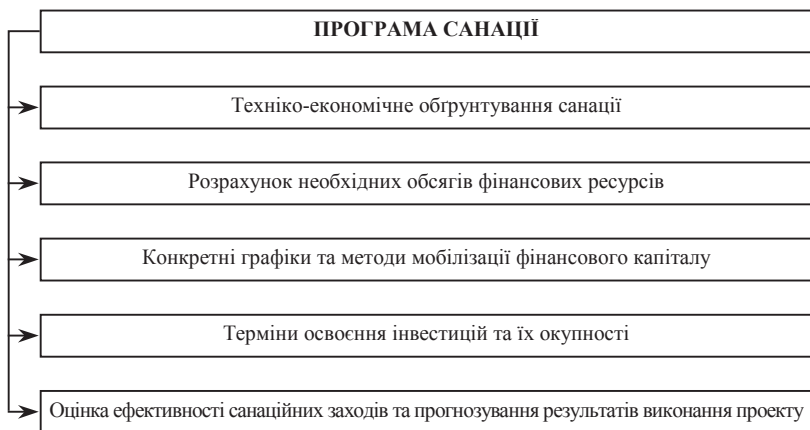

Рис. 15.4. Структурні елементи програми санації

Яку структуру має бізнес-план фінансового оздоровлення?

Бізнес-план фінансового оздоровлення формується на основі дослідження фінансового стану підприємства (табл. 15.1).

Таблиця 15.1

СКЛАДОВІ БІЗНЕС-ПЛАНУ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Розділи плану	Характеристика розділів
1. Загальні дані	Реквізити підприємства, організаційна форма господарювання, структурні підрозділи, філії, дочірні підприємства, адреси
2. Коротка характеристика плану фінансового оздоровлення	Короткий план та терміни реалізації, суми потрібних фінансових коштів, у тому числі від держави, терміни їх повернення
3. Аналіз фінансового стану підприємства	Методичні питання бухгалтерського обліку, зведена таблиця фінансових показників за останні три роки. Висновки, причини та їх аналіз з погляду фінансової кризи та неплатоспроможності підприємства
4. Перелік заходів фінансового оздоровлення підприємства та відновлення його платоспроможності	Перелік заходів, терміни їх здійснення та потреба фінансових коштів для фінансового оздоровлення підприємства
5. План маркетингу та оцінка ринків збуту	Характеристика ринку, де працює підприємство. Цінова політика. Дані про конкурентів. Стратегія збуту продукції на ринку. Прогнози диверсифікації виробництва. Ризики. Місткість ринку.
6. План виробництва і капіталовкладень	Виробничий процес та його показники; використання обладнання та показники його зносу, відновлення, витрати на придбання виробничих фондів, інноваційна діяльність на підприємстві та витрати
7. Організаційний план	Структура управління, кадри, можливості реорганізації чи реструктуризації, управлінський склад менеджменту підприємства з урахуванням вимог законодавства
8. Фінансовий план	Визначення фінансових показників за всіма підрозділами плану, аналіз шляхів досягнення беззбитковості підприємства, оцінка загальних фінансових ресурсів, у тому числі власних і позикових коштів, повернення позикових та залучених коштів на зворотній основі
9. Прогнозування показників	Прогнозний баланс планового періоду (за кожним роком) і розрахунок на його основі коефіцієнтів ліквідності та забезпеченості власними коштами

У чому полягає сутність реструктуризації?

Реструктуризація — один з основних шляхів санації, здійснюється через проведення організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, управління ним, форм власності, організаційно-правових форм, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва.

Заходи щодо реструктуризації підприємства розробляються на основі поглибленого аналізу фінансового стану підприємства. План обов'язково має включати такі дані:

- ✓ економічне обґрунтування необхідності проведення реструктуризації;
- ✓ пропозиції щодо форм і методів реорганізації;
- ✓ витрати на проведення реструктуризації та джерела на їх фінансування;
- ✓ план конкретних заходів, спрямованих на їх реалізацію, терміни та відповідні відділи і особи підприємства.

Що таке мирова угода?

Мирова угода — це процедура досягнення домовленості боржника і кредитора про пролонгацію термінів платежів або зменшення суми боргів. Цю угоду у письмовій формі затверджує суд.

Мирова угода дозволяє звільнити боржника на деякий час від виконання своїх зобов'язань перед кредитором, однак у випадку її невиконання поновлюється справа про банкрутство.

СПИСОК РЕКОМЕН- ДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова А.О., Русакова О.В. Підходи до формалізації механізму оцінювання фінансового стану підприємства// Фінанси України. — 2006. — № 12. — С. 121 — 129.
2. Алексеев І.В., Мороз А.С., Романів Є.М., Хома І.Б. Фінансовий аналіз: техніка розрахунків та моделювання економічних ситуацій: Навч. посібник. — Львів: Бескид Біт, 2003.
3. Андрієць В.С. Дослідження основних сутнісних характеристик грошових потоків підприємства// Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 8. — С. 167 — 171.
4. Андрущенко В.Л., Данілов О.Д. Податкові системи зарубіжних країн/ За заг. ред. М.Я. Азарова. — К.: «ВД «Комп'ютерпрес», 2004. — 240 с.
5. Арутюнян А.Б. Опыт применения моделей Фулмера и Спрингейта в оценке венгерских предприятий сельского хозяйства// Аудит и финансовый анализ. — М.:2002. — № 2. — С. 200 — 204.
6. Байдик О. Порядок складання звіту про рух грошових коштів// Все про бух. облік. — 2001. — № 10 (556). — С. 5 — 23.
7. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта. — М.: Финансы и статистика, 2000.
8. Баланс: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2.
9. Банківський менеджмент: Навч. посіб./ За ред. О.А. Кириченка. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2005. — 431 с.
10. Безгубенко О.Ю. Прогнозування у податковому менеджменті// Фінанси України. — 2003. — № 2. — С. 33 — 38.
11. Бондаренко Н.І., Бойчук Г.І. Фінанси підприємств. — Х.: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2004. — 62 с.
12. Бочаров В.В. Финансовый анализ. — СПб.: Питер, 2002. — 240 с.
13. Бригхем Є. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. — К.: Молодь, 1997. — 440 с.
14. Витрати: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16.
15. Виртуальные объекты — реальный учет/ Руководитель авторского коллектива И. Назарбаева. — К.: Блиц-Информ, 2005. — 290 с. — (Энциклопедия бухгалтерских проводок; Кн. 4).
16. Гаєвська Л.М., Пасєнко Т.В., Фурманюк О.Л. Економіка підприємства: Навч. посібник. — Ірпінь: Національна академія ДПІС України, 2006. — 120 с.
17. Глуценко С.В. Напрями розвитку мікрокредитування малого бізнесу в Україні// Економіка і прогнозування. — 2005. — № 4. — С. 81 — 94.
18. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 435—IV.
19. Грачев А.В. Анализ и управление финансовой устойчивостью предприятия: Уч. пособ. — М.: Финпресс, 2002. — 208 с.
20. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств: Навч. посіб. — 3-тє вид., стер. — К.: Знання-Прес, 2006. — 423 с.
21. Данілов О.Д. Податок на додану вартість. Навч. посіб. — ВД «Комп'ютерпрес», К.:2003. — 375 с.

22. Данілов О.Д., Жеребних А.М. Оподаткування підприємств та відрахування до цільових фондів: Навч. посіб. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. — 459 с.
23. Данілов О.Д., Латишин Ю.В., Онищенко В.А. Оподаткування місцевими, ресурсними, рентними податками та зборами. Неподаткові платежі: Навч. посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. — 292 с.
24. Данілов О.Д., Левченко Є.В. Акцизний збір: Навчальний посіб. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 350 с.
25. Данілов О.Д., Фліссак Н.П. Податки в Україні: Навч. посібник. — К.: УкрІНТІ, 2003. — 348 с.
26. Дикань Л.В., Воїнова Т.С. Податкова система. — Х.: Вид. ХДЕУ, 2002. — 252 с.
27. Домбровський В.М. Звітність підприємств: Навч.-метод. посіб. для сам ост. вивч. дисципл. — К.: КНЕУ, 2001. — 195 с.
28. Дохід: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15.
29. Загальні вимоги до фінансової звітності: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1.
30. Запаси: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9.
31. Звіт про фінансові результати: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3.
32. Звіт про рух грошових коштів: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 4.
33. Звіт про власний капітал: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 5.
34. Економічна діагностика: Практикум/ Т.Д. Костенко, А.А. Герасимов, В.С. Рижиков, О.К. Добикіна, С.В. Касьянюк. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 186 с.
35. Економічний аналіз: Навч. посібник/ М.А. Болух, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов / За ред. М.І. Чумаченка. — К.: КНЕУ, 2001.
36. Ефимова О.В. Оборотные активы организации и их анализ// Бух. Учет. — 2000. — № 19. — С. 72—78.
37. Єлейко Я.І., Кандиба О.М., Лапішко М.Л., Смовженко Т.С. Основи фінансового аналізу. — Львів: Львів. Банків. ін.-т НБУ, 2000. — 141 с.
38. Іванов Ю.Б. Система оподаткування в схемах і таблицях. Ч.І. Загальнодержавні та місцеві податки і збори в Україні: Навч. пос. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004.
39. Іванов Ю.Б., Карпова В.В., Карпов Л.Н. Налоговый менеджмент: Уч. пособие. — Н.: ИД «ИНЖЕК», 2006. — 488 с.
40. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. — К.: МАУП, 2000. — 152 с.
41. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22.
42. Кириченко О.А., Пятєркіна Л.В. Банківське кредитування споживчого ринку: проблеми розвитку// Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 7. — С. 182—183.
43. Ковалев А., Быкова В. Внесение направленных корректировок при оценке оборудования// Оборудование (специальное приложение к журналу «Эксперт»). — 2000. — № 2. — С. 15—16.
44. Коваленко М.А., Лобанова Н.В. Оцінка ефективності санації підприємства// Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 147—151.
45. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз підприємства: Навч. посібник. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 378 с.
46. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. — Дніпропетровськ: в-во ДАУБП, 2001.
47. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система: Навч. посіб. — Т.: Карт-Бланш, 2004. — 331 с.
48. Крыжна В. «Интеллектуальные» договоры в сфере авторского права// Права интеллектуальной собственности в Украине. Авторское право: Сборник систематизированного законодательства. — 2004. — Вып. 10. — С. 185—197.

49. *Ляхтіонова Л.А.* Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання. — Монографія. — К.: КНЕУ, 2001.
50. *Ляхтіонова Л.А.* Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 365 с.
51. *Лихота У.П.* Фінансова стратегія управління підприємством// Фінанси України. — 2001. — № 2. — С. 86 — 88.
52. *Лігоненко Л.О.* Антикризове управління підприємством: теоретично-методологічні засади та практичний інструментарій. — К.: КНТЕУ, 2001.
53. *Лігоненко Л.О., Ситник Г.В.* Управління грошовими потоками підприємства: Навч. посіб. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. — 255 с.
54. *Лук'яненко І., Городніченко Ю.* Сучасні економетричні методи у фінансах. — К.: Літера, 2002. — 349 с.
55. *Мартюшева Л.С., Горювий Д.А.* Аналіз виконання спеціальних функцій управління рухом оборотного капіталу// Економіка розвитку. — 2004. — № 1. — С. 59—64.
56. *Михайленко Д.* Финансовые услуги нефинансовых учреждений// Бухгалтерия. — 2004. — № 42. — С. 57—60.
57. *Меджибовський Н.С.* дати кредит — і не збанкрутувати// Вісник Національного банку України. — 1996. — С. 35—38.
58. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361.
59. *Москаленко В.П., Пластун О.Л.* Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства// Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 180—191.
60. *Назаренко О.Ф.* Стан та тенденції структури оборотних коштів промислових підприємств в Україні// Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 53—62.
61. Нематеріальні активи: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 8.
62. Об'єднання підприємств: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 19.
63. *Онишко С.В., Паєнтко Т.В., Швабій К.І.* Фінансове забезпечення інноваційної діяльності: Навчальний посібник. — К.: КНТ, 2008. — 256 с.
64. Оренда: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 14.
65. Основні засоби: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7.
66. Основы налогового права / Под. ред. проф. Н.П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2003. — 384 с.
67. Оценка бизнеса: Учебник/ Под ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой. — М.: Финансы и статистика, 1999 г.
68. *Паєнтко Т.В.* Деякі аспекти оптимізації оподаткування корпоративних доходів // Економіст. — 2004. — № 10. — С. 37—39.
69. *Паєнтко Т.В.* Оптимізація механізмів прибуткового оподаткування // Економіка та держава. — 2005. — № 9. — С. 48—54.
70. *Паєнтко Т.В.* Налоговое регулирование в контексте формирования финансового потенциала предприятия // Бизнесинформ. — 2006. — № 9. — С. 96—98.
71. *Паєнтко Т.В.* До питання регулювання руху інвестицій та фінансових ресурсів держави// Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 21. — С. 7—10.
72. *Панасенко О.В.* Вдосконалення фінансового планування на підприємстві з використанням економіко-математичних моделей// Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 7. — С. 219 — 227.
73. *Панченко А.І.* Узагальнення моделі статистичної оцінки основних показників діяльності підприємства// Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 133—138.
74. *Партий Г.О., Загородній А.Г.* Фінанси підприємств: Навч. посібник. — Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 265 с.

75. *Парыгина В.А.* Налоговое право (конспект лекций)/ В.А. Парыгина, А.А. Тедеев, А.В. Чуркин. — М.: Приор-издат, 2004. — 176 с.
76. *Петровська І.О., Клиновий Д.В.* Фінанси (з елементами статистики фінансів): Навч. посіб. — К.:ЦУЛ, 2002. — 300 с.
77. Податок на прибуток: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 17.
78. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ.
79. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІІІ.
80. Про ведення касових операцій в національній валюті в Україні: положення, затверджене постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637.
81. Про господарські товариства: Закон України від 19.01.91 р. № 1576-ХІІ.
82. Про застосування штрафних санкцій за порушення норм по регулюванню обігу готівки: Указ Президента України від 12.06.1995 р. № 436/95.
83. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 р. № 81.
84. Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України: Указ Президента України від 16.03.1995 р. № 227/95.
85. Про методичні рекомендації щодо виявленні ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дії приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ міністерства економіки України від 17.01.2001 № 10.
86. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від: 22.05.1997 р. № 283/97-ВР, зі змінами і доповненнями.
87. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1999 р. № 3687-ХІІ.
88. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ.
89. Про платіжні системи і переказ грошових коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-ІІІ.
90. Про повернення помилково зарахованих грошових коштів: Лист НБУ від 23.04.2002 р. № 25-113/635.
91. Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.1997 р. № 168-97-ВР.
92. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2001 р. № 2181-ІІІ.
93. Про порядок порушення справ про банкрутство за заявами органів державної податкової служби: Роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 21.08.2001 № 02-5/926.
94. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 03.12.1990 р. № 507-ХІІ.
95. *Рядно О., Шерстенников Ю.* Моделювання управління фінансами підприємств// Економіка України. — 2007. — № 12. — С. 12 — 16.
96. *Савицька Г.В.* економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. — К.: Знання, 2004. — 654 с.
97. Система банківського менеджменту: Навч. посіб./ А.Т. Головка, В.І. Грушко, М.П. Денисенко та ін. 4 за ред. О.С. Любунь та В.І. Грушко. — К.: Інкос, 2004. — 480 с.
98. *Сокирицька І.Г.* Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства// Фінанси України — 2003. — № 1. — С. 88—95.
99. *Тарасюк Г.М., Шваб Л.І.* Планування діяльності підприємств. — К.: Каравела, 2005. — 312 с.
100. *Терещенко О.* Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства// Економіка України. — 2003. — № 8. — С. 38.
101. *Улановский А.* Потребительский кредит: что нужно знать перед тем, как идти в банк// Финансы для всех. — 2005. — № 12. — С. 10—11.

102. Управління фінансовою санацією підприємства: Навчальний посібник/ С.Я. Салига, О.І. Даций, Н.В. Нестеренко, О.В. Серебряков. — К.: Центр навчальної літератури, 2005.
103. Фінанси підприємств: Навч. посібник: Курс лекцій/ За ред. Г.К. Кірейцева. — К.: ЦУЛ, 2002. — 268 с.
104. Фінанси підприємств: Підручник/ За ред. А.М. Поддєрьогіна. — К.: КНЕУ, 2006.
105. Фінанси у запитаннях і відповідях/ За заг. ред. О.Д. Данілова. — К.: «ВД «Комп'ютерпрес», 2006. — 444 с.
106. Фінансова діяльність підприємств: Підручник/ М.О. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, П.Я. Петрова. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Либідь, 2002. — 384 с.
107. Фінансовий менеджмент: Навч. посібник/ За ред. Г.К. Кірейцева. — К.: ЦУЛ, 2002. — 496 с.
108. Фінанси підприємств: тести, задачі, методичні рекомендації. Навч. посібник/ За ред. В.З. Потій. — К.: КНЕУ, 2005. — 244 с.
109. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
110. Шапурова О.О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства// Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 8. — С. 147—154.
111. *Шваб Л.І.* Економіка підприємства: Навч. посібник. — К.: Каравела, 2005. — 568 с.
112. *Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С.* Методика фінансового аналізу. — М.: ИНФРА, 2001. — 181 с.
113. *Яковлев О.І., Устич А.О.* Планування діяльності підприємств: Навч. посіб. — Харків: Консум, 2005. — 324 с.
114. *Яструбецька Л.С.* Грошові потоки в оцінці інвестиційного потоку підприємства// Фінанси України. — 2005. — № 5. — С. 101—109.

Зміст

Розділ 1. СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСНОВИ ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ 3

ТЕМА 1. Сутність фінансів підприємств та зміст фінансової роботи 3

У чому полягає сутність фінансів підприємств?	3
Які ознаки притаманні фінансам підприємств?	4
Що таке фінансові ресурси і за рахунок яких джерел вони формуються?	4
Які функції виконують фінанси підприємств?	5
Що собою являє фінансовий механізм підприємства?	5
На яких принципах ґрунтується організація та функціонування фінансів підприємств?	6
У чому полягає організація фінансової роботи на підприємстві?	6
Що таке фінансування підприємства?	7
У чому полягає зміст та завдання управління фінансами підприємств?	7
За якими напрямками здійснюється управління фінансами підприємств?	8
У чому полягає сутність фінансового менеджменту?	9
Які функції виконує фінансовий менеджмент?	9

ТЕМА 2. Організація розрахунків на підприємстві 10

Що таке грошові розрахунки та які принципи їх організації?	10
У чому сутність безготівкових розрахунків і яким чином вони пов'язані з готівковими?	10
Що таке грошовий оборот?	11
Як можна класифікувати безготівкові розрахунки підприємства?	11
Які рахунки і з якою метою можуть відкривати підприємства в установах банків?	12
Які документи необхідно подати у банківську установу для відкриття поточного рахунку?	13
За якими формами розрахункових документів можуть здійснюватись безготівкові розрахунки?	13
Що таке платіжне доручення?	14
Які найбільш поширені причини повернення платіжних доручень без виконання?	15
У якому випадку до платіжного доручення необхідно додавати ще якісь документи?	15
Як змінити призначення платежу після відправки платіжного доручення?	15
Які будуть наслідки, якщо у платіжному дорученні вказано помилкові реквізити отримувача?	15
Що таке платіжна вимога-доручення?	16
Що таке розрахунковий чек?	16
У чому полягає сутність акредитиву та який порядок розрахунку ним?	17
Які види акредитивів може відкривати банк?	17

Як закривається акредитив?	18
Як виконується акредитив за дорученням банку-емітента?	18
Як здійснюється оплата на умовах акредитива?	18
Яким чином здійснюється залік взаємної заборгованості?	19
Що таке вексель і які є його види?	19
Що таке податковий вексель?	20
У яких випадках рух безготівкових грошових коштів можна вважати помилковим та як здійснюється повернення помилково перерахованих коштів?	20
Що таке готівкові розрахунки і які особливості їх організації?	21
На які операції не поширюються обмеження щодо готівкових розрахунків?	22
Яка відповідальність передбачена за порушення у сфері готівкового обігу?	22
Як отримати чекову книжку і зняти готівку із поточного рахунку підприємства в банку?	23
Яка відповідальність передбачена за перевищення ліміту готівкових розрахунків з одним підприємством за один день?	24
Як встановлюється ліміт каси?	24
Які наслідки не встановлення ліміту каси або встановлення завищеного ліміту каси?	25
Яку готівку підприємства можуть зберігати в касі понад встановлений ліміт?	25
Який порядок здачі готівкової виручки до каси банку?	26
Як бути, якщо підприємство бажає отримувати готівкові кошти від своїх клієнтів через касу банку?	26
Як можна виплачувати готівку на користь фізичних осіб, не відвідуючи банк?	27
Що таке касові операції і як відбувається їх оформлення?	27
За якими напрямками і з якою метою здійснюється контроль за дотриманням касової дисципліни?	28
Чи можуть бути застосовані штрафні санкції до підприємця за перевищення нормативу готівкових розрахунків з одним підприємством (підприємцем) в один день?	29
Яким чином підприємство може скористатися послугою «Інтернет-Клієнт-Банк»?	29
На які основні модулі поділяється система «Інтернет-Клієнт-Банк»?	30
Які допоміжні модулі має система «Інтернет-Клієнт-Банк»?	31

ТЕМА 3. Грошові надходження підприємства 33

Яке визначення грошовим коштам дає чинне законодавство України?	33
За рахунок яких видів діяльності можуть формуватись грошові кошти підприємства?	33
У чому полягає сутність валютних коштів та валютного самофінансування?	34
Що таке грошові надходження і як вони формуються?	35
У чому полягає сутність штрафних санкцій і які їх види?	36
Що таке грошові потоки і які їх види?	36
Які фактори впливають на формування грошових потоків на підприємстві?	38
Як формуються грошові потоки від фінансової діяльності підприємства?	39
Що таке інвестиції?	39
Як формуються грошові потоки від інвестиційної діяльності?	40
У чому полягає сутність показника Cash-flow?	40
Які існують методи планування виручки?	41
Які грошові потоки формуються від операційної діяльності?	42
Як здійснюється часова оцінка грошових потоків?	42
Що таке функції складного процента?	43
Що являє собою ставка дисконту?	44

Розділ 2. КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА 45

ТЕМА 4. Необоротні активи підприємства 45

Що таке активи підприємства?	45
Що таке ідентифіковані активи підприємства?	46
Що собою являє капітал підприємства?	46
Як утворюється власний капітал підприємства?	47
Яка структура власного капіталу підприємства?	47
Що таке малоцінні та швидкозношувані предмети?	48
Які функції виконує власний капітал підприємства?	49
Що собою являють основні фонди і як їх класифікують?	49
Що таке знос основних фондів?	50
Як здійснюється оцінка основних фондів?	52
У чому полягає сутність амортизації?	54
Що таке амортизація основних фондів у податковому обліку і як її нараховують?	54
Що таке амортизація основних фондів у бухгалтерському обліку і як її нараховують?	56
Які методи нараховування амортизації використовують у бухгалтерському обліку?	56
У чому полягає сутність операцій оренди і лізингу основних фондів?	58
Яка різниця між операційною і фінансовою орендою (лізингом)?	59
Як здійснюється розрахунок мінімальних орендних платежів?	60
Якими показниками характеризується ефективність використання основних фондів?	61
Що таке нематеріальні активи і як їх класифікують?	65
Що таке немонетарні активи і нематеріальні ресурси?	66
Що таке винахід, корисна модель та промисловий зразок?	66
Що таке торговельна марка і комерційне найменування?	66
Що собою являє гудвіл?	67
У чому полягає сутність та які існують методики розрахунку роялті?	67
Що таке патент?	69
Як нараховується амортизація на нематеріальні активи?	69
На основі яких договорів може відбуватись розпорядження майновими правами інтелектуальної власності?	69

ТЕМА 5. Оборотні активи підприємства 70

Що таке оборотні фонди підприємства і як їх класифікують?	71
Що являє собою норма витрат та якими методами здійснюється нормування?	71
Як оцінюється ефективність використання оборотних фондів?	71
Які існують напрями поліпшення використання оборотних фондів?	72
Що таке оборотні кошти?	73
Як класифікують оборотні кошти?	74
Що таке нормування оборотних коштів і які методи його здійснення?	75
Як розраховується норматив на сировину, матеріали і покупні напівфабрикати?	76
Як визначається максимальний, середній та мінімальний виробничий запас?	77
Як визначається норматив на запасні частини та інструмент?	77
У чому полягає суть загальних принципів нормування оборотних коштів у МПП?	78
Як визначається норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві?	78
Як визначається норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів?	79
Як розраховується норматив оборотних коштів у залишках готової продукції?	80

Що таке оборотність оборотних коштів?	80
Які показники характеризують ефективність використання оборотних коштів?	80

ТЕМА 6. Кредитування підприємств 82

Що таке кредит?	82
Хто виступає суб'єктами кредитних відносин?	82
У чому полягають принципи кредитування?	83
Які функції кредитування?	83
Які переваги має банківське кредитування в порівнянні із самофінансуванням і фінансуванням через механізми ринку капіталу?	84
Які існують форми кредитів?	84
Які існують види кредитів?	85
У чому полягають особливості міжнародного кредиту?	86
Які особливості притаманні споживчому кредиту?	86
Що таке овердрафт?	87
На які програми за технологією видачі поділяються споживчі кредити?	87
У чому полягає сутність контокоренту та контокорентного кредиту?	89
Ким і на яких підставах приймається рішення про надання або ненадання кредиту позичальнику?	89
За якими етапами здійснюється оцінка ефективності способів залучення кредитного капіталу та його структури?	90
Що таке кредитоспроможність?	91
Як оцінюється кредитоспроможність позичальника?	92
Як здійснюється класифікація позичальників?	93
У чому полягає сутність скорингу?	94
Що таке ризик і які ризики є супутніми кредитним відносинам?	94
Які види скорингу є найбільш розповсюдженими у світі?	95
Що таке гарантія?	96
Що таке застава?	96
Яке майно може виступати предметом застави?	97
У чому полягає сутність поручительства?	97
Як відбувається нарахування простих і складних відсотків?	98

ТЕМА 7. Формування і розподіл прибутку 99

Що таке доходи і як їх класифікують?	99
Що таке прибуток і які його види?	100
Які функції виконує прибуток?	100
Які фактори впливають на формування прибутку?	101
Які методи регулювання справляють істотний вплив на розмір прибутку?	101
Які існують сучасні теорії прибутку як складової власного капіталу?	103
Як відбувається розрахунок виручки і прибутку від різних видів діяльності?	103
Що таке обліковий та податковий прибуток?	104
Як формується прибуток від звичайної діяльності?	105
Як здійснюється планування прибутку на підприємстві?	106
Що таке витрати та як вони класифікуються?	108
Як класифікують витрати за основними ознаками?	109
Які платежі не визнаються витратами?	110
Які витрати належать до елементу «Матеріальні витрати»?	111
Як розраховується вартість відпущених у виробництво матеріалів?	111
Які витрати входять до складу елементу «Витрати на оплату праці»?	112

Які витрати входять до складу елементу «Відрахування на соціальні заходи»?	113
Які витрати належать до елементу «Інші операційні витрати»?	113
Що таке виробнича собівартість продукції?	114
Який елементний склад адміністративних витрат?	114
Які витрати належать до витрат на збут?	115
Як підприємство може вплинути на зменшення рівня витрат?	115
Яким чином відбувається розподіл прибутку?	116
Що таке дивіденд?	116
Що таке корпоративні права?	117
У чому полягає сутність дивідендної політики та у яких формах можуть виплачуватись дивіденди?	118
У чому полягає сутність рентабельності?	119
Що таке ціна?	119
У чому полягає сутність звичайної ціни?	120
Які елементи входять до складу ціни?	120
Які види цін застосовуються в Україні?	121

Розділ 3. Оподаткування підприємств 122

ТЕМА 8. Базові засади оподаткування 122

Які основні історичні аспекти розвитку категорії «податок»?	122
Що розуміють під категорією «податок»?	123
Які характерні ознаки властиві податкам?	124
Що таке податкова пільга та які вона має ознаки?	125
Як трактується поняття «збір», «відрахування» та яка їх відмінність від «податку»?	126
Які збори відносяться до категорії «мито»?	128
Які функції виконують податки?	128
В чому полягає сутність фінансової функції податків?	128
Яким чином реалізовується регулююча функція податків?	129
Чи доцільно виділяти в окрему функцію податків розподільчу функцію?	130
Які існують елементи податку?	130
Що розуміють під класифікацією податків?	131
Яка принципова відмінність між податковою системою та системою оподаткування?	133
Які існують наукові принципи побудови податкової системи?	135
Які принципи побудови оптимальної податкової системи обгрунтував А. Сміт?	135
Які законодавчо закріплені принципи оподаткування існують в Україні?	136
Що слід розуміти під податковою політикою?	136
Що таке державний податковий менеджмент?	137
Який орган виконавчої влади реалізовує податкову політику?	137
Що таке податкове право?	138
Для чого необхідна гармонізація податків?	138
Що таке межа оподаткування?	139
Яке місце в теорії фінансового регулювання займає крива Лаффера?	139
Як і для чого застосовується показник податкового навантаження?	141
Що таке податковий потенціал і для чого він розраховується?	142
У чому полягає відмінність між прямими і непрямими податками?	142
Як класифікуються непрямі податки?	144
Які існують форми універсальних акцизів?	145

ТЕМА 9. Оподаткування підприємств в Україні 147

Яка історія виникнення податку на додану вартість?	147
Що входить у зміст показника «додана вартість»?	147
Які основні переваги та недоліки ПДВ?	148
Хто виступає платниками ПДВ в Україні?	148
Яка різниця між об'єктом оподаткування ПДВ та базою оподаткування?	149
Які існують пільги з ПДВ в Україні?	151
Що представляє собою податкове зобов'язання і податковий кредит та для чого вони розраховуються?	153
Які критерії характерні для товарів, які оподатковуються акцизним збором?	154
Що таке акцизний збір та які товари в Україні ним оподатковуються?	154
Що виступає об'єктом оподаткування акцизного збору?	155
Хто є платниками акцизного збору?	155
Які пільги з акцизного збору характерні українському податковому законодавству?	155
Що таке мито і які види мита застосовують на практиці?	156
Які функції виконує митна політика?	157
В яких випадках застосовується ввізне, вивізне та сезонне мито?	157
У чому полягає відмінність між антидемпінговим, спеціальним та компенсаційним митом?	158
Що виступає об'єктом оподаткування митними платежами?	159
Які товари та предмети в Україні повністю звільненні від сплати мита при здійсненні експортних операцій?	159
Хто виступає платниками податку на прибуток підприємств?	160
Що виступає об'єктом оподаткування прибутку підприємств?	161
Хто виступає платниками податку з доходів фізичних осіб?	161
Що виступає об'єктом оподаткування доходів фізичних осіб?	162
Яка існує система надання податкових соціальних пільг та який порядок їх встановлення?	162
Що таке податковий кредит із податку з доходів фізичних осіб?	164
Які існують обмеження права на нарахування податкового кредиту по податку з доходів фізичних осіб?	165
За якою ставкою оподатковуються доходи фізичних осіб в Україні?	165
Які повноваження податкових агентів в сфері оподаткування доходів фізичних осіб?	166
Які податки і збори належать до місцевих?	166
Хто сплачує податок з власників транспортних засобів в Україні?	168
Хто звільняється від сплати податку з власників транспортних засобів?	169
Як оподатковується земля в Україні?	169

Розділ 4. Оцінка фінансового стану підприємства 172**ТЕМА 10. Сутність фінансового аналізу та інформаційна база для його проведення 172**

Що таке фінансовий аналіз підприємства?	172
Які існують методи фінансового аналізу?	172
У чому полягають особливості видів фінансового аналізу?	173
Що таке моделювання і які моделі використовують у фінансовому аналізі?	173

Хто є користувачами фінансового аналізу?	174
Яка інформаційна база оцінювання фінансового стану підприємства?	174
За допомогою яких показників оцінюється фінансовий стан підприємства?	175
У чому полягає сутність експрес-аналізу фінансового стану підприємства?	175
Які етапи характерні для проведення експрес-аналізу фінансового стану?	176
Які показники використовуються при проведенні експрес-аналізу?	176
У чому сутність деталізованого аналізу фінансового стану?	177
Який вигляд має програма поглибленого фінансового аналізу?	178

ТЕМА 11. Оцінка фінансово-майнового стану, ліквідності і платоспроможності 179

Як здійснюється аналіз балансу підприємства?	179
Як оцінюється структура джерел фінансових ресурсів підприємства?	179
Що таке платоспроможність?	180
Які існують причини виникнення неплатоспроможності?	181
Що таке ліквідність?	181
Як класифікуються активи за ліквідністю?	182
Як класифікуються пасиви за строковістю?	182
Як оцінити ліквідність балансу?	183
Які показники характеризують ліквідність та платоспроможність підприємства?	183
Як оцінюється прибутковість підприємства?	186
На які групи можна поділити показники рентабельності?	186
Як відбувається оцінка ділової активності підприємства?	190

ТЕМА 12. Оцінка фінансової стійкості підприємства 193

Які види стійкості підприємства розрізняють?	193
Як визначити ефект фінансового важеля?	193
Як оцінити фінансову стійкість підприємства?	194
Як розрахувати коефіцієнт фінансової стабільності підприємства?	196
Як визначити тип фінансової стійкості?	196
За яких умов фінансова нестійкість вважається припустимою?	198

ТЕМА 13. Фінансове планування на підприємстві 199

У чому полягає сутність фінансової стратегії?	199
У чому сутність фінансового планування та яка його мета?	199
За якими основними напрямками проводиться фінансова політика?	200
Які основні завдання фінансового планування?	201
Які відмінності між фінансовим прогнозуванням, поточним та оперативним плануванням?	201
На які види поділяється фінансове планування у залежності від напрямку використання джерел інформації?	202
Які документи обов'язково має включати у себе фінансовий план?	203
У чому полягає сутність оперативного планування?	203
За якою схемою розробляється оперативний фінансовий план?	204
Яким чином розробляється прогноз продажу?	205
У чому полягає сутність методу відсотків товарообороту?	206
На які стадії можна поділити процес фінансового планування?	207
Якими методами визначаються фінансові потреби підприємства?	208

У чому полягає зміст методу балансу грошових надходжень?	208
У чому полягає сутність методу обліку оборотності коштів?	208
За допомогою яких методів відбувається планування фінансових показників?	209
Що таке стратегія фінансування?	211
У чому полягає сутність бюджетування?	212
Від чого залежить структура системи бюджетування?	213
Які бюджети складаються на підприємстві?	213
Яким чином визначається ефективність бюджетування?	214
Які показники найчастіше використовуються при визначенні точності бюджетів?	215

Розділ 5. Антикризове управління підприємством 216

ТЕМА 14. Основи антикризового управління 216

У чому полягає сутність та принципи антикризового управління підприємством?	216
Що таке банкрутство та які передумови його виникнення?	217
Які існують види банкрутства?	218
Що таке криза і як класифікують кризові явища?	218
Які заходи передбачені чинним законодавством України щодо посилення ефективності застосування процедури банкрутства?	219
У чому полягає сутність діагностики банкрутства?	220
Що собою являють якісні критерії банкрутства?	220
Які критерії банкрутства використовуються у Росії?	220
У яких випадках справа про банкрутство може бути порушена за ініціативою органів Державної податкової служби?	221
Які цілі діагностики банкрутства на підприємстві?	222
На які етапи розбивається процес діагностики банкрутства?	223
Які чинники враховуються при прогнозуванні банкрутства за двофакторною моделлю?	223
У чому сутність п'ятифакторної моделі Альтмана?	224
Як можна оцінити ймовірність банкрутства за допомогою моделей Фулмера і Спрінгейта?	224
У чому полягає сутність процедури банкрутства?	225

ТЕМА 15. Організаційні та правові основи здійснення санації 227

Які існують симптоми фінансової кризи?	227
Що таке фінансова криза і як її ідентифікувати?	227
Які існують фази кризи та у чому полягає сутність глибини кризи?	229
Які підходи існують до визначення сутності санації?	229
Які існують стимули щодо здійснення фінансової санації?	231
Які головні умови прийняття рішення про санацію?	231
У чому полягає мета і завдання проведення санації?	232
За рахунок яких джерел може бути профінансована санація?	233
Хто приймає рішення про проведення санації?	233
Якими шляхами може здійснюватись санація?	233
У чому полягає сутність менеджменту санації?	234

У чому полягає сутність класичної моделі фінансової санації?	235
Які існують вимоги до плану санації?	237
Як можна оцінити вартість фірми?	238
У чому полягає сутність ліквідації?	239
Що таке програма санації?	239
Яку структуру має бізнес-план фінансового оздоровлення?	240
У чому полягає сутність реструктуризації?	241
Що таке мирова угода?	241
 <i>СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	 242

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Олександр Дмитрович ДАНИЛОВ
Тетяна Василівна ПАЄНТКО

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАПИТАННЯХ І ВІДПОВІДЯХ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Відповідальний за випуск – Сладкевич Б. А.

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 15.03.2011. Формат 60х84^{1/16}
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgСТТ.
Умовн. друк. арк. 14,4.
Наклад – 800 прим. (1-й завод I – 400 прим).

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: www.cul.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2458 від 30.03.2006